

УНИВЕРЗИТЕТ "СВ.КИРИЛ И МЕТОДИЈ" - СКОПЈЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИНСТИТУТ ЗА ФИЛОЗОФИЈА
ПОСТДИПЛОМСКИ СТУДИИ ПО ФИЛОСОФИЈА

**ЕТИКА НА ДЕЈСТВУВАЊЕТО
ВО НЕВЛАДИНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ**

- магистерски труд -

Ментор:
Проф. д-р Кирил Темков

Кандидат:
Дејан Донеv

Скопје, 2005 година

СОДРЖИНА

I. ВОВЕД	4
- Универзалната етика, граѓанското општество и улогата на граѓанинот и на невладините организации во неговото унапредување	8
- Дејствувањето на невладините организации како можност за подобрување на современиот свет	12
II. НЕВЛАДИНИОТ СЕКТОР КАКО ФОРМА НА ДЕМОКРАТСКО И ЕТИЧКО ДЕЈСТВУВАЊЕ ВО СОВРЕМЕНИОТ СВЕТ	16
- Развој на демократијата - развој на граѓанското општество	17
- Значењето на невладините организации во процесите на граѓанското општество	22
- Суштината и формите на дејствување на невладините организации	24
- Основните карактеристики и структурата на невладините организации	28
- Кус историски преглед и обид за дефинирање на невладините организации	32
III. ЕТИЧКИТЕ АСПЕКТИ НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА	38
- Развој на идејата и на меѓународните инструменти, како и на реалноста на човековите права	40
- Видовите и класификацијата на човековите права	49
- Философската и етичката основа на човековите права	52
- Значењето на човековите права за етичкиот и духовниот развој на човештвото	54
- Содржината и смислата на човековите права денес и во иднина	56

IV. СЛОБОДАТА КАКО СУШТИНА НА СОВРЕМЕНОТО ЧОВЕКУВАЊЕ	60
- Смислата на слободата од философски и етички аспект	64
- Содржина на слободата од философски и етички аспект	69
V. НЕВЛАДИНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ ВО ФУНКЦИЈА НА ЗАСТАПУВАЊЕ И ОДБРАНА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА И НА СЛОБОДАТА НА ЛУЃЕТО	73
- Проблематиката на НВО секторот	73
- Функцијата и значењето на невладините организации во застапувањето и одбраната на човековите права и слободи	77
VI. ГЛАВНИ ЕТИЧКИ ЦЕЛИ НА СОВРЕМНОТО ЧОВЕШТВО И НИВНО ИМПЛЕМЕНТИРАЊЕ ПРЕКУ НЕВЛАДИНИОТ СЕКТОР	83
- Избор на најзначајните вредностите во современото човештво кои се основи за правењето и ширењето добро меѓу луѓето	85
- Обид за создавање на Универзална етика на човештвото	93
VII. ЕТИЧКИТЕ ВРЕДНОСТИ ВО ДЕЈСТВУВАЊЕТО НА НЕВЛАДИНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ	100
- Етичките вредности во невладините организации како инспирација за нивното нормирање и дејствување	100
- Основните вредности во дејствувањето на невладините организации	102
* Активизам	102
* Соработка	104
* Филантропија	107
* Волонтерство	111

VIII. ЕТИЧКИ КОДЕКС НА ДЕЈСТВУВАЊЕТО	
НА НЕВЛАДИНИОТ СЕКТОР	114
- Дефинирање на поимот "етички кодекс"	114
- Основното значење на етичкиот кодекс	115
- Нормата како основа во етичкото дејствување	117
- Примери за етички кодекс на невладиниот секторот	119
- Предлог на етички кодекс на невладините организации во Република Македонија	124
IX. ЗАКЛУЧОК	128
X. КОНСУЛТИРАНА ЛИТЕРАТУРА	134

ВОВЕД

Денес на сите полиња имаме голем напредок, особено техничко-технолошки. Заради тој прогрес оваа епоха има многу важни карактеристики, таа е пред се ера на науката, ера на информацијата, постиндустриска ера и ера на глобализацијата. Но истовремено, во оваа епоха има многу комплексни проблеми на човечката опстојба, кои бараат итно разрешување. Станува збор за нус производи на развојот, од човечкото невнимателно дејствување, од негрижливиот однос кон се што постои. Така современата цивилизација, и покрај развојот во речиси сите домени, сепак се наоѓа во криза. Во неа проблемите и судирите се безбројни и длабоки. Денес е разурнато основното јадро на општеството - семејството, разнишани се општествените односи, изместени се позитивните социјални параметри, во економијата доминира идејата за индивидуален профит, заради личните интереси политиката е раздвоена од етиката и економијата, луѓето ја уништуваат природата... Сведоци сме, но и учесници на мигот на човечкото соочување со круцијалните проблеми на опстанокот, кои делумно се јавија како натрупан и нерешен багаж од индолентниот и егоистичен однос на претходните генерации, а делумно како духовна и етичка реакција на денешните односи во природата, во семејството, во општеството, во медицината, во техниката...¹

Прашањето, кое извира од современите нужности, е: Дали современото општество, човештвото во целост, ќе проживее, ќе се извлече? Опсегот и зафатнината на проблемите на современото човештво се навистина големи. Има доволно индикатори за алармантноста и константноста на бројните денешни болести во речиси секоја област. Една од тие мошне сериозни пројави е моралната криза. Моралот е битен дел на секое човечко живеење, на секоја цивилизација. Ако е болен моралот, какви се последиците за цивилизацијата, за човекот, за општеството? Тоа се тешките прашања кои се поставуваат во сите области на човечкото живеење денес.

---

¹ Можеби најдобар пример за овој вид однесување е изјавата на францускиот крал Луј XV, кој направил разнебитување и осиромашување на Франција, а на забелешката дека тоа е лошо, рекол: После мене нека биде потоп!

Нив ги има од XIX век. Кон крајот на 1960-тите и на почетокот на 1970-тите години се појавија силни предупредувачки знаци од проблемите на развојот, кои, како пандан, побараа зголемен ангажман на човечката етика. Неограничениот развој негативно се одрази врз светот во кој живееме, врз природата што не опкружува. Современиот човек-моќник станува се повеќе свесен за тоа дека може да го разори светот - единствениот чамец за сите, заедничкиот дом на луѓето. Затоа, пред неколку децении започна да се зборува за етичката криза како најголем проблем на денешницата, но сепак сегментирано, само во некои подрачја на животот: во екологијата, во економијата, во политиката... Загрижувачки е што се уште е жива идејата за етичка криза, во која современиот човек ги воочи општите морални проблеми, но нив и понатаму настојува да ги ограничи само на неколку подрачја во животот: бизнис, политика, лични доживувања, социјални односи... Меѓутоа, факт е дека моралната криза е присутна и во животот на поединецот и општо во општеството. Само се ограничува вниманието на поединецот и на човечките групи од универзалната одговорност. Станува очигледно дека во заднината на моралната криза е односот на современиот човек спрема темелните вредности, кои избледеле.

Ако поопсежно и со поголема концентрираност ги опсервираме состојбите во кои се наоѓа севкупното човештво, може да заклучиме дека денес живееме во свет исполнет со конвулзии, страв, трепет, со неизвесност за иднината. Резултатот од навидум несвесните негативни дејствија и процеси кои ги правевме и се уште правиме е дека тие иреверзибилно имаат огромен негативен ефект. Во еден свет, во кој процесите на глобализацијата, новиот светски поредок, напредокот на науката и на технологијата... имаат парола "За подобро човештво", ние всушност се дотуркуваме себеси до работ на опстанокот. Како се случи со развојот всушност да го загориме опстанокот? Тоа е така затоа што ние не успеваме да просудуваме и одбираме според критериумите на доброто, исправното, моралното, наспроти злото. Кога ќе се јави проблем, ние размислуваме небаре не припаѓаме на овој свет или тоа е уште попознато како "обид на нојот да го разреши проблемот".² Овие проблеми се иницирани од несигурноста, особено од нестабилноста и

---

² Имено, кога нојот се наоѓа во опасност, пред некој проблем, тој само ја става главата во песокот и мисли дека со тоа го решил постоењето на проблемот или на опасноста.

неспособноста да си признаеме дека ние не го разбираме овој свет кој страшно граба кон напредокот. Истовремено, факт е дека, во условите кога човештвото се труди, откако ги осозна страшните проблеми, да создаде слика за своите големи обврски и да се обедини во грижата за иднината, не сме доволно соединети во разрешувањето на сите пројавени негативности. Наместо да се разрешуваат проблемите, ние само ги натрупувавме, со надеж дека времето ќе ги реши, а дотогаш треба само да чекаме да измине овој период, да го "протуркаме животот". Така дојдовме до "крстопат" - кога или ќе ги решиме проблемите и ќе опстанеме, а подоцна и ќе ги подобриме состојбите, или едноставно ќе не нема. Факт е дека обидите да се разрешат нараснатите проблеми се јавија како напори на човештвото да се спаси и опстане. Но тоа е првата грешка во современото живеење. Имено, развојот се прифати како совршена можност да ги разрешиме постоечките проблеми, како пат за подобрување на животот, а, од друга страна, се јави противност - никој не се осврна на моралниот механизам во одлучувањето при развојот, на последиците на развојот, а особено не на принципот на одговорноста и на вистинските должности при унапредувањето на човештвото, а најмалку на соживотот, на заедништвото на сите луѓе.³

Всушност, поради тоа што проблемите на денешницата се поттикнати не само од лимитите на нашата материјалистичка цивилизација, туку исто така и од промените во историските трендови, ние мораме да погледнеме и наназад и да ја научиме лекцијата од нашето минато и сегашнина за да конструираме визија за посакуваното идно општество. Кога Западна Европа го достигна лимитот на религиската цивилизација кон крајот на Средниот век, таа пронајде точка на опора низ ренесансното тврдење "Да се вратиме кон природата; повторно да ја воспоставиме нашата човечка природа!" Истото треба да го направиме и ние, пронаоѓајќи точка на опора за надминување на денешните кризи - а се повеќе се чини дека тоа треба да биде развивање и учествување во моралната ренесанса во согласност со духот и трендот на нашето време.

---

³ За тие проблеми се зборува круцијално во познатото дело на Рихард Висер за одговорноста во епохата на промените (1967) - Richard Wisser: *Odgovornost u mijeni vremena*, Svjetlost, Sarajevo, 1988.

Во изведувањето на овој обид треба да го имаме на ум следново.⁴ *Прво*, ние мора да поставиме цел да конституираме едно целосно човечко општество, кое ќе ги почитува човечките суштества како најценети творби, кое ќе гарантира висок квалитет на животот како низ културна така и низ материјална благосостојба, кое ќе осигура еднаков суверенитет на сите земји и слобода на сите луѓе. *Второ*, ние мора да создадеме човечко општество каде човечките суштества ќе бидат господари на историјата и на цивилизацијата и каде сите нешта креирани од човекот, како материјалните нешта, науката, технологијата, институциите и организациите, мора да бидат наменети за услужување на човештвото. Новите социјални норми на нашето човечко општество во иднина треба да бидат нормите поставени врз културното гледање на историјата повеќе отколку природните норми извлечени од логиката на моќта и поставени врз законот на џунглата. *Трето*, реafirмирајќи дека ние сме членови на една човечка фамилија, мораме да ги отфрлиме ексклузивниот национализам и случајната соработка за заеднички бенифиции меѓу нациите - со цел да достигнеме иницијален светски поредок заснован врз системот на регионални кооперативни општества (РЦС), за кои сите треба да се застапуваме (денес има неколку примери на регионални кооперативни заедници во разни делови на светот; добри примери се ЕУ во Европа, АПЕК во азиско-пацифичкиот регион, како и АСЕАН во Јужна Азија; таквиот животно способен систем на РЦС ќе донесе регионален мир и просперитет). *Четврто*, откако ќе се постигне светски поредок базиран врз системот РЦС, ќе мора да прејдеме на конструирање на глобална кооперативна заедница (ГЦС). Како начин за креирање на вакво посакувано човештво, во 1978 година е иницирана Глобална кооперација за посветло општество (ГЦС), движење за креативно интернационално поврзување на луѓето и нациите. Трендот на нашето време е цврсто поставен кон глобализација, демократизација, хуманизација и кон општа благосостојба (утилитаризам), а човечката заедница рапидно станува транснационална, интер-културна и "без граници". Според тоа, ние живееме во интер-културна, речиси во глобална заедница, а сигурно со заедничка судбина. По етапата на глобална соработка, ќе треба да создадеме глобално, заедничко општество,

---

⁴ *The Role and the Task of NGO's in the 21st Century*, Speech delivered in the 50th Annual NGO/DPI Conference held in UN in 1997 <<http://www.gcs-ngo.org/gcsenglish/data/speech/add-50.doc>>.

кое колективно ќе ја изразува суверената волја на сите нации и на сите нејзини припадници. *Конечно*, глобалното, заедничко општество е ново човечко општество кое ние треба да го имаме во иднина како најпосакувано општество, кое може да се нарече "Oughtopia" ("Нужнотопија"). Ние мораме критички да размислиме за грешките од минатата човечка историја со цел да го запреме бесцелното насочување и да го доведеме до крај убивањето и уништувањето предизвикано од недоверливоста и меѓусебната омраза. Нужнотопиското општество поставува три цели во намерата за конструирање на ново човечко општество: убаво духовно општество, обилно материјално општество, како и човечко вредно, корисно општество. Тоа е посакувано општество кое мора да биде добро како што мора да биде функционално за човештвото.

Универзалната етика, граѓанското општество и улогата на граѓанинот и на невладините организации во неговото унапредување

Ако критички го разгледаме денешното човечко општество ќе видиме дека човечките суштества се уништуваат себе посветени на мамонизмот (обожавање на богатството), додека многустрано се отуѓени, дури и поради слепата верба во науката и техниката, и полека но сигурно ја губат хуманоста. Ако продолжиме да живееме вака, може да станеме човеколики суштества во примитивното општество на Киборзите и Сајбер-просторот, без при тоа да сфатиме што ни се случува.⁵

Бидејќи луѓето се единствени суштества кои дејствуваат откако ќе размислат, значи можно е да се промени нашето однесување ако го промениме нашиот ум. Разни видови на криминал се бујни во нашето денешно општество, како што нашата човечка природа станува се повеќе порочна и злобна, уништувајќи се. Нашето општество е исполнето со недоверба и зла волја настаната од губитокот на човечката свест, деструкцијата на разумската моќ, егоистичките самоинтереси, како и подведувањето кон сетилните задоволства. Со цел да се елиминираат овие болки и зла на нашето општество и да се

---

⁵ За проблемот на човеколикоста пишува Павао Вук-Павловиќ во својата збирка философски сонети "Повик" - Pavao Vuk-Pavlovic: Zov, Skorje, 1964; види за тие ставови Кирил Темков: *Етичкиите и аксиолошкиите идеи во философската поезија на Павао Вук-Павловиќ*, "Годишен зборник на Филозофскиот Факултет", Скопје, 2003.

наминат есхатолошките кризи на денешницата, ние мораме силно и енергично да поведеме движење за социјален мир за враќање на моралноста и хуманоста. Само кога ќе го изведеме успешно до крај ова движење за социјален мир, ние ќе можеме да сакаме и се грижиме за нашите семејства, нашите работни места, нашата сопствена нација, како и човечката фамилија. Ние можеме исто така да ја вратиме довербата, разбирањето и соработката кои ќе ни овозможат да ги елиминираме сите социјални болести како што е уништувањето на нашата животна средина, загадувањето, неисполнувањето на човековите права, насилството, криминалот и конфликтите.

Затоа денес, согласно нужноста од итно разрешување на проблемите, она што е најважно и најитно е да овозможиме развој на оваа идеја од втората половина на XX век - една Универзална етика која ќе го научи човештвото на подобар заеднички живот во ерата на глобализацијата - да направиме и поддржиме ренесанса на етиката и нејзините напори за подобрување на човечките однесувања во моралните дејствија. Не попусто како една од фундаменталните димензии на светот во процесот на глобализацијата е токму етиката како вредносно срце на глобалниот свет. Затоа се вели дека на човештвото денес му е потребна хуманистичка глобализација во која препознавањето на етичките стандарди и принципи ќе биде водич кон иднината. Изградбата на една Универзална етика во светот обземен со глобалните процеси ќе претставува извор на сила и на креативноста на човештвото. Таа етика ќе биде општочовечка должност и услов за позитивна соработка меѓу луѓето. Во таква една ситуација секој секому мора да подаде рака и се зближи, да прости и заедно со другите се потруди да ги исправи грешките за да во иднина може да ги антиципира последиците и создаде подобри нешта. Во подобрена релација на пријателство, почитување, соработка, солидарност, партнерство, заедништво..., здруженото човештво може да одговори на посочените проблеми и предизвиците кои ги носи иднината.⁶

Наспроти есхатолошката криза на човештвото денес, ние прво што мора е да се запрашаме каков тип на општество треба да биде конструирано и каква улога треба граѓанското општество, односно т.н. Трети сектор, особено

---

⁶ Денес за овие проблеми се говори многу. Меѓу најзначајните идеи се заложбите и погледите на германскиот етичар и теолог Ханс Кинг и неговиот проект за Глобална етика.

невладините организации, да играат во конструирањето на ваквата посакувана човечка заедница. Една од формите на активното граѓанство, вид на особена организација на граѓанското општество се невладините организации - во вид на корективни механизми во општествениот живот. Тие претставуваат форма на зајакнато учество на обичните граѓани во процесот на унапредување на заедничкото живеење и на донесувањето одлуки од јавен интерес. Тие се противтежа на стандардниот политички механизам и систем, на власта во општеството, а претставуваат можност да се пополнат сите празнини во процесите кои властите не сакаат или не можат да ги извршат.

Светот во кој денес живееме, соочен со големи национални, транснационални, глобални, социјални, етички и еколошки проблеми, голема надеж полага токму во овој вид соработка на луѓето - како обид да се ублажат последиците од проблемите, едновременно тие и да се разрешат, да се подобрат состојбите и да се даде придонес кон спасот на човештвото, да се излезе од цивилизацискиот ќорсокак. Влеговме во XXI век, размислувајќи за новиот милениум, верувајќи дека мисијата на невладините организации е да ги исправат и излечат социјалните и етички болки на современото човечко општество. Тоа е повикот на историјата.

Големото значење кое денес им се придава на невладините организации се должи пред се на улогата која тие ја имаат во современите процеси, а која произлегува од начинот на реализација на нивните активности, од смислата и содржината на тие активности, од основната идеја на нивниот конституирачки механизам на дејствување, како и од бројните значајни односи во кои се наоѓаат истите. Се работи за односи меѓу невладините организации и државата; внатрешни граѓанско-општествени односи; односи меѓу овие заедници и заедниците опслужувани од нив; односи меѓу невладините организации од еден регион со оние од друг регион и конечно односи меѓу невладините организации и бројни интернационални организации кои ќе продолжат да се вклучуваат во општото одлучување и власт.⁷

Што се тоа невладини организации? Сликата за нив, во некои случаи внимателно конструирана и обично засилена од медиумите, се движи од

---

⁷ Statement by Finn Reske-Nielsen, UNDP Representative & UN Development Coordinator on the occasion of the appointment of Cecilio Caminha Freitas as New Director of East Timor NGO Forum, "Open Day" at the NGO Forum, 19.02.2002 <<http://www.undp.east-timor.org>>.

замислата за искрено дадена помош, хранење на гладните, вдување на бездомниците, третирање на болните, до помош дадена на сличен начин како Мајка Тереза, т.е. давање добрина и љубезност на оние на кои тоа навистина им е потребно. Но оваа слика за значењето на невладините организации, најчесто претставувана за време на катастрофи, е само мал видлив дел од проблематиката на НВО. Всушност, невладините организации се многу различни во нивните цели и методи. Покрај спасувањето животи, невладините организации промовираат и демократија и граѓанско учество. Тие имаат навистина значајна улога во бројни ситуации. Украинските избори се најсвеж пример за тоа, вели И.М. Мек-Дестлер, директор на Програмата за интернационална безбедност и економска политика при Универзитетот во Мериленд.⁸ Многу од овие организации имаат специјалност, почнувајќи од пазарна и економска политика до грижа за животната средина, од изградба на демократијата до помош при катастрофите. Многу од нив се повеќенаменски свртени кон повеќе области на интересирање, кои се обидуваат да координираат разни активности во поддржувањето на долготрајни солүции на проблемите кои се хронични (сиромаштија, болести), но и акутни.

За значењето и улогата на невладините организации во современоста има многу нешта да се кажат. Нивното значење започна да се признава во раните 1990-ти години. Тогаш беше осознаено дека невладините организации имаат тесни врски со реалноста на теренот во развиените земји и, најважно од се, дека тие се способни да дистрибуираат развојна помош значително поефтино и поефикасно отколку државите или интервладините организации. Оттука, како вистински предизвик беше поставено прашањето за тоа како да се сфатат, развијат и вклучат невладините организации во националниот и интернационалниот систем, како тие да преземат одговорност од различен карактер и обем, како да се засили нивната сила и да се намалат слабостите, како да се зголеми и искористи нивниот етички и творечки капацитет.⁹

Оттогаш до денес, овие организации партиципираат во националните и интернационалниот политички процеси, го пробиваат и наметнуваат својот пат во областите дури на високата политика, кои претходно беа израз на

---

⁸ Michael Hill, *The NGO Phenomenon*, "Baltimore Sun", 09.01.2005 <<http://www.baltimoresun.com>>.

⁹ P.J. Simmons, *Learning to Live with NGOs*, Foreign Policy, 02.11.1998 <<http://www.globalpolicy.org/ngos/issues/>>.

државната власт. Откако се заврши периодот по силната Студена војна, активностите на невладините организации се зголемија од релативно отворените ЕКОСОК тела, како што е Комисијата за одржлив развој, се до затворените Совет за безбедноста и Генералното Собрание на ООН, дури и во Светската банка, иако на ова се уште се опираат Меѓународниот монетарен фонд и Светската трговска организација.

Оттука може да се извлече сознанието дека улогата и значењето на невладините организации е повеќекратна - од директно разрешување на конфликти, водење дипломатија и медијаторство во кризните и долготрајни конфликтни подрачја, преку учество во мониторингот на изборите, доставување хуманитарна и развојна помош, застапување на човековите права и правдини, па се до лобирање кај владите за развој врз подолготрајни услови, кој ќе промовира благосостојба, мир и сигурност. Овие улоги често, иако не секогаш, се позитивни, но невладините организации најчесто не се примарни играчи во вжештените политички арени. Но без невладините организации не би биле можни голем број достигнувања на државите и на интернационалните организации, а сигурно би заостанувал развојот на граѓанското општество и пошироко спроведување на современата етичка ренесанса.

Конечно, како што продолжуваат дискусиите за демократијата и за одговорноста во процесот на донесувањето глобални одлуки, станува јасно дека во тоа невладините организации ќе имаат витална улога. Глобализацијата создаде и прекугранични прашања, со кои се занимаваат овие организации, како и меѓународни заедници на интерес, кои невладините организации ги претставуваат. Националните влади не можат да ги извршат ефективно овие задачи. Во глобализираниот свет на XXI век невладиниот сектор ќе има растечка интернационална улога, тие ќе реализираат вистински универзален етички повик.¹⁰

Дејствувањето на невладините организации како можност за подобрување на современиот свет

Во Македонија денес резултатите од неефикасната економија, која е основна форма на животот и еден од столбовите врз кои лежи човештвото,

---

¹⁰ Paul A. James, *NGOs and Global Policy Making* <<http://www.globalpolicy.org/ngos/analysis/analoo.htm>>.

како и негативностите од незрелата и стереотипна политика, која е плод на застарените идеи од социјализмот и на недоволно разбраните идеи на современите социјални и политички процеси, создаваат слика на неостварено модерно општество. Тоа има голема потреба од дејствување на НВО секторот. Тука се и многу други странични ефекти од овие процеси, кои навистина длабоко удираат врз темелот на мултиетничкиот соживот, во едно општество кое се декларира како граѓанско, но вистински и целосно не е тоа.

Во такви услови за поздравување е фактот дека од осамостојувањето до денес, во Македонија се појавија околу 4.000 невладини организации како форма и средство на исправување и пополнување на недостатоците и мааните, на празнините и потребите кои треба да се пресретнат, а кои државата не може да стигне да ги реализира. Но, за чудење е фактот дека дури ниту основната, примарната форма на невладините организации не се разбира како непрофитабилни, невладини и граѓански организации, застапници на потребите на граѓаните - наспроти големиот број на постоечки квази невладини организации, кои се блиски до власта и до партиите и го делат профитот со државните институции, често на штета на граѓаните. Затоа од пројавените 4.000 невладини организации, моментално 350 од нив се делумно активни, а само 100-тина се вистински активни.

Идејата и задача на овој труд е да се обидеме да го покажеме она што недостасува во нашето разбирање за Третиот сектор, да ја испитаме, претставиме и образложиме етиката на дејствувањето, на функционирањето на невладиниот сектор. Станува збор за етичкиот механизам на работата не на различните типови невладини организации, туку за суштината на нивното дејствување, за смислата на нивното постоење, за нивната философија и за аксиологијата на овој ангажман. Ќе ја разработиме идејата и вредностите на дејствувањето на и во невладините организации. Нема да правиме историски осврт и класификација на невладините организации, туку ќе се обидеме да ја претставиме нивната духовна и етичка основа.

За невладиниот сектор многу се пишува, информативно и споредбено, аналитички и политички, во целиот свет. Но малку се разработуваат идејните и етичките аспекти. Овој труд, прв од ваков вид во Македонија и пошироко на Балканот, е потребен затоа што во нашето граѓанско и етичко време

невладините организации се значаен феномен на современото дејствување, и во целиот свет и кај нас. Затоа во првото поглавје се отсликува потребата од дејствување на невладините организации, нивната суштина, т.е. зошто и како се основат и работат, нивните цели, насоки и задачи. Потоа поексплицитно се говори за два најзначајни домени на идејата и на работењето на овие организации - односно за етичките аспекти на човековите права, особено за нивното значење за духовниот и етичкиот развој на човештвото и за нивната смисла и содржина денес и во иднината, како и за суштествената проблематика на слободата, за нејзината смисла и содржина од философски и етички аспект, посебно во денешната епоха. Со тоа се укажува дека невладините организации претставуваат напор за ширење на човековите права во разни области и севкупно во светот и ја изразуваат основната идеја за слободата на личноста и на човечките групи и за нивното широко дејствување денес. Токму тоа е и проблематиката на НВО секторот - застапување и одбрана на човековите права и на слободата на луѓето. Дејствувањето на невладините организации е многу поврзано со етиката, која е инспирација за нивната активност, но и форма на дејствување на нивните активисти. Во посебно поглавје говориме за тоа како главните етички цели на современото човештво - Мир, Толеранција, Разбирање, Љубов, Иницијативност, Соработка - денес се имплементираат во светот токму преку невладиниот сектор и служат како основи на етичките концепции за правење добро и за ширење на доброто меѓу луѓето. Всушност, станува збор за идејата и практиката на создавањето на Универзална етика на човештвото. Токму затоа етичките вредности и норми се јавуваат како инспирација за формирање и како начин за дејствување на невладините организации. Тоа се вредностите Активизам и Ангажираност, Правење добро (Филантропија), Волонтирање, Соработка и други, што е претставено во посебно поглавје. Согласно на оваа идеја, правиме обид да ги претставиме основните норми на дејствувањето во невладиниот сектор и да предложиме модел на кодекс (со основните норми) на дејствувањето во невладините организации. Тоа значи дека едновременно со разработката на етичките аспекти на дејствувањето на невладините организации е направен и предлог на етички норми за нивното дејствување во вид на Кодекс на дејствувањето во невладините организации.

Иако невладините организации се значајна етичка појава денес, нивната појава, развиток и дејност не се истражувани досега од етичка гледна точка. Се се надевам дека овој магистерски труд ќе претставува научен прилог кон објаснувањето на основната идеја и на широката лепеза на етички вредности во дејствувањето на невладините организации денес.

НЕВЛАДИНИОТ СЕКТОР КАКО ФОРМА НА ДЕМОКРАТСКО И ЕТИЧКО ДЕЈСТВУВАЊЕ ВО СОВРЕМЕНИОТ СВЕТ

Класичното разбирање на човекот како умно и политичко суштество, а на добриот живот како етички засновано и исправно живеење, како и нововековното инсистирање на должноста и одговорноста, речиси се исчезнати, подзаборавени во модерните држави, во кои политиката често е израз на моќ и насилство, на војна и омраза, наспроти нејзиното основно значење како среден заеднички живот, како грижа за доброто на сите во заедницата. И покрај прокламираната слобода, автономија на умот и универзалните човековите права во современиот свет, сепак се дојде до состојба во која често власта, политиката, само декларативно се застапуваат за демократијата како основна политичка ориентација.

Генерално земено, нема несогласување околу тоа дека демократијата е најдобра можна политичка и социјална идеологија, ориентација и политичка практика - кои значат слобода на личноста и на народите, еднаквост на луѓето, нивна независност во погледите за општеството, слобода на живеење, дејствување и на решавање на сите прашања, кои ја изразуваат вербата во умноста на човечките индивидуи добро да си ги определат целите и успешно да ја водат заедницата.¹¹ Но факт е дека само ако делумно се искриви или ако се злоупотреби и злостави, демократијата може да продуцира многу болни ефекти.¹² Од друга страна, согласно способноста за развој на демократските институции и зголемената демократска свест, секое општество се повеќе се труди да стане општество управувано од граѓаните и јавното мислење - се оди со намера насекаде да завладее духот на демократијата, луѓето се стремат кон мир и соработка, да се зголемува разбирањето и толеранцијата, а на човековите права да се гледа како на најважен етичко-политички аспект на севкупните промени. Прифаќајќи го овој тренд, улогата и власта на централната власт стануваат се помали, а нејзината моќ се делегира или

---

¹¹ Кирил Темков, *Етика за III година гимназиско образование*, Просветно дело, Скопје, 2004, стр. 277.

¹² *The Role and the Task of NGO's in the 21st Century*, Speech delivered in the 50th Annual NGO/DPI Conference held in UN in 1997 <<http://www.gcs-ngo.org/gcsenglish/data/speech/add-50.doc>>.

децентрализира на локалната власт. Но и тоа може да стане заканувачки феномен ако не се гради вистинско демократско општество, туку со децентрализацијата се продолжува со авторитарни и партизирани методи. Демократијата денес, ако не успее да воспостави исправен баланс меѓу правата и должностите на власта и на граѓаните, има инхерентни историски и социјални лимити.¹³

Развој на демократијата - развој на граѓанското општество

Очигледно, односот меѓу етиката и политиката - нивното разделување, како и игнорирањето на значењето на практичната философија, се само некои од причините за неуспех во напорот правилно да се демонстрира една исправна политика, чија цел ќе биде унапредување на животот, прогрес, постигнување на успех на сите полиња и напредување во сите елементи на животот. Рехабилитацијата на практичната философија од 1930-тите години сакаше да покаже како може повторно да се вратиме кон успешната политика и заеднички живот. За тоа е неопходно повикување и потпирање врз размислувањата и сознанијата на најголемите умови на човештвото, врз "татковците" на граѓанскиот морал, особено Аристотел:

Во превладувањето не само на воената состојба, туку и во развивањето на човечките права и во втемелувањето на слободниот живот во државата може да помогне рехабилитацијата на Аристотеловите битни сознанија за поврзаноста на политиката, етиката и пријателството, т.е. за начелната можност за втемелување на политичката заедница врз пријателството на слободните и еднакви, разумни и добри граѓани на државата. Неговите сознанија дека без пријателството нема да можат да постојат ниту останатите добродетели, дека етосот на добрите обичаи ги конституира и развива само разборитоста на живиот ум на чесните граѓани, како и останатите мисли за етиката, политиката и пријателството, се покажуваат како неоминливи денес, ако сакаме развивање на политичката култура и на слободата на сиот народ.¹⁴

Оттука, за надминување на состојбите во животот и политиката се бара во философско-политичко-етичкото разгледување да се постави прашањето не само за прокламирањето на универзалните човечки права и за слободниот

---

¹³ Renate Bloem, *The role of NGOs in the Age of Democratic Civil Society*, Coalition of NGOs, September 2001 <<http://www.globalpolicy.org/ngos/issues/>>.

¹⁴ Ante Pazanin, *Etika i politika*, Hrvatsko filozofsko drustvo, Zagreb, 2001, str. 36.

разумски дискурс, туку и за етичкото втемелување на човековите слободи и права како натамошно проширување на слободата на луѓето во државата согласно историскиот живот, за мирот како прва и највисока вредност на денешницата, за толеранцијата како важен етички метод во односите на луѓето. Во тој контекст, денес се настојува да се прави обнова и развој на заедничкиот живот, на големите достигнувања, на правната државност, на човековите права, на слободата на индивидуите, на сите големи достигнувања на европската култура воопшто, и тоа на соодветен начин за овие да се претворат во нови форми на слободен живот како живот врз основа на слободниот ум. Тоа е она што се нарекува "пронаоѓање на политичкото".¹⁵ Затоа во политиката, иако нема еднозначно определен модел за спроведување на власта, нужно е сите режими да бидат демократски, т.е. да ја почитуваат слободата на секого, да не владеат со насилство, да имаат самосвест дека власта е од народот и да почитуваат дека политичките институции постојат за доброто на луѓето и на сите луѓе.¹⁶

Согласно на ова, светската историска смисла на демократијата, вели Анте Пажанин, е најдобро да се согледа преку примерот на непосредната демократија уште кај старите Грци, а значењето на репрезентирањето на народот преку примерот на современата претставничка демократија, изградена врз основите на римската демократија. Притоа, најзначајно е да се увиди како овие се однесуваат кон феноменот на политичкото, во смисла на дејствување и живот во државата воопшто - на какви социо-културни, институционално-политички и етичко-историски претпоставки почива политичкиот живот и дејствувањето на граѓаните во современата правна, социјална, демократска држава. Притоа, атинската демократија се докажува како исправна и во време на модерниот индивидуализам, во онаа мера во која и модерниот граѓанин на државата има право и можност да гласа не само за прашањата кои ги формулираат неговите политичари, туку и сам да поднесува предлози и иницира придвижување, разгледување и решавање на актуелните прашања на заедничкиот живот. Дури со тоа демократијата и политиката го добиваат своето вистинско значење на политичко дејствување и учество на граѓаните во животот на државата на степен на современа светска историја:

---

¹⁵ Ante Pazanin, op. cit., str. 242.

¹⁶ Кирил Темков, цит. дело, стр. 278.

Во античката демократија граѓанинот за прв пат можеше сам како индивидуум да настапи во својство на иницијативен и дејствен граѓанин, па атинската демократија и во време на модерниот индивидуализам ја има својата светско-историска смисла ако и само ако модерниот индивидуалец сопствениот ум го признава како единствена институција над себе и својата незаменлива сопственост ја црпи од сопствената согледба, па оттука одговорно и слободно го обликува сопствениот и заедничкиот живот.¹⁷

Ова говори дека треба да се обезбеди партиципација на еднаквите граѓаните во процесите на одлучување, со што ќе се создаде рамнотежа во општеството, а притоа ќе се зајакнува демократијата и ќе се промовира нејзино правилно функционирање. Без активна партиципација на граѓаните, пред се во политичкиот живот и во одлучувањето на сите нивоа, не можат да се остварат целите на рамноправност и на одржлив развој. Оттука, успешната демократија како форма на политички односи значи успешно развиено граѓанско општество. Во таа смисла, создавањето и унапредувањето на заедниците и на демократијата, особено преку улогата на активните, дејствени и одговорни луѓе, денес е можно преку развојот на граѓанското општество, кое е производ на повторното вистинско развивање на демократијата, посебно во периодот на транзиција во земјите од Југоисточна Европа:

"Граѓанско општество" е термин кој се популаризираше кон крајот на Студената војна, термин кој го опиша она што недостасуваше во државно-доминирачките општества, т.е. широко социјално учество и интерес за управувањето, но не нужно од страна на власта. Оттука произлезе дека граѓанското општество е нужна состојка за да се појави демократско управување.¹⁸

Идејата е во еден свет каде сите учествуваат во јавното донесување на добрите одлуки да се изгради заедничка визија за она што треба да значи исправно дејствување во сегашноста за подобра утрешнина:

Тоа е општество кое е организирано независно од државата и врз сопствена слободна волја, кое на заеднички начин ги прифаќа и се држи до демократските вредности, развива стабилен став кон државата и политиката, кое е свесно за сопствената сила и знае како да ги заштити сопствените интереси. Економските основи за граѓанското општество се регулираната пазарна економија и различните форми на сопствеништво, а политичките основи се граѓанското учество во државата, како и во јавните работи. За да ги задоволат своите интереси и потреби, граѓаните користат такви граѓански општествени институции како што се

---

¹⁷ Ante Pazanin, op. cit., str. 82.

¹⁸ Carolyn Stephenson, *Non-government organizations* <http://www.intractableconflict.org/m/role_ngo.jsp>.

професионалните организации, здруженија, фондации и друштва. Логичка консеквенција на силното граѓанско општество е децентрализација на државната моќ, развој на силата во локалните власти, невладините организации и соработка меѓу луѓето.¹⁹

Ова говори за важноста од двонасочен однос меѓу граѓаните и власта. За да се управува со општеството потребна е заедничка власт, во која граѓаните повеќе нема само да се корисници на јавната политика, туку ќе имаат и делумна одговорност за планирањето на политиката, за преземањето на активностите и за нивното оценување. Нормално, доменот на активностите на активното граѓанство е содржан во целта на јавната политика, а тоа е справување со проблемите од јавен интерес како што се здравството, образованието, транспортот или невработеноста. Тие ја претставуваат дневната и практичната димензија на демократијата, во која активното граѓанство ја игра фундаменталната улога.

Како потврда на ова, во последно време граѓаните и организациите на граѓанското општество (т.н. Третиот сектор) стануваат се погласни, изнесувајќи прашања и барања преку кои се обидуваат да влијаат врз креаторите на политиката.²⁰ Токму во тоа се гледа и задачата на активните граѓани. На властите им е се појасно дека граѓанското учество е огромен ресурс при изготвувањето на политиката:

Зголемениот интерес на владите за зајакнување на нивните односи со граѓаните е резултат на променетиот контекст во креирањето на политиката. Националните влади се соочуваат со свет кој е се позаплеткан и се посложен. Како резултат на тоа, креирањето на владината политика станува се посложено. Владините ограничени ресурси го оневозможуваат креирањето на политиката и нејзината реализација само со сопствени сили. Оттука, се повеќе се зборува за "демократски дефицит" и за намалена легитимност на владата.²¹

Преку таа активност, луѓето ја извршуваат граѓанската должност да бидат активни граѓани на начини кои се сосема различни од

---

¹⁹ *What is NGO?*, NVO Centres from Latvia, 20.01.2005 <<http://www.ngo.org.lv>>.

²⁰ Третиот сектор, уште познат и како не-владин сектор, е целокупност од граѓански општествени организации (невладини организации, групи, движења...) кои земаат активна улога во општествените активности кои не носат профит, но се важни за развојот на општеството. Третиот сектор функционира веднаш до првите два сектори - јавниот сектор и приватниот сектор.

²¹ Марк Грамбергер, "Граѓаните како партнери", *Прирачник на ОЕЦД за информирање, консултации и учество на јавноста во изготвувањето на политиката - раководење*, Фондација Институт отворено општество Македонија, 2001, стр. 19.

традиционалните.²² Сето ова говори и за промените на моделот на граѓанското учество во јавните работи од заеднички интерес. Активното учество на граѓаните не се остварува само преку барањето за заштита на човековите права, туку и преку дејствување во нивна одбрана. Тоа е она ново активно учество на граѓаните.²³ Активното граѓанство едновременно повлекува со себе здружување, самоорганизирање и примена на различни форми на колективни активности:

Активно граѓанство е капацитетот на граѓаните за самостојно и автономно организирање на различни начини за да ги одбранат своите права, да ја практикуваат својата моќ и одговорностите во јавната политика, во грижата за заедничките богатства.²⁴

Начинот и формата на здружување се движи од поврзување на граѓаните како поединци до нивното поврзување како дел од организирани групи, како што се организациите на граѓанското општество (ОГО), а особено нивната форма позната како "невладини организации". Со тоа новиот феномен, наречен "невладина организација", еден дел од граѓанското општество кој има за цел да ги поддржи граѓанските иницијативи и да го олесни развојот на граѓанското општество, стана политички активен во процесот на донесување одлуки - што претставува напор на луѓето кои се обидуваат да влезат во процесот на донесување колективни одлуки. Од друга страна, широкото гледиште за демократијата ја легитимизира улогата на невладините организации. Демократијата не е само одржување на избори на секои четири или пет години! Навистина, и во домашната и во глобалната политика, донесувањето одлуки не може да биде демократско без активно учество на невладините организации.

---

²² Традиционалното активно учество на граѓаните може да се дефинира како систем на различни права и должности кои раководат со процесот на односи помеѓу граѓаните и државата на која и припаѓаат. Користењето на правото на глас е највисока форма на изразување на активното учество на граѓаните. Џовани Моро. *Вовед во активниото граѓанско учество: Македонија*, OPEN - Партнери за развој, Скопје, 2004 година, стр. 11.

²³ Новиот модел на активно учество на граѓаните можеме да го дефинираме како извршување на правата и на обврските на граѓаните во секојдневниот живот во едно демократско општество, при што граѓаните се соочуваат со проблеми од јавен интерес. (Џовани Моро, цит. дело, стр. 12.)

²⁴ Џовани Моро, цит. дело, стр. 15.

Значењето на невладините организации во процесите на граѓанското општество

Ако подлабоко навлеземе во целокупноста на активностите на невладините организации, ќе согледаме дека едно од значењата на невладините организации потекнува од обидот да се направи противтежа и корекција во јавната политика на одлучување за еден подобар заеднички живот и тоа преку напорот за ширење на човековите права и за засилување на слободата на личноста. НВО секторот, од една страна, се јави како обид за гарантирање на правата на граѓаните и во таа смисла функционира во нивна одбрана и промовирање, а, од друга страна, како обид за учество на граѓаните во одлучувањето за општите работи и во нивното реализирање, т.е. како практика на теоретската концепција за нивното учество во заедничкиот живот и како вистинска промена на социјалните односи во заедницата. Затоа се вели дека невладините организации се *glasoi na narodoi*, претставувајќи народна, базна, локална демократија - иако понекогаш критичарите на невладините организации велат дека тие служат за зајакнување, а не како противудар наспроти постоечките моќни структури на власта.²⁵

Во овој контекст е значаен текстот "Демократија, управување и европски невладини организации", кој претставува обид да се оцрта вредноста на невладините организации како клучен дел од организираното граѓанско општество, но и местото што тие го имаат во развојот на новите форми на управување, особено на европско ниво:

Конкретно во однос на Европа, значењето на европските невладини организации се гледа во тоа што тие прават богат, различен и моќен прилог кон развојот на европското општество. Европските невладини организации играат важна улога во поврзувањето на јавноста со политичките процеси, но се и клучни актери во градењето на структурираниот граѓански дијалог меѓу граѓаните и владите.

Имено, невладините организации ги презентираат јавните интереси наспроти оние кои ги прават одлуките, го осигуруваат развојот и имплементацијата на политиката на Европската Унија, помагаат да се редуцира расчекорот меѓу "управувањето" и "управуваните" со подигањето на свесноста со јавната грижа за целите, политиките и за акциите на Европската Унија. Уште повеќе, тие можат да ги редуцираат скочанетите делови на оваа

²⁵ Погледни кај Elise Boulding, *Women in the Twentieth Century World*, John Wiley, New York, 1977, pp. 165-218; аргумент е дека невладините организации само го репрезентираат народот од земјите со многу пари и моќ.

дихотомија "управување и управувани" со охрабрување и овозможување на луѓето да се оспособат и да се вклучат во политичките процеси и одлуки кои имаат влијание врз нивните животи. Во таа смисла, невладините организации се создадени и составени од активни членови на општеството и придонесуваат во изградбата на општествената солидарност, креирајќи заедници и негувајќи општествена свест, се резимира во овој текст, чиј поднаслов е "*Градење на поцврсто структуриран граѓански дијалог - Платформа на европските оштетени невладини организации*".²⁶

Влијанието на невладините организации не се огледа само во однос на националните влади, туку и кон мултилатералните институции, како и кон националните и мултинационалните коорпорации. Тоа влијание се одвива на четири начина: преку воспоставување на агенди, т.е. свртување внимание на определени прашања²⁷, преку преговарање за добри исходи²⁸, преку афирмирање на законитоста²⁹ и преку имплементирање на солуции³⁰. На тој

---

²⁶ Democracy, Governance and European NGOs: *Building a Stronger Structured Civil Dialogue* - Platform of European Social NGOs, March 2001 <<http://www.socialplatform.org/anim/anim.htm>>.

²⁷ НВО долго време играа клучна улога во принудувањето на лидерите и на изготвувачите на политиките да обратат внимание на некои. Во раните години на XVIII век, американските и европските организации беа енергични сили кои стоеја зад акциите на владите против робовладетелската трговија. Кон крајот на векот, групите како Англо-ориентални здруженија за уништување на опиумската трговија, беа водечки и влијателни движења против дрогите, што кулминираше во 1912 година со Хашката опиумска конвенција. Во 1945 година, НВО ги вметнаа јазикот и тематиката на човековите права во Декларацијата на ООН и оттогаш ги наметнаа речиси сите поголеми прашања за човековите права во интернационалните расправи и политика. Исто така, активизмот на НВО од 1960-те и 1970-те успешно ги подигнаа прашањата поврзани со глобалната животна средина и популацијата. Треба да се земе предвид и освоената Нобелова награда на невладините организации (1997), заслужни за склучувањето на Договорот за забрана на пешадиските мини и покрај негодувањето од САД.

²⁸ Нвладините организации им помагаа многу пати на владините преговарачи да ги разберат прашањата што тие настојуваат да ги решат. НВО исто така можат да изградат доверба и да ги скршат застоите, кога преговарачите ќе стигнат до корсокак. Во 1990 година, Италијанската невладина организација Comunità di Sant'Egidio започна неформални средби меѓу завојуваните страни во Мозамбик кои доведоа до мировна спогодба. За време на разговорите во 1995 година за проширување на Договорот за непроизведување на нуклеарното оружје, невладините организации од неколку земји, кои работеа со јужноафриканската владина делегација, помогнаа да се помогне во компромисот кој доведе до ширење на Договорот.

²⁹ Проценката на НВО може да биде пресудна во промовирањето или задржувањето на јавната и политичката поддршка. По декадите во кои Светската банка соработуваше само со неколку НВО и ги отфрлаше барањата за промени, повеќе од 150 невладини организации во 1990 година зедоа учество во кампањата да се поттикнат поголема отвореност и одговорност и да се охрабри редуцирањето на долговите и развојните стратегии кои би биле поправични и помалку уништувачки за околината. Делумно како резултат на овој високо зацртан притисок, денес речиси половината од проектите на Банката имаат одредба за вклученост на НВО во просек од 6% помеѓу 1973 и 1988 година. Дури и ММФ во 1998 година започна со промена на својата насока. Бордот на директори на ММФ се сретна со неколку водачи на НВО за да разговараат за нивните предлози за зголемување на транспарентноста на Фондот.

начин, нивното влијание преку дејствувањето доведе тие колективно да го конструираат вториот по големина извор на развојна помош.³¹

Но, дури во 1990 година започна признавањето на значењето и улогата на НВО секторот, особено од страна на ООН. Во проблематиката на човековите права, развојот, и на околината, па дури и на разоружувањето, невладините организации влијааа врз јавните политики, но и на самиот терен во државите.³² Невладините организации го искористија својот консултативен статус, особено при ООН, за да влијаат на различни начини. Тие направија Генералното собрание и останатите органи на ООН да ги прифатат резолуциите за разоружување, за развој, за човековите права и за останатите проблеми поврзани со посочувањето на изворите на конфликти. Тие помогнаа да се развијат нови институции и договори на ООН. Невладините организации беа поттикнувачи на вметнувањето на нови прашања во работата на ООН - прашања за животната средина, за правата на жените и за децата-војници. Тие ги натераат телата на ООН да го постават прашањето за вооружувањето и разоружувањето пред Светскиот суд и беа значајни за развојот на Интернационалниот криминален суд.³³

Суштината и формите на дејствување на невладините организации

Во современиот свет постојат најразлични области и следствено, најразлични форми низ кои се изразува нашето дејствување. Низ нив, на пример, во економијата се здружуваме во име на заедничкиот интерес, во

---

³⁰ На теренот невладините организации често го прават она што владите не можат или не се расположени да го направат. Интернационалниот комитет на Црвениот крст, на пример, е способен да дистрибуира здравствена грижа на политичките затвореници за сметка на молчење од страна на неговите членови во сведочењето за какво било прекршување на човековите права. Другите групи, како Оксфарм Интернационал, овозможуваат рапидна помош за време и по комплексните хуманитарни катастрофи, со и без партнери од ООН. Има се повеќе нови предизвици во интернационални размери, а невладините организации се повеќе го пополнуваат тоа. Вкупната помош од и низ интернационалните невладини организации до светот во развој изнесува до 8 милијарди долари во 1992 година - 13% од целата развојна помош и многу повеќе од целиот износ префрлен од системот на ООН.

³¹ *Arrangements and practices for the interaction of NGO's in all activities of the UN system*. Report of the Secretary-General, A/53/170, 10 July 1998.

³² Еден од првите поголеми важни написи за невладините организации при ООН е оној на Paul Lewis, *Fixing World Crises Isn't Just a Job for Diplomats*, New York Times, April 5, 1992, section 4, p. 4., кој се осврна на невладините организации во контекстот на UNCED Prep.Com.

³³ За конкретни примери погледнете на http://www.intractableconflict.org/m/role_ngo.jsp каде се наведени Резолуциите за забрана на нуклеарното оружје, Договорот за забрана на пешадиски мини, како и за развој на Интернационалниот криминален суд.

политиката настапуваме со визија за подобро уредување и водење на општеството и на човештвото воопшто, во социјалните односи се раководиме од идеалот на слобода и на обединето човештво..., додека во граѓанското општество преку нив ги штитиме јавни интереси, т.е. ги застапуваме и браниме човековите права и слободи. Тие форми на демократско и етичко дејствување се видливи кај невладините организации.

Според опсегот на работата и доменот на интересирањето на невладините организации има голем и широк спектар на нивните видови и форми. Терминот НВО може да биде присутен секаде. Тој се користи за да опише систем на групи и организации кои збунуваат - од активистички групи кои ги преплавуваат улиците па до развиени организации кои даваат помош и обезбедуваат суштински јавни услуги. Постојат и невладини организации за спроведувачка и истражувачка политика, кои настојуваат да се впуштат во натпревар, расправа и соработка со одлучувачите. Постојат и такви НВО кои се гледаат себеси како "чувари", како критички дух и очи за тековните настани.³⁴ Некои НВО организираат бучни протести и демонстрации, додека други преферираат рационална едукација или тивка дипломатија. За некои НВО се искажува оценка дека го срамот името што го носат, затоа што имаат реално моќ и, дури ги повредуваат граѓанските чувства и права работејќи блиско поврзани со власта. Некои НВО ги поедноставуваат прашањата за широки јавни кампањи, додека други произведуваат детализирани студии за да ги информираат изготвувачите на политичките насоки и решенија. Некои НВО дејствуваат сами, додека други работат во коалиција. При тоа, факт е дека НВО се најнефективни кога работат заедно, во коалиција, кога ги обединуваат своите ресурси и ги координираат своите лоби напори.³⁵ Сепак не е можно да се направи валидна анализа за формите на НВО преку одредувањето на различни категории на невладини организации. Може да се

---

³⁴ A Global Guide: *Working with NGO's*, Business and Sustainable Development
<<http://www.bsdglobal.com/ngo/roles.asp>>.

³⁵ Постои важна НВО мрежа за животна средина и интернационална економска политика, која овозможува невладините организации да ги координираат своите акции во многу земји и на многу интернационални конференции и преговори. Третата светска мрежа, основана во Малезија, особено активно се ангажира за широк ранг на прашања за политиката. Постојат широки национални мрежи, како што е филипинската Коалиција за слобода од долгови и германската НВО мрежа за животна средина и развој. Постојат и регионални мрежи, како АРЕНА - Азиска регионална размена за нови иницијативи, или Континенталната мрежа на американските домаќинки, или АФРОДАД - Африканска мрежа за долгови и развој.

направи разлика во активностите, но специфичните невладини организации често ќе си ги променат насоките, текот и силината на своите активности. Најопшта разлика е онаа меѓу операционалните и кампањските невладини организации. Ова може да биде интерпретирано како избор меѓу мала мерлива промена, постигната директно низ проектите, и големата мерлива промена, промовирана индиректно преку влијанието врз политичкиот систем. Затоа, сега како најефикасен начин за разликување меѓу невладините организации се прецизните податоци за различните варијабли: број на вработените со цело време, број на членовите и финансирање на годишниот буџет (кои даваат мери за големината на секоја НВО). Такви се и податоците од јавното анкетно истражување за признавањето и поддршката на некоја невладина организација или на нејзините цели, кои определуваат колкава е нејзината политичка сила. Исто така, постојат и субјективни варијабли, како што се професионалните вештини, знаењето и искуството на персоналот и сл.

Од друга страна, веќе се знае дека невладините организации генерално дејствуваат во името на општото јавно добро, т.е. ги заштитуваат интересите на општата јавност. Целта на нивните активности е да се постигне, со ненасилни методи, на пример, придржување кон човековите права, отстранување на дискриминацијата, подобрување на животната заштита или систематски реформи во функционирањето на државата. Така се раѓа голем диверзитет на вредностите застапувани од различни невладини организации. Тоа доведува тие да бидат прогресивни и говори дека тие во своето дејствување оперираат со многу разновидни методи и цели, а, согласно со тоа, и на различни полиња и со различен опсег на дејство. Затоа, акцијата на НВО сектор може да ја анализираме и преку три различни нивоа: микро-политика, макро-политика и нормативна регулација, при што некои НВО кампањи ги комбинираат и трите.³⁶

Иако интернационалните НВО активности стануваат се почести и се стабилизираат како такви, најголем број НВО оперираат внатре во државата и често функционираат во локалните околности. Некои од нив се правни

---

³⁶ Мрежата на невладини организации кои се спротивставија на нуклеарното оружје успешно изнесоа важен случај пред Светскиот суд во 1996 година за законитоста на нуклеарното оружје. Актот на присилување на Судот да го прифати случајот беше победа во арената на микро-политиката, но поголемите кампањски цели ја вклучија и макро-политиката и нормативната регулација.

помошни организации, кои обезбедуваат услуги, додека другите, како трговските комори, се грижат за одбрана на тесно дефинираните интереси, а третите, како здруженијата за подобрена комуникација, ги промовираат граѓанските добродетели или се заложуваат за подобрување на заедницата. Но, многу важни невладини организации, како оние кои работат на човековите права и социјалната правда, покренуваат кампања со широки идеали.³⁷

На полето на интернационалните односи, експертите денес зборуваат за невладините организации како "недржавни актери". Иако овие организации имаат неколку формални моќи над интернационалните процеси на донесување одлука, тие постигнале многу успеси. Во последните години, тие успешно ги промовираа новите договори за животна средина, значително ги зајакнаа женските права и извојуваа значајна контрола на оружјето и на мерките за разоружување, ги подобрија правата и благосостојбата на децата, на онеспособените, на сиромашните и др.³⁸ Особено треба да се одбележат активностите на невладините организации регистрирани при ООН, кои досега постигнаа голем напредок и достигнуања во однос на ширењето на мирот и на демократијата, како и во разрешувањето на регионалните конфликти и за многу други проблеми, како што се човековите права, животната средина и правата на жените. На интернационално ниво, илјадници од овие организации се активни. Според една проценка, околу 25.000 организации сега се квалификувани како невладини организации (со програми и филијали во бројни земји), т.е. многу повеќе од 400 постоечки во претходниот век.³⁹ Некои аналитичари веруваат дека овие успеси резултираат од зголемената

---

³⁷ Paul A. James, *NGO's and global policy-making* <<http://www.globalpolicy.org/ngos/analysis/anal0.htm>>.

³⁸ Работата на НВО за животната средина доведе до Монреалскиот Протокол за супстанцијално трошење на озонската обвивка (1987). На чело на движењето на Интернационалната кампања за забрана на пешадиските мини беше една НВО коалиција, која успеа да избори Договор за забрана на пешадиските мини (1997). Коалицијата за Интернационален криминален суд беше неопходна во усвојувањето на Договорот во Рим (1998), а друга мобилизација на НВО ги принуди владите да ги напуштат тајните преговори за Мултиратералната спогодба за инвестиции (1998). Во доцните 1990-ти, работната група на НВО при Советот за безбедност се појави како еден важен собеседник на моќното тело на ООН, додека кампањата по повод јубилејната 2000 година ги измени мислењето и политиката, политичката насока за долговите на сиромашните земји. Во исто време, интернационалните НВО со зголемено влијание покренаа кампања и побараа повеќе одговорна економска политика од Светската трговска организација, ММФ и од Светската банка.

³⁹ Amnesty International, на пример, има повеќе од милион членови и има филијали во повеќе од 90 земји. Интернационалниот секретаријат, со седиште во Лондон, има персонал од 300 членови, кои спроведуваат истражувања, ги координираат ширум светот распространетите лобирања и одржуваат импресивно присуство во многу интернационални институции и конференции.

глобализација и од притисокот на обичните луѓе за контрола и регулирање на светот над националните граници и тоа преку ефективното користење на Интернетот, при што е овозможена рапидна мобилизација на глобални членки.

Може да се изведе заклучок дека НВО секторот, кој е само една форма на дејствување во современиот свет, претставува облик на дејствување со многу широк спектар на активности, кои ги спроведуваат најразлични видови невладини организации. Станува збор за форма која се базира врз застапувањето и одбраната на човековите права и слободи. Тоа е нивната основна суштина, темел во етичкиот механизам на нивното дејствување. Тоа покажува дека повторно се раѓа потребата да се воспостави корелација на политиката со етиката, на политичките дејства и етичкиот критериум. Оттука, основните функции на невладините организации се заштитата и унапредувањето на човековите права и слободи, а суштината на дејствувањето и на преземените активности на невладините организации се огледа пред се во идејата и во напорот човековите права да се шират во разни области и севкупно во светот. На тој начин се изразува основната идеја за слободата на личноста и на разните групи, како и нивното широко дејствување денес. Како резултат на тоа, дејствувањето на НВО е многу поврзано со етиката, како инспирација за активност, но и како форма на дејствување на нивните активисти. Тоа говори за големото значење на НВО секторот денес. Како што има истакнато Генералниот секретар на ООН Кофи Анан, овие организации се *свесни за хуманоста*, самата совест. Денес невладините организации на сите им укажуваат за важните прашања и оперираат практично во секој дел од Земјината топка со цел да ги поддржат граѓанските иницијативи, да го олеснат развојот на граѓанското општество и на демократијата, како и да ги заштитат високите современи вредности и етички интереси на општата јавност.

Основните карактеристики и структурата на невладините организации

Постои широк дијапазон на активности на невладините организации кој говори за нивните видови и форми. Притоа, неодминлив е фактот дека

постојат неколку особено важни карактеристики кои се заеднички за речиси сите невладини организации:⁴⁰

1. Невладините организации се јавуваат и функционираат по барање на групи на луѓе низ светот, кои ги идентифицираат своите потреби во заедницата. Притоа граѓаните се организираат себеси за да пресретнат одредени потреби. Па така, невладината организација може да истакнува една потреба која нормално не е работа на властите, но често се случува невладината организација да укажува на потребите кои во нормалното општество треба да бидат истакнати и решавани од самите власти;⁴¹

2. Тие се организации, т.е. групи, кои имаат некоја организациона форма со одредено ниво на внатрешна организација, со релативна независност на своите цели, структура, активности и со контури на своите граници. Во овој контекст, дефиницијата за невладините организации ги вклучува и двете - формалните и неформалните организации. Единствено ги исклучува привремените групи луѓе кои се собрани заради одредена цел и кои немаат реална структура и организациски идентитет. Без оваа карактеристика би можеле да добиеме слика за невладината организација дека е нешто нејасно, неодредено, привремено и неопипливо;

3. Тие имаат приватна природа, т.е. тие се одделени, во организациска смисла, од јавната администрација. Тоа не значи дека невладините организации не можат да ја користат државната поддршка или дека не можат да имаат претставници од јавните институции во своето управување. Пресуден фактор е дека структурата на невладината организација е од приватна природа;

4. Во повеќето случаи невладините организации зависат од донациите за ресурси потребни за изведување на нивните функции. Донациите може да дојдат од заедницата, од бизнисмени, од властите во областа во која оперира

---

⁴⁰ *What is NGO?*, NVO Centres from Latvia, op. cit.

⁴¹ Ова особено се случува во угнетувачките режими и диктаторства од најразлични типови. Во земјите од Јужна Африка, особено во деновите на апартејдот, кога владата беше расистичка и дискриминаторска, граѓаните самите се мобилизираа да им служат на своите граѓани, затоа што владата не беше расположена да излезе во пресрет на потребите на луѓето.

организацијата⁴², или од странска влада, фондации и бизнисмени. Притоа, за да можат овие организации да приберат донации од општата јавност мора да постојат одредени мерки на финансиска животна одржливост во некој дел на таа заедница, кој мора од своја страна да биде сочувствителен, полн со разбирање за потребите чие сервисирање е обезбедено од невладината организација;

5. Тие не го делат својот профит, т.е. профитот на невладината организација не се дели меѓу нејзините сопственици или управувачи. Невладината организација може да има свој профит, но тој мора да биде искористен единствено за постигнување на целите. Невладината организација е приватна организација чија примарна цел не е поврзана со правењето профит. Оваа карактеристика ја одредува разликата меѓу не-профитните организации и комерцијалните организации во приватниот сектор;

6. Иако се претпоставува дека невладините организации се добротворни или уживаат непрофитен статус, некои од нив се профитни организации, како што се кооперациите или групите чие лобирање има одредена корист или спроведува интереси водени од профит.⁴³ Сепак наједноставно е невладините организации да се дефинираат како оние организации кои вршат некој вид на јавен интерес или јавно добро, отколку индивидуални или комерцијални интереси;

7. Не сите невладини организации се подложни на соработка со приватниот сектор. Некои ќе преферираат да останат на дистанца, посматрајќи, рекламирајќи и критизирајќи. Едновремено, многу од нив покажуваат подготвеност да посветат дел од својата енергија и ресурси да работат

---

⁴² Контрибуцијата на властите за материјалните потреби на невладините организации може да се случи онаму каде има пријателски релации меѓу властите и нив. Ова се случува кога властите сакаат да ги канализираат своите ресурси во решавање на итни потреби и затоа не се готови на една невладина организација или на неколку од нив да им ја препуштат грижата за овие потреби, на кои властите не можат целосно да им посветат внимание.

⁴³ Дефиницијата на Светската трговска организација за тоа што е НВО е доволно широка за да ги вклучи и индустриските лоби групи, како што се Асоцијацијата на швајцарски банкери и Интернационалната трговска комора. Ваквите широки дефиниции имаат и свои критики.

паралелно со бизнисите, со цел да се постигне заеднички социјална одговорност.⁴⁴

8. Тие се саморегулативни и автономни, т.е. организациите самите си ги контролираат своите активности. Невладините организации имаат свое сопствено регулативно управување кое не зависи од јавната администрација;

9. НВО имаат волонтерска природа, која вклучува два услова: прво, сите волонтерските учесници треба да бидат вклучени во активностите и во управувачката структура, и второ, "волонтерски" значи нешто што не е принудно или обврзно. Организациите чие членство е дефинирано со закон или наметнато преку некоја категорија на луѓе, не се вклучени во дефиницијата на поимот "НВО";

Во однос на структурата, НВО можат да бидат глобално хиерархизирани, со релативно строг централен авторитет или со нешто послободно федерално уредување. Алтернативно, тие можат да бидат засновани во поединечна земја и да оперираат транснационално. Со подобрувањето на комуникацијата, се повеќе локално основани групи, кои се нарекуваат народни, основни организации или организации основани во заедницата, станаа активни на национално, па дури и на глобално ниво. Забележително, ова се случува преку формирањето на коалиции. Постои невладин интернационален чадор, кој овозможува институционална структура за различни невладини организации кои не делат еден ист заеднички идентитет. Постојат исто така и мрежи за слободно избрани прашања, како и привремени (ад хок) изборни одбори кои лобираат на конференциите на ООН.

Постои шареноликост од начини на кои невладините организации се структурирани внатре себе. Класичниот модел е членска организација, координирана од географско дефинирана хиерархија. Индивидуалците работат во локални групи кои координираат во провинциите и имаат штабови во главниот град за цела држава. Овие раширени организации на државно ниво се наречени национални невладини организации. Често, овие национални се здружуваат во интернационални невладини организации - ИНВО, кои можат

---

⁴⁴ Jem Bendel, *The meaning of the NGO*, <<http://www.bsddglobal.com/ngo/roles.asp>>.

да бидат составени од регионални групи од земјите и можат да бидат покриени од глобално тело. Многу земји се премногу мали за да имаат провинцијални структури. Помалите специјализирани невладини организации можат просто да ги запишуваат индивидуалните членови на национално ниво, без да имаат некои локални гранки. Понекогаш, индивидуите се запишани на интернационално ниво. Од друга страна, во големите организации, интернационалното ниво често изгледа релативно далечно и привлекува малечко внимание, дури и меѓу членството на една невладина организација. Сепак, таквите глобални организации, со нивно членство измерено во милиони, одржува демократски процес на донесувањето своја политика. Додека некои одржуваат директни избори за клучни места на национално ниво, одговорноста за членството на глобално ниво е секогаш индиректно преку интернационален совет или собрание на националните претставници.

Кус историски преглед и обид за дефинирање на невладините организации

Временски, станува збор за добротворни организации и организации на граѓанската заедница, одвоени од државата, кои егзистирале во многу историски околности. Можеме да наведеме примери низ историјата за постоењето и функционирањето на овие организации - во секоја епоха, во секој период, секаде каде што, пред се, постои обид за внесување и почитување на демократијата во општеството, за почитување на човекот и на неговото достоинство, право и слобода. Меѓутоа, предмет на нашето интересирање е значително поновата историја и обидите за воспоставување на човековите права и за почитување на слободата како темелни определби во дејствувањето на овие организации. Така, може да зборуваме особено за периодот на воведувањето и на обидот за почитување на граѓанските права во Европа и во Америка во XVIII и XIX век, кога луѓето започнале да формираат зголемен број вакви организации како инструменти за пресретнување на потребите на заедницата, ги бранеле социјалните и етичките интереси или промовирале нови политички насоки. Така, на пример, францускиот писател Алексис де Токвил за време неговата позната посета на САД во 1831 година ја потенцирал големата важност на она што тој го нарекол "политички здруженија" како

институции за демократија, единствено бројни и влијателни во тоа време во САД.⁴⁵ Подоцна, во 1910 година, 132 интернационални невладини организации одлучија да соработуваат меѓусебно под името "Унија на интернационални асоцијации". Лигата на народите официјално се однесуваше кон нив како "врска меѓу приватните организации", додека многу од нив во тоа време се нарекуваа себеси интернационални институции, интернационални униии или, најпросто, интернационални организации. Потоа се случи основањето на Кливлендската фондација во 1914 година како движење на граѓанските фондации, како и многу други настани кои го забрзаа тој процес. Но историскиот развој на НВО секторот, особено во поновата историја, не е можно правилно да се согледа без вклучување на Организацијата на обединетите народи. Во таа смисла, на почетокот, за време првиот нацрт на Повелбата на ООН, не се споменува никаква соработка на ООН со приватните организации. Различни групи, главно, но не единствено од САД, лобираа за да се исправи ова на Конференцијата во Сан Франциско, кога е основана ООН во 1945 година. Не само што успеаа со воведувањето на одредбата за зајакнати и формализирани односи со приватните организации претходно одржувани од Лигата на народите, тие исто така станаа "многу принципиелен орган" на ООН.⁴⁶ Ова значи дека терминот "невладина организација" или НВО не беше во генерална употреба пред да бидат основани Обединетите нации. Тој дојде во употреба во 1945 година поради потребата на ООН во Повелбата да ги диференцира учесничките права за интервладините специјализирани агенции и на оние за интернационалните приватни организации. Како што смета Питер Вилетс, професор по Глобални политики од Сити Универзитетот од Лондон, новата терминологија е воведена за да го покрие односот на ЕКОСОК (Economic and Social Council of the United Nations) со два типа интернационални организации. Имено, кога се формираше ООН, секое учество на индивидуалци или групи во нејзината работа прави отстапување од нормата на дипломатијата, која ексклузивно е резервирана за државите. Според тоа, под национална организација, како што е споменато во чл. 71 од Повелбата на ООН, се подразбираше било која невладина

---

⁴⁵ Aleksis de Tokvil, *O demokratiji u Americi*, Jovan Stojanovic, Sremski Karlovci, 1999.

⁴⁶ *UNESCO Encyclopedia of Life Support Systems*, SECTION 1 International and infrastructure resource issues, Article 1.44.3.7 NGO's.

организација основана во поединечна држава. Никакви дистинкции не беа правени меѓу организациите кои покриваа голем број конституенти низ целата земја и организациите основани единствено во локалните заедници или во малите делови на популацијата. Кога беа променети правилата на ЕКОСОК во 1996 година, претпоставка за признавањето на консултативен статус на националните невладини организации како рутинска работа беше дека националните организации се организации со широко членство од земјите или федерација на локални групи или чадор групи како коалиција на невладини организации кои оперираат во различни полиња. Така, според чл. 70, "специјализираните агенции, поставени со интервладиен договор", можат "да учествуваат без глас во тие размислувања", додека чл. 71 вели дека "невладините организации" можат "да имаат погодни договори за консултација".⁴⁷ Според тоа, "специјализираните агенции" и "невладините организации" станаа технички жаргон на ООН. Исто така, од жаргонот на ООН, терминот НВО прејде во популарна употреба, особено во раните 1970-ти години. Во меѓувреме, развивајќи се, новите законски правила за приватните невладини здруженија обезбедија модерен правен авторитет за организациите и ја зголемија нивната одбрана од државното мешање.⁴⁸ Така, денес за нив се говори како за еден нов модерен феномен - невладини организации или попознати под името НВО.

Напоредно со историското развивање и подемот на значењето на НВО секторот се јавуваа и најразлични напори за дефинирање на НВО феноменот. Системот на ООН го користи терминот НВО како акроним кој стои за "невладини организации" за да ги разликува претставниците на овие агенции од оние на властите. Иако многумина од невладините организации не го сакаат овој термин, тој сепак влезе во широка употреба, затоа што системот на ООН главно е фокусиран на интернационалната улога на правење и формулирање

---

⁴⁷ Со тоа, до 2000 година, околу 2.500 невладини организации добија консултативен статус во ООН, а илјадници имаа официјални договори со други органи на ООН и интервладиен тела.

⁴⁸ Движењето против ропството, основано во Англија во раните 1800-те роди многу организации и најверојатно доведе до Светската конвенција против ропството (1840), патоказ, пресвртница на собирот за координација на работата на граѓанските организации на интернационална основа. Светската алијанса на YMCA беше малку подоцна основана (1855), а Интернационалниот комитет на Црвениот Крст започна со работа во 1863 година. Во XIX век, независни здруженија од овој тип истакнаа многу прашања, вклучувајќи ги и правата на жените, состојбите на сиромашните, злоупотребата со алкохол и општинската реформа. Трговскиот синдикат се појави како водечка сила во движењето на невладините организации подоцна во тој век. Во Њујорк е основано прочуено Друштво за етичка култура (1878).

на политиката во она подрачје каде најмногу оперираат невладините организации. Со документот од 1994 на ООН, невладините организации се опишани како *нејпрофитни ентитети чии членови се граѓани или асоцијации на граѓани на една или повеќе земји и чии активности се одредени од колективната волја на нивни членови во одзивот на потребите на членовите на една или повеќе заедници со кои невладината организација соработува*. Оваа формулација ги опфаќа речиси сите видови групи, освен приватните бизниси, револуционерните и терористичките групи, како и политичките партии. Па така, денес многу различни типови на тела при ООН се опишани како невладини организации.

Надвор од ООН, различни извори се однесуваат кон овие групи со променливи имиња, користејќи ги термините "Невладина организација" (Non-governmental organizations), "Граѓански општествени организации" (Civil Society Organizations - CSO), "Приватни волонтерски организации" (Private Voluntary Organizations - PVO), "Провинцијални организации" (Grassroots organizations), "Социјални движења" (Social movements), "Поголеми групи" (Major groups), "Граѓанско општество" (Civil society), добротворни, непрофитни, донаторски организации, "Трет сектор" и слично.⁴⁹ На овој начин терминот НВО опфаќа широка категорија на групи и организации, почнувајќи од групи на заедницата, преку основни активистички групи, организации за развој и истражување, застапнички групи, оперативни, итни, хуманитарно насочени кон обезбедување и давање помош и слично.⁵⁰ Во овие обиди, обично кратенката НВО го означува терминот "не-владина организација" која се дефинира како *организација која оперира на волонтерска и не-профитна основа преку застапување на јавните интереси*, при што разликата меѓу овие два поими е

---

⁴⁹ Сепак невладините организации ретко се совпаѓаат со некој од набројаните термини. Основните организации генерално се локални организирани групи на индивидуи кои се активираат за да ги оспособат нивните членови и да преземат акции на посебни прашања на грижа за нив. Социјалните движења опфаќаат широк сегмент од општеството кој е заинтересиран за поттикнување или опирање врз социјалните промени во некои посебни прашања или области. Социјалното движење може да ја вклучи невладината организација и основните организации. "Главните групи" е термин настанат во време на Самитот на Земјата на ООН во Рио (1992) како дел од Агенда 21 за да ги опфати општествените сектори кои беа очекувани да одиграат улога како додаток на државите и интервладините организации во животната средина и развој. (Carolyn Stephenson, *What is NGO's*, <http://intractableconflict.org/m/role_ngo.jsp>.)

⁵⁰ Jude Howell and Jenny Pearce, *New Roles and Relevance: Development NGOs and the Challenge of Change*, Kumarian Press, 2000, pp. 77-78.

особено корисна. Имено, непрофитите организации вклучуваат широк ранг на организации - музеи, универзитети, болници - кои се фокусираат врз услугите и ретко (дури и никогаш) не се занимаваат со застапување на интереси. Наспроти ова, невладините организации секогаш имаат важна застапувачка мисија, смета Џејмс Пол, извршниот директор на Форумот за глобални политики.⁵¹ Постојат и дефиниции според кои под невладина организација се подразбира *секоја група луѓе кои имаат заедничка мисија да задоволат одредена потреба во нивното општество или заедница, а иницијативата не се формирани или контролирани од власта*.⁵² Имено, невладините организации се јавуваат и функционираат по барање на групи луѓе низ светот кои ги идентификуваат нивните потреби во заедницата кои владините институции или не се дизајнирани да ги пресретнат или пак владините институции се неспособни да ги пресретнат поради нерасположливоста на ресурсите и поради тоа што владите имаат други приоритети. Во оваа смисла, Светската банка ги дефинира невладините организации како *"приватни организации кои вршат активност за помош на населениите, ги промовираат интересите на сиромашните, ја подобруваат околината, овозможуваат елементарни социјални услуги, или преземаат развој на заедницата"*, при што клучниот документ на Светската банка *Working With NGO's*, додава и дека во поширока употреба, терминот НВО може да биде применет на која било непрофитна организација која е независна од владата. Во овој контекст, овие организации се типично вредносно-основани организации, кои зависат, целосно или делумно, од добротворните донации и од волонтерските услуги.

Сепак, некои други групи кои се невладини, најчесто не се вклучени под терминот НВО. Овој термин вообичаено експлицитно ги исклучува профитните корпорации, приватните претприемачи и мултинационалните корпорации, иако асоцијациите формирани од мултинационалните корпорации, како што Интернационалната трговска комора, се сметаат како невладини организации. Слично, политичките партии, движењата за ослободување и терористичките организации често не се сметаат за невладини организации. Мери Андерсон, специјалист во дефинирањето на невладините

---

⁵¹ Paul A. James, op. cit.

⁵² Fanyana D. Mazibuko, *The Role of the Non-Governmental Organizations in Educational Advancement in Developing Countries: The South African Experience*, <<http://www.home.hiroshima-u.ac.jp/ice/maz3-1.pdf>>.

организации, вели дека обврзаноста на ненасилство е најдобро почитувана и уважувана од сите други принципи кои ги дефинираат овие организации.⁵³

За видот на активностите на невладините организации, може слободно да кажеме дека тие не се хомогени групи. Една долга листа на акроними кои се акумулираа околу невладините организации може да се искористи за да го илустрира ова. Луѓето зборуваат за невладините организации како за ИНВО (интернационални невладини организации), БИНГО (бизнис интернационални невладини организации), РИНГО (религиозни интернационални невладини организации), ЕНГО (енвиروментални невладини организации), ГОНГО (владини оперативни невладини организации, кои се поставени од владите за да изгледаат како невладини организации со цел да ја спроведат помошта однадвор), КУАНГО (квази-невладини организации, оние кои се парцијално креирани или поддржани од државите) и многу други.

На крај, обиди постојат многу, но генерално не постои општоприфатена дефиниција за невладините организации, па така овој термин носи со себе различни конотации во различни околности. И покрај тоа, постојат некои фундаментални карактеристики. Иако НВО секторот стана забележително професионализиран во последниве три декади, принципите на *алијруизам* и на *волонџерсџиво* останаа клучни дефинирачки карактеристики.⁵⁴ Имено, јасно е дека невладината организација мора да биде независна од директна контрола на која било власт. Вклучително, постојат три генерално прифатени карактеристики кои исклучуваат некои посебни типови:

- невладината организација не смее да биде конституирана како политичка партија;
- таа треба да биде непрофитна;
- не смее да биде криминална (терористичка група), а особено не насилна.

Овие карактеристики се применуваат во општата употреба, затоа што тие соодветствуваат и на условите за признавање од страна на ООН. Границите понекогаш можат да бидат замаглени, но една невладина организација никогаш не е конституирана како владин орган, партија, компанија, криминална организација или герилска група. Оттука, согласно изреченото,

⁵³ Marry Anderson, *Do No Harm: How Aid Can Support Peace-or War*, Boulder (Colorado) Lynne Rienner Publishers, 1999.

⁵⁴ Anup Shah, *Non-governmental Organizations on Development Issues*
<<http://www.globalissues.org/TradeRelated/Poverty/NGOs.asp#WhatareNGOs>>.

можеме да ја прифатиме дефиницијата која ја дава Питер Вилетс во Енциклопедијата на ООН:

Невладината организација се дефинира како независна волонтерска асоцијација на луѓе кои дејствуваат заеднички на непрекината основа, за некоја заедничка цел, а не за да станат владина канцеларија, обид за правење пари или илегална активност.⁵⁵

ЕТИЧКИ АСПЕКТИ НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

За да се дефинира поимот "човекови права" најпрво треба да се дадат одговори на неколку прашања. Првото прашање е дали извесни права "природно" им припаѓаат на сите луѓе со самото тоа што се човечки суштества? Ако е така, повеќето од нас "по инстинкт" сметаат дека луѓето треба да бидат слободни во своите постапки. Со тоа доаѓаме до прашањето дали слободата да се прави она што се сака во даден момент и во дадени околности е право на секој човек што тој го стекнал со самото раѓање, без оглед на тоа што неговата слобода во однесувањето се коси со истата таа слобода на случајниот минувач? Тоа значи дека човековите права мора да се набљудуваат низ призма на организираното општество, каде опстанокот на луѓето зависи од постоењето и од почитувањето на определени правила за одвивање на заедничкиот живот. Понекогаш тие правила имаат морална природа и зависат од личната или од колективната свест за тоа што е добро и зло, но понекогаш тие се обичајни и настануваат со едноставно повторување на определено однесување што во традицијата на заедничкиот живот се покажало како корисно за заедницата. Во современото општество во кое живееме доминираат пишаните правила на однесување, при што, за да ја разбереме природата на човековите права во целост, потребно е и да направиме дистинкција помеѓу правата што извираат од законските права и на моралните права. Правата што извираат од правните правила се пропишани со правото и на прв поглед изгледа дека тие, без оглед во кој вид на акти се

---

⁵⁵ UNESCO *Encyclopedia of Life Support Systems*, op.cit.

содржани, претставуваат ограничување на слободата на луѓето, од едноставна причина што нивното почитување подразбира воздржување од правење нешто што во отсуство на тие правила може да биде направено. На тој начин, правното регулирање на основните слободи и права има посебна функција да обезбеди коегзистенција помеѓу одделните слободи и права на поединецот со истите слободи и права на другите поединци - членови на општествената заедница. Тоа е цената што мора да се плати за да може слободата на секој поединец во општеството да се усогласи со истата слобода на другите поединци и секоја од нив да се оствари на еден неконфликтен начин. Што се однесува до моралните права, истите се засновуваат врз општите принципи на правичност. Тие можат, но и не мора да бидат вклучени во системот на правните правила, иако во последно време се инсистира дека правата во правниот систем се засновуваат врз моралните.

Така доаѓаме до еден вид дефиниција, согласно која *човековите ѝрава се основни ѝрава и слободи според кои сите луѓе се сметани за овластени на ѝравно: за животи, слобода, еднаков ѝреѝман ѝред законите, еднаквост меѓу другите...*⁵⁶ Тие се припишани како "природни" права, што значи дека не се стекнати и не можат да бидат отфрлени врз основа на раса, вера, малцинство или пол.⁵⁷ Овие права често се изложени како легални права и заштитени со владеењето на законот. Сепак, тие се посебни пред законот и можат да бидат употребувани како стандарди за формулирање или критикување на локалните и на меѓународните закони.

Согласно, можеме да согледаме дека дефинирањето на терминот "човекови права" се врши според три основни димензии.⁵⁸ *Прво*, човековите права се сметаат за универзални права затоа што нивното почитување е еден од најважните фактори за надминување на разликите кои постојат меѓу луѓето на културен, социјален и економски план. *Второ*, тие се сметаат за природни или општи права, затоа што им припаѓаат на сите луѓе независно од нивните природни својства или социјален статус - на целиот човечки род со самото тоа што тие се човечки суштества. *Трето*, тие се сметаат за морални затоа што независно дали преку домашните уставни и закони одделни земји им ги

⁵⁶ Michelle Maiese, *Human rights protect* <http://www.intractableconflict.org/m/human_rights_protect.jsp>.

⁵⁷ David Little, *Universality of Human Rights* <<http://www.usip.org/research/rehr/universality.html>>.

⁵⁸ Гзиме Старова, *Положбаите и ѝравните на работената жена*, СОЖМ, Скопје, 2003.

признаваат на своите државјани, тие им припаѓаат и на тие луѓе, бидејќи се гарантирани со меѓународното право за човековите права. Оттука за нив може да се говори и како за колективни права затоа што можат да се избораат од човекот како поединец, а во исто време и како припадник на една група на луѓе, или на една цела социјална структура. Во ова смисла, тие ги презентираат овластувањата на индивидуалците или на групите во однос на властите, како и одговорностите на индивидуалните и на владините авторитети.

Заклучно, човековите права се *универзални, морални и ојштии или природни йрава*.

Развој на идејата и на меѓународните инструменти, како и на реалноста на човековите права

Обидот за дефинирање ја навестува потребата од разгледување на историскиот развој на човековите права и тоа во смисла на идеја, во значење на теорија и во контекст на реалност преку меѓународните механизмите на заштита. Оттука, можеме да кажеме дека *идеја за човековийе йрава* се роди и се развиваше, пред се, во рамките на севкупната европска цивилизација, а потоа и пошироко. Таа се појави, формира и развиваше под влијание на трите клучни фактори: античкото сфаќање за демократијата и природните права, римската правна доктрина и христијанската етика.⁵⁹ Историски, нејзиниот развој е поврзан со развојот на *доктйринийе за човековийе йрава* каде согласно методот на теориско испитување ја наоѓаме во традиционални теории на природното право, како и во современи теории за човекови права.

Античката философска и правна мисла го познавала поимот човеково право во смисла на праведност и закон, а сосема малку како овластување на субјектот.⁶⁰ Па така, првите традиционални теории за човековите права како природни права се создадени во периодот на Средниот век и истите почиваат на средновековното европско правно и теолошко мислење.⁶¹ Согласно сознанијата до кои доаѓа Ричард Трак, за нивното создавање и развој значајни

---

⁵⁹ Цветан Цветковски, *Човекови йрава*, Книга 1, Каритас, Скопје, 1999, стр. 19.

⁶⁰ Кај континенталните правници постојат два различни контексти на поимот "право" и тоа како разликување на објективно и субјективно право, а во англискиот јазик дури постојат и два засебни термини: во објективна смисла правото се нарекува law, а во субјективна смисла right.

⁶¹ Richard Tuck, *Natural rights theories: Their origin and development*, Cambridge: Cambridge University Press, 1979, pp. 2.

се два периода на Средниот век: раниот среден век кога за прв пат се појавува концепцијата за субјективните права, како и времето на развиениот среден век кога се појавува првата теорија за природните права.

Првата концепција на правото како овластување на субјектот е содржана во списите на правниците толкувачи на Corpus juris civilis од Болоња кои повторно го откриле "Дигестот" - големата збирка извадоци од списите на старите римски правници поделена според книги, наслови и параграфи приредени од царот Јустинијан - и ја создале средновековната наука на римското право во XII век. Првата вистинска теорија за природното право се јавува во развиениот среден век во делото на францускиот номиналист и посредник Jean Gerson под наслов "De vita spiritali animae" од 1402 година, која почивала на теологијата за која е важно верувањето дека човековиот однос кон светот концептуално е ист како и односот кон Бога. Истата владее во XV век и првите дваесеттина години од XVI век кога е срушена од страна на протестантите.⁶²

Резултатите на овие напори, во Средниот век, се поткрепени и со појавата на првите документи кои имаат сила на задолжителни закони. Овие документи, иако реудиментирано и селективно само за извесни категории, ја започнуваат пишаната историја за реализација на идејата за човекови права. Прв документ е *Голема ѿвелба на слободаѿѿа (Magna carta libertatum)* која потекнува од Англија од 1215 година, најстар, а со некои одредби и сеуште важечки документ на британскиот и на американскиот систем. Таа се смета за почеток на процесот на кодификација на човековите права, зашто со неа се ограничува власта на кралот и се создаваат основите за граѓанскиот статус на поданиците.

Епохата на Ренесансата, како своевидна цивилизациска револуција, ги дава неопходните импулси за натамошниот развиток на идејата за човековите права преку создавање на неопходните претпоставки на различните учења за природното право кои се јавува кон крајот на XVI век и имаат превласт во XVII век. Основната карактеристика на школите на природното право е промената на начинот на мислење во поглед на државното устројство на односот помеѓу државата и поединецот. Со тоа, одговорите на прашањата за карактерот и функцијата на законите што владеат во човековиот општествен живот започнуваат да се бараат во самиот човек и во неговата природа. Иако не се

---

⁶² Поопширно види кај Miomir Matulovic, *Ljudska prava: Uvod u teoriju ljudskih prava*, Hrvatsko filozofsko drustvo, Zagreb, 1996, str. 24 -34.

согласуваат во се, сите школи на природното право имаат иста главна идеја, а тоа е дека, пред да се организираат како општество, луѓето живееле во природата и им се покорувале единствено на законитостите што ги наметнувала природата. Оттаму, основните права што произлегувале од тие законитости биле неспорни, а тоа се *правото на секој човек на животи, на слобода, на еднаквост и на сојственост*. Овие четири права, со време стануваат камен-темелник на либералната концепција за човековите права. Во таа смисла, еден од најголемите застапници во тоа време е Томас Хобс кој нуди решение преку сопствената верзија на етичкиот релативизам во категориите на политиката. Во најзначајното негово дело "Левијатан" од 1651 година, тој вели дека луѓето во природната состојба ќе увидат како законот на природата им налага да се откажат од своите права на приватен суд за она што поттикнува опасност по нивниот живот и ќе го прифатат судот на суверениот.⁶³ Во однос на вториот елемент на овие школи за природното право се говори за теоријата за општествениот договор. Во тој контекст, втор од поважните застапници на теоријата за природните права во XVII век е Џон Лок со неговото дело "Две расправи за владата", дело од посебно политичко историско значење кое е настанато како реакција на трудот "Patriarcha" на Роберт Филмер и претставува клуч за разбирање на критиката која ја упатил Лок кон апсолутната и самоволната монархија тврдејќи дека владетелите своите права не ги темелат на основа на божественото, туку на основа на договор меѓу луѓето. Во него тој ги изложил своите идеи за природниот закон и природните права - за еднаквоста и слободата на сите луѓе. Тие идеи подоцна влијаеле на поединци и движења кои ја поведоа американската и француската револуција. Според оваа теорија, во текот на човековиот развој, луѓето го напуштаат животот во природата и влегуваат во низа односи во рамките на организираното општество. Тој факт го променува контекстот во кој тие ги реализираат своите природни права. Кога го формираат општеството луѓето меѓу себе склучуваат "општествен договор" со кој се уредуваат условите за заеднички живот во општеството. Главната точка на договорот е дека заштитата на природните права на поединецот во услови на живот во организирано општество бара создавање на една надворешна сила - власт или

---

⁶³ Поопширно види кај Miomir Matulovic, op. cit., str. 35 -51.

држава, на која општеството му ги предава управувачките функции, а во замена добива заштита на граѓанските права на живот, слобода, сопственост и еднаквост пред законот, при што луѓето не се откажуваат од своите природни права туку само добиваат формална гаранција дека тие ќе бидат почитувани и заштитувани од страна на државата.⁶⁴

Овие теории едновременно се развиваат во услови на радикални промени во општествената реалност. Кон крајот на XVII век Англија станува сцена на реално проширување на граѓанските слободи. Нивниот формален израз се двата клучни историски документи: *Habeas Corpus Act* од 1679 и *Повелбата за ѓравата (Bill of Rights)* од 1689 година. Втората претставува формален израз на победата на англиската буржуазија против кралскиот апсолутизам на Стјуартите. Првобитно таа претставувала само *Декларација за ѓравата* што ја прогласиле противниците на Стјуарт, а подоцна Парламентот и новите владетели Вилијам III Орански и Мери ја прифатиле со што таа и формално добила сила на закон. "Повелбата за правата" и денес е позитивно право во англискиот правен поредок и претставува извор на основните принципи на англиското уставно право.

Развој на идејата за човековите права бележиме и во XVIII век преку Томас Пејн кој главно не се смета за значаен теоретичар на природните права, туку за великан кој верувајќи во силата на разумот истата вера ја испробал преку активното учество во двете револуции и станал првиот "професионален револуционер", т.е. неговите дела: "Common Sense" од 1776 година како најзначајна брошура на американската револуција од која подоцна Џеферсон превзема одреден број работи во изработката на американската Декларацијата, како и делото "The rights of man" од 1791/92 година кое е напишано како одговор на говорот на Едмунд Берк против француската револуција во Долниот дом во англискиот Парламент, дело кое претставува најпозната одбрана на француската револуција, нејзин прирачник. Во нив тој го критикувал и отфрлил монархистичкиот и го застапувал републиканскиот облик на владеење и застапничка демократија и го изложил првиот нацрт на државната заштита. Имено, како што наведува Драгољуб Миќуновиќ:

---

⁶⁴ Оваа теорија за општествениот договор, во XVIII век ја презема и развива Жан Жак Русо.

Пејн заклучил дека не само што монархијата е смешна и апсурдна, туку и дека републиката мора да се гради на начелата на разумот кој што сведочи дека луѓето се слободни и рамноправни според раѓањето и дека изворот на секоја власт мора да биде во слободно изразената волја на слободните и разумни битија.⁶⁵

Значајно за развојот на идејата за човековите права која ја промовира Пејн е што се случува во втората половина на XVIII век, во време на двете револуции кои го означуваат почетокот на новата епоха на развојот на човековите права - преминот на човековите права од идеи во општествена стварност. Во таа смисла, двете декларации кои произлегоа од овие две револуции директно и претходат на Универзалната декларација. Се работи за американската и француската револуција во кои учествувал и самиот Пејн. Во текот на борбата против својата дотогашна метропола Англија, северно-американските колонии во 1776 година ја објавуваат "*Еднодушната декларација на тринаесетте соединети држави на Америка*". Американската Декларација за независност од 1776 (нејзин идеен творец е Томас Џеферсон) ги признава за неотуѓиви правата што се вклучени во каталогот на природни права. Француската Декларација за правата на човеки и граѓанини од 1789 година пак претставува најголема придобивка на Големата француска буржуаска револуција. Нејзиниот текст претставува непосредна инспирација за сите подоцнежни уставни гаранции за слободите и правата насекаде во светот, како и за гаранциите во сите универзални и регионални меѓународни инструменти за унапредување и заштита на човековите права. Општа констатација е дека тоа е најпознатиот политичко-социјален документ кој речиси 200 години влијаеше врз општите етички, политички и општествени идеи и процеси во светот. Како што смета Кирил Темков:

Нејзините одредби за природните права што му припаѓаат на секој човек, важноста од нивно чување како основа за добар личен и социјален живот и визија на соодветната организација на општеството што нив ќе ги чува и ќе ги унапредува, се основа на граѓанскиот живот, политичката дејност и на етичките концепции на современиот свет. Со неа се искажани определбите за слободата и за слободното дејствување на личноста во модерниот свет. Во тој контекст, на француската

---

⁶⁵ Томас Пејн, *Права човека*, пред. Драгољуб Миќуновиќ, Завод за издавачку делатност Филип Вишњиќ, Београд, 1987, стр. 33.

Декларација за љраватиа на човекои и граѓанинои светот и го должи наглиот прогрес во развитокот на идеите и практиката на човековите права.⁶⁶

Подоцна, кон крајот на XVIII век целиот пантеон на модерната философија е разрушен, а на рушевините е подигната друга градба. Тоа значи дека теоријата за природните права е ставена како предмет на остра критика и отфрлање, а како главни нејзини критичари се јавуваат: Дејвид Хјум, Жан Жак Русо, Имануел Кант, Едмунд Бурк, Џереми Бентам и Карл Маркс со обвинување дека натуралистичката теорија на правото е противречна самата на себе и содржи опасно анархистичко учење, како и тоа дека истата е израз на вредноста на буржуаското општество. Како резултат на таа критика, преку XIX век во XX век, заклучно со седумдесеттите години, идејата за човековите права се воспоставува во современите теории за човековите права преку нејзините главни застапници, англо-американските автори Џон Раулс, Роберт Нозик, Ален Гевирт, како и Џон Финис. За нив, како што тврди Миомир Матуловиќ, заедничка е бескомпромисната критика и отфрлање на утилитаризмот кој се покажа како слаб. Колку и да се различни овие теории она што е заедничко за нив е дека тие не се натуралистички, т.е. тврдат дека човековите права се објективни факти кои зависат од нашите верувања.⁶⁷

Во таа смисла, за развојот на идејата на човековите права и особено нејзината реалност најдобро е да се говори дури по Втората светска војна кога и се воспоставени првите механизми за нивна заштита каде што хуманата димензија на почитувањето на човековите права не се мери само по тоа дали истите ги има во легислативата, туку во кој обем и со каков квалитет се почитуваат и заштитуваат во заедницата. Имено, се до Првата светска војна ретко кој можел да ги брани човековите права на основа на природниот закон затоа што со појавата и влијанието на германската идеалистичка философија и растечкиот европски национализам, благосостојбата на заедницата е цел и врвен стандард - концептот на суверенитетот на државите. Во тој период меѓународното право традиционално е сфатено како право што ги уредува само односите помеѓу одделни држави, а не и правата на луѓето како индивидуи. Ваквото традиционално сфаќање за меѓународното право беше

---

⁶⁶ Кирил Темков, *Еџика за III година гимназиско образование*, Просветно дело, Скопје, 2004, стр. 290.

⁶⁷ Miomir Matulovic, op. cit., str. 342.

делумно проширено по завршувањето на Првата светска војна, кога во нормите на меѓународното право беа вклучени и некои од новосоздадените меѓународни организации - *Пактот за Лигата на народите*.⁶⁸ Ова значи дека глобално, во времето на двете светски војни, нема значителен напредок во меѓународното гарантирање на човековите права. Она што на тој план заслужува внимание е развитокот на внатрешните правни системи и доктрини во поглед на правната гаранција на човековите права, кое во целина го подготви теренот за широко признавање и гарантирање на човековите права на меѓународен план преку воспоставување на институции и процедури за нивна заштита.

Денес, во современото доба, идејата на човековите права својот развој и реалност ги темели почнувајќи од првите меѓународни документи, процедури и организации за заштита на правата на човекот, т.е. создавањето на **Обединетите нации, Советот на Европа и Европската Унија**, како обид за практикување на човековите права во реалноста и нивна заштита.⁶⁹

Создавањето на **ОН** на 26 јуни 1945 година веднаш по војната, во која во полно светло се покажа еден од најопасните аспекти на нацизмот - непочитувањето на животот и правото на личноста, може да се означи како реализација на идејата за создавање универзална меѓународна организација за обезбедување на трајноста на светскиот мир и безбедност, при што верувањето во човековите права е потврдено со нејзината *Повелбата* од 1945 година и тоа како формален почеток на процесот на универзализација на човековите права. Преамбулата на Повелбата ја содржи решителноста на ООН да ја воспостават вербата во основните човекови права, во достоинството и во вредноста на индивидуата, во рамноправноста меѓу мажите и жените, и на малите и на големите народи, како и да ги унапредат човековите права и да создадат стимуланти за заштита на основните слободи на сите луѓе, независно од нивниот пол, раса, јазик или вероисповед. Со тоа Повелбата стана основа за универзална заштита на човековите права, чија универзалност се изразува со

---

⁶⁸ Пактот за Лигата на народите воведува многу скромна заштита на човековите права и тоа во форма на заштита на населението, во т.н. "мандатни територии", односно во колониите на државите што ја загубија Првата светска војна. Благосостојбата и развитокот на народите во овие територии е света обврска на цивилизацијата, поради што се решава да им се обезбеди слобода на совест и на вероисповед, како и да се спречат трговијата со оржје, робови и сл.

⁶⁹ За институциите, изворите и механизмите поопширно погледни кај Цветан Цветковски, цит. дело, стр. 37-113.

тоа што ги обврзува сите земји членки на ООН, но и преку тоа што ги опфаќа сите категории на човекови слободи и права. Во тој контекст, Повелбата подоцна послужи како основа за донесување на повеќе од 70 меѓународни инструменти за неколку посебни категории на човекови права.

Веднаш по основачка конференција во Сан Франциско, внатре Економскиот и Социјалниот Совет на ООН е воспоставена Комисија за човекови права која доби за задача да изработи нацрт Меѓународна повелба за човекови права, т.е. задача поделена на три дела: Декларација, Пакт и Мерки на имплементација. Така започна работата врз меѓународното кодифицирање на човековите права. Нацртот е работен од 24 мај до 18 јуни 1948 година и предаден до Генералното Собрание на разгледување на неговата 183 седница одржана на 10 декември каде со 48 гласови за 8 воздржани и ниту еден против е усвоена *Универзалната декларација за човековите права* како "заеднички стандард на постигнување за сите народи и сите нации."⁷⁰ За Декларацијата не гласаа единствено блокот комунистички земји, Саудиска Арабија (од религиозни причини) и Јужноафриканската Република (заради својата политика на апартејд). Во исто време овој датум е прогласен за светски ден на човековите права.

Веднаш до Декларацијата како трет извор се наведува *Меѓународниот пакт за граѓанските и политичките права*, како и *Меѓународниот пакт за економските, социјалните и културните права* од 1966 година. Обврската за донесување на овие документи непосредно извира од Повелбата на ООН, меѓутоа за разлика од Универзалната декларација како правно необврзувачки акт, работата врз Пактите како правно задолжителни меѓународни договори беше нормално да биде многу посложена и да бара многу поголема подготвеност за компромиси и политичко убедување поради околностите на Студената војна. Денес овие два Пакта заедно со Универзалната декларација претставуваат општ кодекс на човековите права, додека другите меѓународни документи за човекови права се однесуваат на заштита на поединечни права.

Ова доведе до формирање на институции и процедури во рамките на ООН и тоа од Комисијата за човековите права преку Комитетот за човекови права, па се до специјализираните системи за меѓународна заштита на

---

⁷⁰ J.P.Humphrey, *Human rights and the United Nations: A Great adventure*, Dobbs Ferry, New York: Transnational Publishers, 1984.

човековите права како што се Меѓународниот комитет на Црвениот крст, Меѓународната организација на трудот-МОТ, потоа УНЕСКО и други.

На тој начин, по Втората светска војна, Западна Европа стана првиот геополитички регион што воспостави регионален систем на меѓународни организации насочени кон унапредување на соработката во различни полиња на современиот живот. Уште од самиот почеток човековите права беа камен темелник на тој систем. Политичките идеи за заедничка Европска повелба за правата и за контролни механизми за нивната заштита формално се вообличија со формирањето на **Советот на Европа** на 5 мај 1949 година како организација на европските земји за меѓудржавна и парламентарна соработка, со донесувањето на неговиот Статут, како и со формирањето на Европската комисија и на Европскиот суд за човекови права. На тој начин донесената *Европската конвенција за човековите права* од 1950 година претставува камен-темелник чиј основен текст, дополнуван и менуван со 11-те протоколи донесени sukcesивно во периодот 1952-1994 година, ги утврдува човековите права и основните слободи на луѓето во Европа, како и контролните механизми за нивна заштита. Основните принципи што произлегуваат од Статусот на Советот на Европа се: плуралистичка демократија, почитување на човековите права и владеење на правото, и кои се применуваат во Европската Конвенција. Но таа не е единствен извор. Тука се вбројуваат уште многу други документи, меѓу кои *Европска социјална повелба*, потоа *Европска повелба за локална самоуправа*, па *Рамковна конвенција за заштитата на правата на националните малцинства*, како и *Европска повелба за регионалните или малцинските јазици*. Понатаму, правата на човекот се разгледувани и во системот на **ОБСЕ** во склоп на Советот на Европа како процес на европска соработка на полето на безбедноста, кој не само што го подготви теренот за крајот на Студената војна во односите Исток - Запад, туку во нивните односи ги внесе и проблемите на човековите права. *Декларацијата усвоена на Самитот во Будимпешта од 6 декември 1994 година* претставува воведување на институцијата Висок комесар на КЕБС за национални малцинства, проширување на улогата на Канцеларијата за демократски институции и човекови права (ODIHR), како и зајакнување на улогата на невладините организации во остварувањето и заштитата на човековите права.

Од посочените институции се наведува и **Европската Унија**. Нејзината *Спогодба* која влезе во сила на 1 ноември 1993 година означува нова фаза во политиката на Европската Унија кон човековите права и демократијата - означување на почетокот на трансформација на Унијата од чисто економска во политичка заедница. Една од манифестациите на овој развој е фактот што со овој документ решавањето на проблемите на човековите права од начелна станува конкретна и строго определена обврска на институциите на Унијата наметната со текстот на Спогодбата од Маастрихт. На состанокот на Европскиот совет во Луксембург на 28 и 29 јуни 1993 година беше усвоена *Декларација за човековите права* со која беа востановени главните принципи и општите црти на политичката платформа за активно унапредување на човековите права и на демократијата. Неколку месеци подоцна, на 28 ноември 1993 година, Европскиот совет усвои *Резолуција за човековите права, демократијата и развојот*, со која беа поставени основите, постапките и приоритетите за унапредување на иницијативите на ова поле. Најголем придонес на овој план го даде **Европската комисија** меѓу чии иницијативи за поддршка на човековите права и демократијата најзначајни за споменување се ФАРЕ (PHARE) и ТАЦИС (TACIS) програмите за демократија, започнати во 1992 година. Тие се дизајнирани да помогнат во унапредувањето на демократските општества во земјите на Централна и Источна Европа, вклучувајќи ги и земјите настанати од поранешна Југославија. Се работи за програми кои главно се остваруваат преку активностите на невладините организации, каде главна цел е да се развие плурализмот во општествата во транзиција како основен предуслов за зајакнување на нивната отпорност кон можната реставрација на диктатурата, но и оспособување на граѓаните да ги остваруваат нивните граѓански и човечки права.

Видовите и класификација на човековите права

Човековите права се многубројни. Ембрионите имаат право на живот кој што ги штити од абортусот; децата имаат право на образование и воспитување; полнолетните личности имаат различни лични, политички, економски, социјални и културни права, а во последно време и на еколошки

права; народите имаат право на самоопределување, мир, развој, толеранција, сигурност...

Со тоа листата на човекови права не е заклучена, туку таа може да се надополнува според потребите во даден момент. Во неа се говори за **лични слободи и ѝправа** кои се настанати под силното влијание на теоријата на природното право и кои претставуваат прва генерација слободи и права што се признаени и заштитени со позитивното право. Истите се најстари и извојувани во борбата на граѓанството против апсолутистичката кралска власт во Англија во текот на XVI век. Меѓу првите правно гарантирани лични права се правото на живот, на лична слобода, на сопственост, на среќа и слободата на совеста... Нешто подоцна оваа листа се проширува вклучувајќи ги следниве три подгрупи: *ѝрва ѝодѝруѝа* - оние слободи и права кои за свој предмет на заштита го имаат *физичкиот ѝнѝеѝриѝетѝ на човековѝа личностѝ* (правото на живот како основно и најзначајно право на човекот; на лична слобода; забраната за мачење и друго нечовечко или понижувачко постапување или казнување; презумпцијата на невиност...), *вѝора ѝодѝруѝа* - оние слободи и права што го заштитиуваат *духовниот ѝнѝеѝриѝетѝ на личностѝа* (правата насочени кон заштита на приватноста на човекот во нејзините најразлични форми) и *ѝреѝа ѝодѝруѝа* - оние слободи и права што го изразуваат *сѝѝѝусоѝ на човекоѝ во оѝѝѝесѝвоѝо* (правото на еднаквост пред законот и слободата од дискриминација).⁷¹

Личните слободи и права го изразуваат и го заштитуваат физичкиот и духовниот интегритет на човекот, како и неговата правна положба во однос на органите на јавната власт. Тие припаѓаат на групата на т.н. "негативни права", со кои се создава и се заштитува приватната сфера на човековиот живот која е забранета за навлегување од страна на државата преку вршењето на овластувања на нејзините органи на власта. Тоа значи дека истите претставуваат услов и претпоставка за остварување на сите други слободи и права на човекот. Како што потенцира Цветан Цветковски:

Нагласената вредност на личните слободи и права произлегуваат од фактот што тие, според својата содржина односно според предметот што го заштитуваат, претставуваат морални, природни и универзални права и нивното постоење е

---

⁷¹ За видови и класификација на човековите права поопширно види кај Цветан Цветковски, цит. дело, стр. 27-37.

неизоставен услов за самата егзистенција на човекот. Токму затоа избегнувањето на нивната зависност од државната власт се поставува не само како правен, туку пред се како морален и цивилизациски императив. Тие се сметаат за императивни права, односно за морално задолжителни права што мора да ги гарантираат сите држави.⁷²

Во листата на човековите права се сместени и *политичките слободи и права*, кои се втора генерација слободи и права настанати како резултат но и како правен израз на демократизацијата на државното управување, особено во западноевропските земји и САД. Историски, политичките слободи и права се надоврзуваат на личните слободи и права, а целосно правно се формираат во текот на XIX и XX век како резултат на појавата и развитокот на политичкиот плурализам и парламентарната демократија.

Политичките слободи и права во својата вкупност го изразуваат политичкиот субјективитет на граѓанинот и му овозможуваат да учествува во конституирањето на јавната власт, во нејзиното вршење и во нејзината контрола - во политичкиот живот на земјата. Говориме за *слободата на говор* како една од централните политички права од чие постоење во голема мера зависи остварувањето на другите политички права како што се: *слободата на политичко здружување и дејствување, слободата на информирање, правото на мирно собирање и пројесит, избирачкото право, правото на вршење јавни функции, правото на локална самоуправа, но и малцинските права.*

Како трета генерација слободи и права кои се опфатени во листата на човековите права се и *социјално-економските и културните слободи и права*, кои се резултат на забрзаниот економски развиток во XX век, но и правен израз на низа економски и социјални функции што државата ги презеде во дваесеттите години на XX век со цел да ги амортизира социјалните и класни разлики во општеството. Тука спаѓаат *правото на сојузност*, како едно од најзначајните, потоа *слободата на работа*, па *правото на социјална сигурност* во смисла на пристојна материјална егзистенција, лишена од економска неизвесност и несигурност, *правото на дом*, *правото на заработувачка*, *правото на здравствена заштита* ... Нивното гарантирање делумно претставува и одговор на современата држава на стихийното дејство на пазарното стопанство. Во тој контекст економските и социјалните права

---

⁷² Ibid., str. 28.

претставуваат израз на владејачкиот концепт за социјална правда во секое одделно општество. Нивната функција е да го обезбедат економскиот и социјалниот статус на човекот во општеството и во таа смисла претставуваат основа за изградба на економски систем на една земја.

За разлика од личните и политичките права, најголемиот дел од економските и социјалните права се "позитивни права" и се изразуваат како субјективно право на граѓанинот нешто да бара од државата, и како противтежа на тоа - обврска на државата нешто да стори или да даде, со цел да се оствари, одржи или унапреди определен минимум на стандард на задоволување на основните материјални и духовни потреби на човекот.

Што се однесува до остварувањето на културните слободи и права, преку нив човекот се оспособува да се изградува, остварува и изразува како личност со различни изразни средства и во разни области од општествениот живот. Тука спаѓаат *правото на образование* кое има централно место во корпусот на културните слободи и права, како и *слободата на научното и уметничкото творештво* која е во тесна врска со слободата на мислата и уверувањето. Овие историски се најнови и поврзани со натамошната демократизација на современите општества како и со нараснатата свест дека знаењето станува се помоќен фактор во човековиот развој и во определувањето на неговата позиција во општеството.

Во последниве две-три децении во листата на човековите права се јавува и четвртата генерација и тоа *еколошкиите права*.

Философската и етичката основа на човековите права

Денес, во современиот свет се негува и развива една идеја според која поврзувањето им е потребно на сите - тоа е патот по кој треба да се оди. На тој пат треба да се почитуваме и помагаме, разбираме и соработуваме - можеме да живееме и дејствуваме заедно ако меѓусебно си ги почитуваме основни права и слободи. Притоа, полагањето голема надеж во човековите права првично се бара во нивната философска, а особено етичка основа, а дури потоа во нивното признавање внатре правниот систем или меѓународното право. Се работи за прашањето на основите врз кои почиваат човековите права, од каде ја црпат својата сила, оправданост и верување во нив. Како што наведува

Миомир Матуловиќ, одговорот лежи во сознанието дека човековите битија имаат свои права на основа на нивната вредност.

Било кој предмет од надворешниот свет или производ на човечкиот дух, освен човечкото битие, може да има вредност само за човечкото битие. Единствено човечкото битие не мора да биде вреднувано од некое друго битие за да има вредност. Тоа има вредност по себе - човечко достоинство.⁷³

Со тоа вредноста на човечкото битие е објаснета во категориите на неговата способност за вреднување. За да човечките битија можат да го живеат својот живот во склад со своите верувања за вредностите, ним им се потребни права. За да тие можат да судат за тоа кој облик на живот е вреден за живеење, без страв од казнување, ним им се потребни, на пример, правото на слобода и лична сигурност, слобода од самоволно апсење, затварање и прогон, слобода на мисла, совест и вероисповест, слобода на мислење и изразување, право на слобода на мирно собирање и здружување, како и право на учество во културниот живот во заедницата, вели Матуловиќ. Оттука, човековите права се вредни затоа што им овозможуваат на човечките битија на исправен начин да сфатат за вредностите, како и да живеат живот вреден за живеење.

Но, философско-етичката основа на човековите права може да се согледа и преку разрешувањето на дилемата за оправданоста на човековите права. Имено, мора да постојат исправни етички критериуми или начела кои ги оправдуваат истите. Познанието на човековите права, барем во минимална смисла, значи познание на добрите причини за прифаќање на оправданата моралност, наведува Матуловиќ.⁷⁴ Според него, етичко-философската основа која произлегува од оправдувањето на човековите права се заснова на два аргумента: *разумносѝа* и *моралносѝа*. Првиот аргумент се состои во тврдењето дека добри причини се оние кои се во врска со сопствените темелни интереси на луѓето. Аргументот ја вклучува претпоставката на соработка и покажува дека е разумно да ги прифатиме и се придржуваме до човековите права во околности во кои е извесно дека поголемиот број луѓе така ќе постапуваат, затоа што тие права се најдобро средство за заштита на сопствените темелни интереси. Овој аргумент се нарекува уште и "договорен аргумент" и го претставува Хобсовиот аргумент за правото против физичкото

---

⁷³ Miomir Matulovic, op. cit., str. 243-244.

⁷⁴ Ibid., str. 241.

насилство. Вториот аргумент кој се повикува на практичниот ум и ја вклучува претпоставката на умерениот алтруизам се состои во тоа дека добри причини се оние причини кои се во врска со темелните интереси на сите луѓе. Овој аргумент го претставува Локовиот аргумент за правото на одржување на сеопштото човештво.

Согласно дадената дефиниција за човековите права на почетокот, може да се заклучи дека философско-етички основи на човековите права произлегуваат од сознанието дека истите се однесуваат на целиот човечки род, од напорот за надминување на разликите кои постојат меѓу луѓето на културен, социјален и економски план, како и од нивната загарантираност со меѓународното право за човековите права. Затоа правата на човекот не се само философска идеја, туку и правна, етичка, политичка и конкретна основа на животната реалност на современиот човек. Правата ја имаат философско-етичката основа за ослободувањето и облагородувањето на човековиот живот, на унапредувањето на неговите сфаќања и постапувања. Затоа се вели дека развивањето на човековите права всушност претставува изградба на нова етика и политика на човештвото.

Значењето на човековите права за етичкиот и духовниот развој на човештвото

Непочитувањето на нечие човечко право не може да се оправда ниту со поголемо добро на останатите кое би произлегло од повредата на истото индивидуално право. Владее верувањето дека секој има човечки права без оглед на тоа дали истите се признати во правниот состав на државата чиј што државјанин е самиот тој. Човековите права не можат да бидат предмет на политичко пазарење, што значи дека државата не смее да ги прекршува, а употребата на сила од нејзина страна е оправдана само против оние кои ги кршат човековите права. Преведено, есенцијата и егзистенција на човек - она што тој е, на кој начин е и зошто е! - денес се разгледува преку човекови права.

Во една ваква констелација егзистира и прашањето за контекстот и значењето на човековите права во етичкиот и духовниот развој на тој нов свет и човештвото воопшто. Како што потенцира Кирил Темков:

Човековите права се мошне значајно социјално, политичко, духовно и етичко прашање бидејќи со нив денес се менува разбирањето на суштината на човекот. До

Новиот век, дискриминацијата била сметана за природен начин на живеење на мнозинството луѓе. (...) Ваквото оградување меѓу луѓето е нешто негативно. Грозна е идејата дека квалитетот на човекот зависи од неговото потекло. Тоа е израз на концепцијата за надреденост и подреденост како основна форма на човекувањето. Во Новиот век се јави идејата за општата слобода и еднаквост на сите луѓе. Денес владее увереноста дека луѓето имаат еднакви способности, дека за нив е нужно да имаат достоинство и дека за секого мора да има добар живот, дека творештвото има природна основа во секое човечко суштество. Тоа е израз на современата етика која сите луѓе ги мери еднакво.⁷⁵

Периодот од дискриминација до слобода значи дека сега живееме во услови во кои се зголемуваат потенцијалите на човекот за осознавање и дејствување во смисла на духовен развој на човештвото - поттикнување на неговите сили и оправдување на неговите настојувања; а од етички аспект промената во разбирањето на неговата суштина создава услови за голема етичка свест и совест како можност за аксиолошка креација. Сето тоа, како можност за почитување на сечија егзистенција, мислење, слобода воопшто, овозможува подобро човештво базирано на фундаменталниот принцип на еднаквост, разбирање, толеранција, компромис и води кон подобри меѓусебни односи, иднина и живот - визија за подброто. На тој начин, човековите права денес се израз на нашата свест за животот, за односите меѓу луѓето и за нашето постапување. Со тоа тие добија многу на значење. Не случајно почитувањето на правата на човекот денес се смета за една од најголемите етички вредности во смисла на внатрешна димензија на човекот, но и како општествена мера со која тој најдобро ги мери своите цели и дострели, своите духовни и материјални остварувања и придобивки. Во таа смисла говори и разгледувањето на современите позитивни морални ориентации каде слободно може да се забележи дека како содржина во моралното дејствување и раководење мора да биде содржана љубовта кон живото(т) и опстанокот, а како форма неприкосновената вредност на почитување на меѓусебните права на луѓето. Токму затоа во политката која денес изобилува со плуралност на човечки светови и политички ставови нужно се бара сите режими да бидат демократски - да ја почитуваат слободата и правата на секого, да не владеат со насилство туку со ум и разум - политичките институции се за доброто на сите.

---

⁷⁵ Кирил Темков, цит. дело, стр. 289.

Иако човековите права не се секогаш слично интерпретирани низ општествата, сепак овие вредности и норми формираат заеднички речник на човекови права во кој барањата на различни луѓе можат да бидат јасно кажани. Широко распространетата ратификација на меѓународните договори за човекови права како што е Универзалната декларација, Пактови и слично, е земена како доказ дека тие се широко распространети вредности.⁷⁶ Во тој контекст, правата на човекот се земаат како морални норми кои се израз на современата и слободарска етика. Тие ги изразуваат основните денешни и идни вредности на живеењето на луѓето. Тие посочуваат како луѓето треба да размислуваат за животот, како треба да се однесуваат и како треба да гледаат на другите луѓе, кои ги имаат истите права.

Едновремено, човековите права како суштествен дел на човековата опстојба и дејствување, како основа за слободата на човекот, значат и шанса за еден нов вид на активизам. Се осозна дека почитувањето, развивањето и унапредувањето на своите права и слободи човекот може да го постигне преку правењето добри дела, преку нивно почитување и интенција да во иднина постапува така што ќе го зазема правиот пат во животот, прифаќајќи и реализирајќи вистински вредности. Оттука, се вели дека човековите права претставува најважен предуслов за остварување на идеите за слободата, мирот и правдата по пат на создавање на услови и атмосфера на толеранција и меѓусебно разбирање, особено преку остварувањето на идејата за еднаквост преку меѓусебно почитување на разликите. Затоа, нивната заштита е есенцијална за одржливо постигнување на трите договорени глобални приоритети: мир, развој и демократија.⁷⁷ Со други зборови, етичката димензија на човечките права бара нивно политичко признавање и правна заштита, како би можеле да се реализираат во секоја конкретна историска ситуација. Важно при тоа е разликувањето на потеклото и реализацијата на човечките права. По своето потекло тие се изворни, произлегуваат од етичката вредност на човечката личност и како такви не зависат ниту од една политичка институција. Уште повеќе, тие се критериум според кој се оценуваат сите општествени и политички институции, а на нив никој не им суди.

---

⁷⁶ Antonio Cassese, *Human Rights in a Changing World*, Philadelphia: Temple University Press, 1990, 2.

⁷⁷ Human Rights Today: *A United Nations Priority*, The United Nations, 2000
<<http://www.un.org/rights/HRToday>>.

Содржината и смислата на човековите права денес и во иднина

Денес многумина од нас веруваат во човековите права. Тие се посакувани, пред се, затоа што не штитат како личности. Притоа логично се наметнува прашањето за причината на искажаната доверба во нив, за она што е содржано внатре човековите права, во однос на нивната есенција, но и смисла што тие ја имаат денес и во иднина.

Во човековите права е содржано највредното за човекот - вроденото достоинство - опстојба и суштина на човекот.⁷⁸ Човечкото достоинство е основна вредност која припаѓа на човекот како човек. Затоа достоинството не е никаква заслуга, ниту резултат на нашите напори, туку напосто ни припаѓа заедно со човечкиот карактер, природа. Оттука, никој не може да ни го земе, ниту пак ние смееме од него да се одречеме. Достоинството значи величественост и возвишеност на човечката личност во себе и претставува извор на нејзиниот углед и достоинство во однос спрема околината. Како такво достоинството е темел на сите човечки права и должности. Ова чувство за сопствената вредност зборува за важноста на личноста и индивидуалноста.⁷⁹ Се работи за морален принцип според кој човекот не е средство, туку цел, сама по себе, на човековото постоење и морално дејствување. Едновремено, човековото достоинство ја раѓа идејата за еднаквост, а со тоа и идејата за слобода на личноста. Тоа потврдува дека денес во човековите права е содржана и слободарската идеја на современиот свет - слободата како единствена достоинствена форма на човековиот живот, а луѓето како нужно слободни суштества. Во таа смисла, правата на човекот се во контекст на реализација на идејата според која луѓето се поврзуваат во братска заедница на свесни и рамноправни личности. Тоа говори дека во човековите права се содржани благородните идеи за доброто на луѓето, основните работи на кои се темели развојот кон подобро, како и на потребата сите сили на добрите луѓе на светот да се сплотат при изградба на човештво во кое луѓето ќе бидат слободни и ќе имаат широки права - подобрата визија за утрешнината. Токму во тоа се одгледа нивната суштина и смисла денес и во иднина.

---

⁷⁸ Универзална декларација, чл. 1, став 1, <<http://www.mhc.org.mk>>.

⁷⁹ Како што има искажано Максим Горки - Човек колку гордо тоа звучи!

Генерализирано, она што човековите права содржат во себе е цел еден систем, збир од животни вредности и норми кои треба да им овозможат на луѓето достоино живеење, еднакви услови за живот, нивно поврзување во една целина, нивна еднаквост и блискост, разбирање и соработка, слобода, можност да ја изградуваат и пројавуваат својата личност, како и заедничка борба за подобар свет.⁸⁰ Историски, прв и највисок израз на нововековно настојување за изедначување и зближување на луѓето е прочуената парола на француската револуција: **СЛОБОДА, ЕДНАКВОСТ, БРАТСТВО**. Најдобар пример за обидот да се изгради еден свет со еднакви човекови права е искажан во најзначајниот етичко-правен документ на новата епоха на човештвото - Универзалната декларација на ООН, документ кој укажува дека сите човечки суштества се еднакви и ближни и дека на сите им следуваат човечки можности, шанси и односи. Според својата форма истиот денес директно упатува на нештата неопходни за достоинствен живот на секое човечко суштество. Во таа смисла, декларацијата не претставува само листа на добри намери од морален карактер. Согласно нејзината преамбула, содржински таа претставува општ стандард кон кој сите држави членки имаат обврска да се стремат. Како што вели Мери Робинсон:

Универзалната декларација е основен проглас за заложбата на меѓународната заедница за човековите права како "заеднички стандард кој треба да го постигнат сите народи и нации". Нејзината заложба е порака за надеж, еднаквост, ослободување и овластување. Тоа е порака до сите кои се залагаат за слобода, правда и мир во светот, порака која мора да се повторува и во денешно време. Истата на човештвото му понуди една извонредна визија за тоа каков би можел да биде светот, но притоа таа само ги даде зборовите. Сега се потребни нашите дела за да направиме промена во новото доба во кое луѓето во светот ќе бидат единствени во својата одлука дека човековите права не претставуваат само благородни идеали, туку заеднички цели, затоа што истите не се против никого, туку се за сите. Тие се легитимно право и свечена обврска, но мораат да бидат и основна сила на сите луѓе, а не само на неколкумина привилегирани. Затоа сите човекови права за сите - како еден заеднички повик за акција во годините што доаѓаат. Преку здружување на делата и решителноста, преку градење на партнерство меѓу владите и граѓанското општество, меѓународните организации и медиумите, верските и академските заедници, да се оствари визијата за иднината

---

⁸⁰ Кирил Темков, *Етички речник*, Скопје, Просветно дело, 2004, стр. 109.

на која Универзалната декларација повикува, а тоа е свет во кој почитувањето на човековите права ќе биде длабоко врежано во свеста на секој човек.⁸¹

Досега истата Декларација покажа дека има големо влијание врз развивањето на свеста на луѓето за значењето на човековите права како на национално, така и на глобално ниво. Таа се потврди како израз на најширок меѓународен консензус околу основните постулати на човековото достоинство, кое во времињата пред тоа беше сериозно загрошено. Со донесувањето на Декларацијата светот всушност реагираше на траумите, страдањата и губењето на довербата во човечкиот род кои беа резултат на хаосот и трагедиите на Втората светска војна кој ги лиши луѓето од нивното достоинство, им ги одзеде сите права и резултираше со губење на самопочитта и меѓусебната доверба. Затоа треба да се потенцира потребата од унапредување на остварувањето на правдата и справедливоста од сите и за сите, да се прогласи бескомпромисна борба против злоупотребите на човековите права и со поголема упорност да се изврши спротивставување на сите кои ги кршат човековите права. Универзалната декларација беше првиот чекор кон воспоставување на основата на идната правна рамка за меѓународна заштита на слободите и правата. Денес таа со право може да го носи атрибутот на базичен стандард и цел што треба да ја достигнат сите луѓе и нации, иако нема карактер на акт со меѓународно-правно задолжителен карактер.

Резимирано, преку Универзалната декларација за човековите права, најдословно се покажува како преку идејата на човековите права, стандардите на еднаквост, достоинство и почитување ги создаваат темелите за слобода, правда и мир. На тој начин најдобро е изразена смислата на човековите права, суштината на базичните компоненти на настојувањата за подобро човештво кое како аманет за следните генерации ќе треба да се развива. Истакнувањето и развивање на човековите права понатаму води во презентирање и заштитување со нови документи на светската заедница. Со тоа се укажува дека човековите права немаат само политичка смисла, туку и етичка акција - да му се помогне на секој човек во изградбата на своето достоинство и да му се укаже на неопходноста од почитувањето на другите. Од друга страна, фактот дека човековите права се основа на граѓанскиот живот, политичката дејност и

---

⁸¹ *Порака од Високиот комесар за човекови права*, г-ѓа Мери Робинсон, по повод Денот на човековите права, 10 декември 1998 година <<http://www.mhc.org.mk>>.

на етичките концепции на современиот свет, говори за смислата на човековите права денес, но и иднина. Најдобра илустрација за ова наоѓаме во напорите на човештвото да постави идни насоки за развивање на односите меѓу луѓето, како и преку поттикнувањето на модерните процеси на организација на светот врз високите стандарди на етиката. Заклучно, потребата, проширувањето, унапредувањето и заштитата на правата на човекот во еден поширок контекст е иманентна на длабоките стремежи на човештвото за перманентно хуманизирање на севкупните човечки односи.

СЛОБОДАТА КАКО СУШТИНА НА СОВРЕМЕНОТО ЧОВЕКУВАЊЕ

Слободата е суштествен збор и реалност за сите живи суштества, вклучително и човекот. Но, за да се опфати суштината на слободата за него, за неговото постоење, значи да се говори не за слободата на сите суштества или за апстрактната слобода генерално, туку за слободата на индивидуата, личноста како основа, т.е. за суштината на слободата како човечки феномен, логиката на нејзиното остварување и апсолутната неопходност таа да биде основен човечки однос доколку сакаме да оствариме продуктивен, напреден и човечен свет и живот. Затоа ни е потребна една вистинска антрополошка согледба на смислата и природата на човековата слобода, едно персоналистичкото учење за човековата слобода.

Разгледувањето на слободата во денешни услови, согласно логиката на успешниот свет, вклучува неколку работи кои се неодминливи затоа што едновремено се темел на современото сфаќање и реализација на животот. Една од нив е *индивидуализмот* како генерална човечка вредност зародена уште во првата етика на современото доба, кај Пјер Абелар во XI век. Истата, подоцна е развивана кај сите значајни културни епохи и правци на нашиот

милениум, т.е. во сета валидна етика како теорија на моралната автономија, во сиот живот како став за правото на слобода. Денес на дело е верувањето дека индивидуата е поважен дел од човечкиот свет отколку општеството, односно дека животот треба да биде свртен, пред се, кон обезбедување на нејзината корист, кон реализација на нејзините потреби и интереси. Се мисли дека општеството е збир од индивидуи, и дека без оглед колку општеството е природно и неопходно, единките во него се позначајната страна на егзистенцијата, а не некоја апстракција на заедницата.⁸² Во таа смисла, човекот е дел од општеството, но не без свои квалитети. Вклучен во тој нужен систем, тој не постои само како дел од општеството, туку постои пред се за себе. Заедницата му е милје во коешто се остварува неговата човештина. Примарен и примордијален е тој. Така тајната на односот индивидуализам-колективизам, сега е решена преку откривањето на големиот потенцијал на индивидуата спроти смалениот капацитет на колективот - како првенство на егзистенцијата наспроти обопштувачката замисла на заедницата.

Човечките суштества стануваат благородни и убави нешта за набљудување и размислување не доколку сето она што во нив е индивидуално се загубува во еднообразноста, туку доколку тоа се одгледува и поттикнува (...). Со таквото поттикнување човечкиот живот станува побогат, поразновиден (...). Сразмерно со развитокот на нејзината индивидуалност, секоја личност станува повредна за самата себеси, а според тоа, способна на поголема вредност и за другите.⁸³

Тоа е таа нова идеологија на човечката егзистенција, без која денес не можат да се разберат ниту мотивацијата, ниту каузалитетот, ниту текот на неговите настојувања. Напредувањето како нешто добро и пожелно се преведува како индивидуално напредување - највисока стапка на целта. Во такви услови, развојот на општеството се гледа како непосреден резултат на индивидуалниот развиток. Но тој голем квалитет на индивидуата е можен преку главната идеја за прогресот која е поврзана со вредноста на поимот слобода. Тоа значи дека покрај умот и разумот, за идејата на развојот најпродуктивен човечки фактор и производ е слободата.

---

⁸² Кирил Темков, *Етика*, Епоха, Скопје, 1998, стр. 138-140.

⁸³ Џон Стјуард Мил, *За слободата*, прев. Кирил Темков, Епоха, Скопје, 1996, стр. 119.

Слободата е ознака на можноста за слободен развој на индивидуалноста, индивидуалниот саморазвој, за остварување на сите оние потенцијали за кои поединецот е способен да ги достигне.⁸⁴

Поради тоа слободата е најзначајна вредност, бидејќи таа и етички и функционално е неопходна за човековиот опстанок.

Слободата на поединецот е основен услов за напредокот во модерното општество. Без слобода нема можност за откривање на нови вистини, нови идеи и знаења, што пак од своја страна е услов за сеопштиот светски напредок. Нема простор за развој на талентот, оригиналноста и способности кои ја збогатуваат заедницата.⁸⁵

Во такви услови слободата, главно, не се однесува на статусот на човечката заедница, туку се замислува како животен квалитет, статус и динамика на индивидуите во неа. Слободата се храни од индивидуата!

Второ, тука е и прашањето на либерализмот, една од најзначајните идеи на денешницата. Истата може најдобро се доловува преку духот на есејот *За слободата* на Џон Стјуард Мил. Имено, во темелите на најновото доба на човештвото лежи либертерската идеја како нешто што навистина се случува и за кое со надеж очекуваме дека ќе завладее низ целиот свет како вистинска творечка и движечка енергија на човечките души. Тоа е така затоа што оваа идеја како животна ориентација вели дека со реализацијата на нејзините визији повеќе нема да постои ропството. Доказ за тоа е нејзиното манифестирање на големиот принцип на отфрлање на какво и да е насилство и репресија. Се работи за единствена концепција која сака да се оствари победувајќи ги човечките негативни нагони и зли идеи и цели. Потврда за ова наоѓаме во фактот дека негова основна, главна и апсолутна идеја е само една - слободата. Отфрлајќи ја затвореноста и отварајќи ги затворените, либерализмот е универзален извор на современата демократија.

Либерализмот е најзначајна морална концепција, доминантна економска доктрина, единствен валиден систем на меѓународните односи во современиот свет, синоним за демократијата. По години конфронтации со традициите и тешките, но радосни, успеси во воспоставувањето на идејата за слободно чевечко суштество надвор од ропството, аристократизмот, мачизмот и секој вид машки шовинизам (...) остана само една вистина како единствена човекова лична, социјална тајна, а тоа е дека

---

⁸⁴ Slaven Ravlic, "Poredak slobode", *Politicka misao Johna Stuarda Milla*, Hrvatsko filozofsko drustvo, Zagreb, 2001, str. 92.

⁸⁵ Ibid., str. 80.

слободата е најзначаен фактор на човечкиот живот, но пред се како слобода на личноста, зашто основната состојка на светот е единечноста.⁸⁶

Индивидуата и нејзината суштествена манифестација - слободата, само либерализмот изворно и во сиот нивни обем ги констатира, застапува, пофалува и брани, се едно дали е етички, економски, политички или социјален. Тој е душата на современото разбирање на местоположбата на човекот во светот, а слободата како супстанција на сегашниот човек е негова движечка енергија. Во една ваква констелација, либерализмот е единствената духовна и политичка определба за која моралот е исполнување на нормата која е во сообразност со неговата суштина - со слободата на мислите и на акцијата. Затоа либерализмот денес е единствен постоечки човечки систем кој ја остварува амбицијата за универзалност на човечкото постоење низ една голема еднозначна идеја остварлива преку реалната плуралност на субјектите.⁸⁷

Заклучно, во однос на суштината на слободата за човековата егзистенција, слободно може да се каже дека за најнесреќни луѓе се сметаат оние кои ја немаат слободата. Тоа значи дека суштината на слободата се преведува како човечен живот на луѓето. Уште повеќе, согласно смислата што самата личност и ја придава и според очекувањата од неа, истата може да се разгледува како начин на живеење, модел на човечка егзистенција - Човекот е или не е! Во таа смисла, слободата е страст, дух, култура, начин на и за успешен и квалитетен живот. Затоа денес речиси никаде во светот и да не постојат уверувања, а уште повеќе нивни приврзаници, кои сметаат дека не е можно да се мисли секој човек за слободен, дека не е можно секој да има слобода, дека секому не му треба слободата, т.е. дека секој може слободно да живее. Денешниот дух на човештвото и културата се слободарски затоа што повеќе не се верува дека може да се живее без слобода. Се осозна дека слободата е услов за животот и прогресот, а оттука секој автономно изграден и прогресивен човек е против принципите кои ја ништат слободата. Сето ова говори дека слободата на личноста е многу важна за нејзиното доживување на светот и за нејзиното живеење, за блиските со кои го споделува животот, за нејзината заедница за која е најдобро да биде слободна и отворена за сите

---

⁸⁶ Џон Стјуард Мил, цит. дело, стр. 16-17.

⁸⁷ Ibid., str. 18.

човечки иницијативи и творечки димензии, за целиот свет. За човекот слободата значи правење нешто без принуда, можност човекот сам да си ги насочува волјата и дејството; неограниченост, непринуденост; но истовремено и најголема вредност на човекот како суштество, цел на историскиот развој и на индивидуалното постоење.⁸⁸ Преведено, тој да е автономен, сам себе да си е "законодавец", самиот да си ги определува постапките, зафатите, брзината, смислата на замислите и на акциите, да има визија за добрината и за последиците од дејствата, да си се смести во светот како самостојна и одговорна личност, но и, согласно Мил, сам да си го постави животното прашање на иднината. Во тој контекст, слободата бара човекот да се крене над природните тежести и над ограничените социјални пранги. Како што има кажано Чарлс Колтон: "Слободата не може да се спушти до луѓето, туку луѓето мора да се воздигнат до неа. Тоа е благодет која најнапред треба да се заслужи за потоа да се ужива во неа".

Смислата на слободата од философски и етички аспект

Во своите расправи, разгледувањето на слободата философите го вршат покренати од идеалистички и метафизички причини преку антагонистичкиот однос со философскиот поим на нужноста, односно преку спротивставеноста меѓу детерминизмот и индетерминизмот. Ова говори дека поимот на слободата философите го поврзуват со проблемот на слободата на волјата, т.е. проблемот на законитостите. Се работи за дилема преку која се согледува философскиот аспект на смислата на слободата, т.е. прашањето дали човекот може или не може слободно да дејствува, т.е. има или нема слободна волја?

Имено, во животот постои законитост за се што се реализира. Кога законитостите влијаат врз случувањата и ги надвладуваат слободните желби или стремежи, тоа се нарекува *детерминизам*. Детерминизмот тврди дека се во светот е целина и секој дел е апсолутно одреден. Светот претставува апсолутно единство, железен блок. Во сегашната состојба на светот не се кријат никакви неодредени можности за идната состојба на светот.⁸⁹ Ова значи дека нештата се цврсто определени, се е однапред определено, надвор од

⁸⁸ Кирил Темков, *Етички речник*, Просветно дело, Скопје, 2004, стр. 134.

⁸⁹ Bogdan Sesic, *Nuznost i sloboda*, Kultura, Beograd, 1963, str. 190.

личноста се е предопределено. Тоа се нарекува судбина (лат. фатум, арап. к'смет), која го влече човекот по зацртаните нешта. Кога луѓето се уверени дека не можат да сторат ништо против ваквата моќ на судбината, со нив завладува фатализмот кој носи предавање на текот на животот без активно учество на човекот во него - откажување од животната борба.

Кога се мисли дека законитостите важат условно, дека нивното влијание може некако да се избегне, дека луѓето можат да ги изменат околностите, тоа се нарекува *индетерминизам*. Наспроти детерминизмот, индетерминизмот го сфаќа светот не како апсолутно единство и како железна и непроменлива целина, туку како мноштво разновидни ствари и појави, кои допуштаат извесна слобода и независна игра на поединечните делови, независно од минатото и сегашната состојба на тоталитетот на свеста. Во светот постои извесен траен плурализам. Тогаш се верува во важноста на случајностите и во моќта на човекот да влијае врз околностите и врз настаните на својот живот. Тогаш или се отфрла поимот на судбината или таа се толкува како индиска карма, т.е. дека случувањата и состојбите на човекот зависат од неговите дела.

Генерализирано, прашањето за односот на детерминизмот и индетерминизмот кон човековата слобода може да се претстави со просто скицирање на основните тези на општата теорија за човековата слобода:⁹⁰

1. човечкото слободно дејствување не е можно во системот на апсолутниот детерминизам каков што е механичкиот детерминизам, затоа што таму Бог, како прв придвижувач, е непотребен. Со овој детерминизам теориски се оправдува фаталноста и се лишуваат луѓето од нивниот суштински карактер бидејќи се негира човечката слобода како можност на избор или промена на животната судбина.⁹¹

---

⁹⁰ Поопширно види кај Bogdan Sestic, op. cit., str. 270-296.

⁹¹ Еден вид на детерминизам е механичко-метафизичкиот детерминизам на Спиноза и француските материјалисти од XVIII век, кои своите аргументи ги постулираат на метафизичкиот начин на мислење за самата реалност. Овој детерминизам секогаш има голем број на приврзаници затоа што одговара на едно здраворазумско мислење кое мисли според ставот на доволната причина, т.е. дека се што се случува мора да има своја причина зошто се случува и како се случува. Во таа смисла, слободата на човекот противречи на општиот закон на каузалитетот кој владее насекаде во светот, така што ако на човекот му се признае слобода на волјата, тоа би било некој вид на држава во државата на природата. Така и човечката волја е одредена, т.е. не постои асполутна или слободна волја. Со тоа не само што се негира слободата на волјата, туку и самата волја како спонтана и особена дејност на поединечното свесно битие - се дејствува демобилизаторски на човечката личност. Ако се е одредено според строго објективните причини кои стојат надвор од мене или кои и претходат на секоја моја работа, тогаш што ќе ни е ангажирањето, напорот?

2. човечкото слободно дејствување е исто така невозможно во рамките на апсолутниот индетерминизам, затоа што во светот во кој владее асполутна случајност не е можно да се остварат целите на човечкото дејствување - луѓето не знаат што сакаат да постигнат. Апсолутната случајност претставува уште поголема, тотална, негација на можноста на човечката слобода, но и асполутна нужност.⁹²
3. релативниот и парцијален детерминизам е нужен услов за можноста на човечката слобода, затоа што човечкото слободно дејствување, прво, секогаш е можно доколку постои одредена објективна прилика или шанса, второ, затоа што човечкото дејствување секогаш свесно тежнее кон одредени цели и само претставува нивно остварување и трето, затоа што секоја човечка акција се реализира со одредени средства и на одреден начин, а не произволно.
4. релативниот индетерминизам е исто така нужен услов за можноста на човечката слобода, но само доколку стварите и појавите во светот и покрај релативната одреденост во исти момент се и неодредени. Тие се одредливи сходно на човековите потреби, желби и барања, чие остварување ја прави суштината на човечката слобода.

И по три милениуми, проблематиката на слободата се решава и понатаму. Најкарактеристично за сите нови обиди е фактот дека истите се обидуваат да го решат проблемот на слободата во рамките на спротивностите меѓу неодетерминизмот и индетерминизмот и тоа како по обичај наспроти тоталниот, комплетен детерминизам, а во корист на разни видови индетерминизам. Како најкарактеристично учење на овој правец се истакнува контингенционализам на Емил Бутру, потоа индетерминизмот на Вилијам Џејмс, како и Раселовото учење за каузалноста и слободата. Тука се и различни сфаќања на слободата на основа на современиот квантно-физикален

---

⁹² Еден вид на индетерминизам е апсолутниот индетерминизам со главните претставници: Босије, Јоел и Сартр. Слободата на волјата се манифестира во можноста на изборот кој е потполно независен од сите мотиви и влијанија на волјата. Тогаш тоа би било слобода во вид на индиферентност спрема мотивите. Да се каже дека еден акт е слободен, значи да се каже дека тој не е детерминиран од ништо што му претходи, дека е независен не само од надворешните сили, туку и од внатрешните мотиви и придвижувачи, претстави и чувства. Така сфатена, идејата за слободата е тесно поврзана со идејата за индетерминација. Ова гледиште не ја докажува слободата на основа на човечкото барање онакво какво што е додека човекот дејствува во своите животни ситуации, туку на основа на барањето какво е тоа тогаш кога човекот сака да ја докаже својата моќ да биде независен од секое влијание на било какви мотиви.

индетерминизам, модерните индивидуалистички философии за слободата на Етјен Муније, како и модерните прагматички учења за слободата на Џон Дјуи. Сите овие обиди произлегуваат не само од чисто спекулативниот и метафизички карактер на оваа проблематика, туку и од поврзаноста на проблемот на слободата со животно значајната човекова практика, со човековата дејственост и со прашањето на основниот карактер на вредностите и смислата на човековата егзистенција.

Тоа говори дека прашањето за смислата на слободата треба да се разгледува исто така од етички аспект. Смислата на слободата, во рамките на етиката, произлегува од значењето кое таа го има за личноста. Имено, разликата меѓу слободата и неслободата се однесува на способноста да се располага со самиот себе и да се одлучува за себе, т.е. во себеопределувањето и себесоздавањето. Ова говори дека проблемот на реалната, ефикасна човечка слобода не е само во тоа дали човекот може да бира туку и во тоа како бира, за што се одлучува. За личноста, од етички аспект, слободата е пред се основа на една остра самооценка. Тоа е така затоа што во моралната оценка на човечките постапки се постулира дека лицето за кое се донесува таа оценка е слободно. Следствено, можеме да говориме за два модуса или два облика на објективни ситуации со оглед на положбата на субјектот: модусот на нужност и принуденост и модусот на отворени можности.⁹³ Ситуациите кои се карактеризираат како отворени можности допуштаат да субјектот кој стои во нив се земе како фактор од кој зависи исходот на ситуацијата односно реализацијата на една од можностите. Кога човекот се наоѓа во таква ситуација, ние го сметаме за одговорен за исходот, а повикувањето на одговорност има за претпоставка да човекот го третираме слободен да се ангажира или не се ангажира за реализација на една од можностите. Но, поврзувањето на моралната оценка со претпоставката на слободата произлегува и од самите основни етички категории како што се категориите "треба" и "должност". Карактерот на една ситуација како можност всушност се наоѓа во присутноста на две или повеќе можности, а оттука се бара избор и одлука. Моралната оценка поаѓа од претпоставката дека ситуацијата во која се

---

⁹³ Ivan Koprek, Ivan Cehok et al., *Etika*, Skolska knjiga, Zagreb, 1996, str. 26-34.

наоѓа човекот на кого оценката се однесува, всушност е ситуација на отворени можности во која личното ангажирање и одлучување е можно и присутно.

Согласно тоа, човекот својата слобода ја врзува за сопствениот став, ангажман, верување, односно целината на својот живот ја сомерува со чувството на располагање со себе, со своите мисли, емоции, дела, со она што го носи и што му е морална карактеристика. Тоа е така затоа што личноста како морален субјект не постои без слободата. Таквата способност му недостига на неслободното битие кое е чист производ на природата и средината во која се наоѓа. За разлика од него, слободното битие ги надминува природните и општествени детерминанти и може да се спротивстави и да каже "не". Се работи за човечкиот вечен напор во прифаќањето на *слободата од* или на *слободата за*. За *слободата од* или *негативна слобода* е карактеристична борбата за ослободување. Се работи за една состојба со чие отсуство може слободата почетно да се одреди. Тоа е состојбата на принудност зашто истата е спротивна на можноста битието да се изрази и афирмира, т.е. негативна одредба на слободата.

За слободата може да се говори единствено во врска со активноста или дејноста на живите битија кои располагаат со свест. Појавата и настанокот на свесните битија е нужен услов за слободната активност. Она што се случува во природата независно од свеста, а на основа на објективните причини, не може да се смета за слободно. Така и дејствувањето на луѓето под дејство на голите нагони не е слободно дејствување, затоа што свеста осветлена со нужноста сеуште не претставува слобода. Покрај свеста, потребни се и знаењето и моќта како составни компоненти на слободата на човекот.⁹⁴

Многумина во овој тип на слобода ја гледаат суштината на секоја слобода и согласно неа се трудат колку што е можно повеќе да ја избегнат секоја одговорност и обврска. Но вака сфатениот поим на овој тип слобода е лага затоа што ние никогаш не можеме да бидеме слободни од се. Но, ова не значи дека *слободата од* нема никаква смисла и треба да ја отфрлиме. Станува збор за тоа да се сфати нејзината вистинска улога и значење. Имено, *слободата од* е почетна слобода. Нејзината смисла е во тоа што секое вистинско ослободување мора да почне со некое "не", со отфрлање на некое ропство или присила. Истовремено, *слободата од* е почетна и во позитивна смисла, т.е.

---

⁹⁴ Bogdan Sesic, op. cit., str. 325.

отфрлајќи нешто заради нешто ние велиме "не" на една можност за да може да се каже "да" на некоја друга можност. За позитивна одредба на слободата мора да се земат в предвид сите оние својства со кои човечкото битие не само што ја совладува принудноста и потчинетоста, туку и истовремено ги одржува и развива своите особености.

За да човекот биде реално слободен во позитивна мисла, нужно е и уште нешто освен отсутството на потчинетост на принудите. Тоа е активното дејствување но не само според законите на природните и општествените нужности, туку и според потребите на самите луѓе.⁹⁵

Сите тие особини се синтетички дадени во практиката како начин на бивствување на човекот. Човекот е, значи, слободен како дејствено битие затоа што само преку дејственоста може да ја укине потчинетоста спрема природните сили. За да тие сили ги совлада, тој мора да ги познава, па создавањето на нужноста и законитоста секако спаѓа во поимот на слободата. Сознанието на нужноста е само услов на слободата, која не може да се оствари без практична примена на сознанието, без овладување на природните законитости.⁹⁶ Но бидејќи власт над природата човекот остварува и може да оствари само како здружен, општествен човек, како општество, оттука во поимот на човечката слобода мора да влезе и општественоста, односно ускладувањето на индивидуалните волји со општествените цели и потреби.

Оваа прва или почетна слобода значи способност на човекот да сам од себе, без никаква физичка или психичка присила се определи за нешто и одговорно каже "да" на нешто. Полното значење на слободата е остварено само во позитивната слобода, која се нарекува *слобода за*, за која е карактеристично настојувањето да се даде нешто добро. Тоа значи дека слободата се реализира само преку неотповикливо заземање за некое добро, дека неа ја нема без цврсто и непоколебливо присвојување на некоја вредност, од што следи дека таа се афирмира преку тоа што се негира.

Содржина на слободата од философски и етички аспект

За идејата на слободата на овој или оној начин луѓето знаеле откако постојат како свесни дејствени битија, т.е. како луѓе. Оттогаш, човекот

---

⁹⁵ Ibid., str. 326.

⁹⁶ Ivan Cehok, Ivan Koprek et al., op. cit., str. 19.

постојано расте, особено морално, сознавајќи што треба да прави, како да постапува, кон што да се стреми во животот. Во тој морален растеж има една пресвртница, гранична точка кога човекот станува полноправна и одговорна морална личност, т.е. слободна автономна личност. Таа слободна личност треба да биде ЈАС, како најсилен белег на личното постоење со свое достоинство како карактеристика на сопството на една вистинска личност која го цени моралот и живее во добар свет, како и иницијативата како најзначајна димензија на личноста при градењето на светот.

Таа животна и лична слобода до која доаѓа човекот се нарекува "автономија". "Автономна личност" значи слободно суштество, со сила за раководење со себеси, според своите определби, критериуми и норми. Општа констатација е дека не е можно да се обезбеди вистински општ морал со притисок врз личноста. Имено, за вистински да се прави добро, личностите треба да бидат слободни, со својот ум и совест да решаваат за своето дејствување. Секој треба да се изгради како автономна личност, која ја има и знае да ја цени слободата, личност која е среќна бидејќи среќата на индивидуата е основен елемент на сите прагматични потфати, личност чија амбиција и слободна иницијатива е услов за навистина успешно реализираните планови. Етиката смета на слободното решение на секого за своето постапување. За вредностите и за дејствувањето конечно решава слободната личност. Моралот бара слобода на личноста. Притоа сосема оправдано е да се каже дека во моралот се остварува слободата на личноста. Во духот на Кант, без слобода нема морално дејствување!

Во моралот е најважно човекот правилно етички да избира. Изборот има последици за вкупната етика.⁹⁷ Истиот потекнува од слободата на личноста да го планира својот живот и дејствување. Притоа, слободата на изборот има свој темел во човечкото тежнение за апсолутно добро. Тоа значи дека ние сепак не смеете самоволно и неодговорно да се однесуваме, туку преку посредувањето на поединечните добра можеме да дојдеме до апсолутното добро. Затоа тие поединечни добра мораме да ги бираме одговорно, т.е. разумски образложено и засновано. Тоа говори дека слободата го содржи разумот за свој темел. Слободата не е ирационална, туку втемелена

---

⁹⁷ Кирил Темков, *Етика за III година гимназиско образование*, Просветно дело, Скопје, стр.147.

моќ на основа на разумот и разумските причини. Да се биде слободен не значи да се прави што ни е волја, туку да се избере и прави она што го имаме спознаено како добро и праведно. Слободата втемелена на разумот само се потврдува во своето изворно значење.

Денес слободата е основна вредност на современото човештво и секој човек има право да си ја избере насоката на својот живот, како и своите морални вредности. Во неа е содржана можноста за избирање на својот животен пат, зашто моралот кој се одбере и се практикува значи исто што и кој пат да се фати во животот. Во етичка аксиолошка смисла можеме да кажеме дека животот се концентрира во единката, при што таа станува исклучителен субјект на етичност, вистинските вредности го изразуваат нејзиниот интерес, моралните норми и постапувања се сконцентрирани кон достигнување на интересите и среќата на единката, а животно и етички се посакувани, истакнувани и ефикасни само замислите и дејностите поврзани со индивидуалитетот. Тука веќе не говориме за апстрактната слобода на личноста како кај Кант, ниту слободата на тоталитетот на заедницата, т.е. државата како кај Хегел, туку слободата на граѓанинот како поединец. Реалната слобода е слобода на конкретните луѓе во реалниот свет, т.е. во природата и во општествената стварност. Се работи за онаа вистинска област која непосредно не се однесува на општеството, туку во прв ред на самата индивидуа. Личниот живот и владеење е вистинската област на слободата. Таа област го опфаќа следното: *прво*, внатрешната област на свеста, барањето на слобода на совест, слобода на мисли и чувства, слобода на мислење на сите субјекти и слобода на изразување и објавување на мислењето. *Второ*, тука спаѓа слободата на вкус и владеење, слобода на планирање на нашиот живот, слобода да се прави што се сака, но без да се повредат другите. *Трето*, од наведените слободи следи и слободата на соединување и општење со битијата, ако со тоа не се нанесува штета на другите индивидуи. Изразено со јазикот на Мил, единствена слобода која заслужува да биде наречена со ова име е слободата да го следиме своето добро на сопствен начин, се додека не се обидеме да ги лишиме другите од нивното добро.

Покрај можноста за избор на својот животен пат, во самата идеја на слободата како слобода на индивидуата, е содржана и идејата на

слободарскиот индивидуализам, т.е. тежнението за сестрано слободно развивање на човековата личност која е основа на целокупната културна револуција. Истата е започната уште во добата на Ренесансата каде се поставени основните тези на граѓанскиот индивидуализам и либерализам.⁹⁸

Слободниот развој на индивидуалноста е еден од најважните суштествени услови на благосостојбата. Тој не е само координативен елемент заедно со сите оние нешта што се означени со зборовите "цивилизација", "наука", "образование", "култура", туку самиот е неопходен елемент и услов за сите тие нешта. На тој начин не постои опасност слободата да се потценува и не се сретнуваме со особена тешкотија при разграничувањето меѓу неа и општествената контрола.⁹⁹

Ова ослободување се преведува како слободарски, дури и антирелигиозен, епикурејски и хуманистички дух на новата самосвесна индивидуа која станува мерило за сите вредности. Тоа значи дека слободата, сфатена како слободна расправа, води кон вистината, т.е. има инструментална вредност и води кон напредок. Затоа се вели дека слободата е најважен елемент на животот и најбитен за напредокот на некоја заедница: правењето на луѓето послушни и оставањето неразвиени како цуциња, неминовно води до страшниот резултат - дека со мали луѓе не може да се направат големи работи и дека "совршената политичка машина" за која се верува дека е воспоставена за контрола над луѓето и нивните идеи, не може всушност да работи, бидејќи нема соодветна човечка сила, којашто самата си ја уништила.¹⁰⁰

На крај, сума сумарум, во едни такви рамки можеме да говориме и за еден контекст на слободата која во себе ја содржи толеранцијата како потенција на меѓусебно живеење, соработка, развој..., но и како претпоставка за отвореност на заедницата кон сите други мултикултурални заедници и нивните вредности. Ова води до развивање на услови за успешен мир и соработка, т.е. до унапредено и подобро човештво.

---

⁹⁸ Bogan Sestic, op. cit., str. 9.

⁹⁹ Џон Стјуард Мил, цит. дело, стр. 111.

¹⁰⁰ Ibid., стр. 189-190.

НЕВЛАДИНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ ВО ФУНКЦИЈА НА ЗАСТАПУВАЊЕ И ОДБРАНА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА И НА СЛОБОДАТА НА ЛУЃЕТО

Во создавањето услови за развој на еден подобар свет фундиран врз темелите на човековите права и слободи, на еден простор и време каде луѓето меѓу себе ќе соработуваат, ќе живеат братски и ќе се почитуваат, ќе умеат водени од емпатијата да се разбираат и да си помагаат..., во тој процес на креирање голема улога имаат и невладините организации.

Проблематиката на НВО секторот

Значењето на невладините организации се однесува пред се во давањето прилог во обезбедувањето нужни претпоставки за функционирање и исполнување на предусловите на овој тип човештво, т.е. тие преку својот етички механизам на дејствување се ставаат во функција на застапување и одбрана на човековите права и слободи. Тоа целото човештво го признава како незаобиколива област, чие почитување и прифаќање ќе овозможи

подобар развој и квалитет на сеопштиот живот. За таа цел невладините организации како своја проблематика во работата го имаат дејствувањето во име на општото јавно добро. Според нивната општа дефиниција, тоа се непрофитни организации кои се независни од властите и кои вршат пред се дејства насочени кон некој вид јавен интерес или јавно добро, а не кон индивидуални или комерцијални интереси. Притоа, невладините организации се обидуваат да ги пополнат празнините кои властите не можат или не сакаат да ги пополнат:

Не постои сомнеж дека многу невладини организации истакнуваат прашањата за кои лидерите на власта или останатите лидери и елити од светот не се расположени или се неспособни да проговорат за нив и тоа од многу причини. Уште повеќе, зголемен број на невладините организации може да се разгледува и како поврзаност со неуспехот на државата и на пазарот да ги обезбедат сите барања на општеството.¹⁰¹

Невладините организации опфаќаат широка разноликост од групи, почнувајќи од оние на заедницата, преку основните активистички групи, организации за развој и истражување, застапнички групи, оперативни, итни и хуманитарно насочени кон обезбедување и давање помош и слично, т.е. од активистички групи кои настапуваат на улиците, се до мошне развиени организации кои даваат помош низ целиот свет и обезбедуваат суштински јавни услуги. Значи, голем број од невладините организации имаат специјалност, почнувајќи од прашањата на економската политика до грижата за животната средина, од изградбата на демократијата до помошта при катастрофи. Невладините организации се ангажираат и во разрешувањето на конфликтите, како "втора дипломатија", во давањето развојна и хуманитарна помош, во застапување на човековите права, во изборниот мониторинг, во разоружувањето итн. Тие имаат разни функции во развојот на демократијата и во ширењето и градењето на јавната етика.

Нивниот број рапидно се зголемува. Илјадници невладини организации изникнаат во различни земји како Франција, Бангладеш, Филипини, Литванија, Чиле... Тие често уживаат висок степен на јавна доверба, која може да ги направи мошне корисни. Многумина аналитичари го гледаат овој тренд како знак на зголемениот плурализам и демократија, односно како природен

---

¹⁰¹ *What are NGOs?* <<http://www.globalissues.org/TradeRelated/Poverty/NGOs.asp#WhatareNGOs>>.

резултат на слободното демократско општество, а исто така и како израз на современата етичка ренесанса. Во 1980 година терминот "граѓанско општество" дојде на мода, но се покажа дека неговиот природен развиток вклучува и дисциплински специјалности, кои ги исполнија невладините организации. Нивната улога во општеството расте; забележано е дека невладините организации понекогаш имаат и поголем авторитет од националните авторитети.¹⁰² Овој голем број на организации помага да се рефлектира комплексната и разновидна социјална реалност. Тие ја претставуваат богатата разновидност на граѓанските потреби и грижи, кои властите сами од себе едвај можат да ги идентифицираат или да се заложуваат за нивно решавање. Во тој контекст, на пример, невладините организации вршат активности за помош на настраданите, ги промовираат интересите на сиромашните, ја штитат природната средина, овозможуваат елементарни социјални услуги или го преземаат развојот на заедницата. Притоа, нивните активности се насочени кон заштита на интересите на општата јавност, кои може да се поделат во три групи: законски, политички и јавни. Целта на активностите е да се постигне со ненасилни методи, на пример, придржување кон човековите права, отстранување на дискриминацијата, подобрување на животната заштита или систематско реформирање на функционирањето на државата.

Невладините организации ги промовираат демократијата и граѓанското учество. Поради тоа, невладините организации често се нарекуваат "глас на народот" - тие ја претставуваат основната локална демократија. Овие организации учествуваат во процесот на градење на новиот демократски систем, како и во изградбата на општеството и хуманите услови за живеење. Со ширењето и со проширувањето на опсегот на интересирањата и на дејствувањето на невладините организации, се прошири и опсегот на прашања претставени пред целата заедница. Исто така ќе се менуваат и односите во општеството и општата политика. Граѓанското општество и невладините организации посебно со своето напредување и зголемување го поттикнуваат развојот на секој демократски систем, дополнувајќи го традиционалното

---

¹⁰² Во Германија, на пример, при испитувањето на мислењето, е утврдено дека значително поголем број испитаници повеќе и веруваат на невладината организација Greenpeace отколку на германската Федерална влада.

управување со одвојувањето на граѓаните од центрите за моќ. Ова ќе биде уште една комплексна улога на овие организации. Во реалноста, невладините организации, од една страна, ќе треба да дејствуваат како партнери со државата, а, од друга страна, ќе треба јавно да ги критикуваат властите штом се намалат нејзините стандарди на дејствување и грижа за општиот напредок.

Притоа, при разгледувањето на проблематиката на невладините организации како нужно се наметнува и прашањето за неутралноста во нивната работа. Имено, значаен дел од дејноста на невладините организации, како типично вредносно-основани организации, зависат, во целост или делумно, од добротворните донации и од волонтерските услуги. Тоа го отвора прашањето за намерата на донацијата. Во таа смисла, голем дел од помошта собрана и дистрибуирана од невладините организации беше во минатото намерно или ненамерно добиена од странските политички извори, па ги изразување повеќе интересите на донаторите, а многу помалку на оние што ја примаа (иако ним им беше неопходна). Помошта често водеше до чувство на зависност, не ги промовираше самовербата и самодоволноста. Не е точно дека сиромашните не се способни сами да ги направат работите, туку, заради последиците од колонијализмот, корупцијата, конфликтите и сл., изградбата и развојот често бараат надворешна помош. Преферираната форма на помош е онаа која му дозволува на реципиентот сам да си помогне, согласно старата кинеска изрека: "Ако му дадеш на човекот риба, си го нахранил еден ден. Научи го да фаќа риба, тогаш си го нахранил доживотно".¹⁰³

Затоа невладините организации мора да се издигнат над милостињата за да ги упатат пошироките прашања, како што се управувањето и одговорноста, односно тие треба да одат понатаму посветувајќи се на симптомите, да навлезат во изградбата на заедницата и на рехабилитационите проекти кои би имале долгогодишно влијание. Секоја организација која ја дефинира својата мисија само како подарување на нешто, тоа погрешно го разбрала. Вие можете да спасите нечиј живот со она што сте го испратиле, но она што треба да се спаси е нивното издржување во животот. Мнозина од луѓето ќе опстанат врз основа на нивната снаодливост, а не на странската помош. Ним можеби им треба помош, но само во кусо време, а потоа ќе сакаат да продолжат сами на свое. Тоа значи да не се поставуваат големи кампови како магацини со донирана храна која може да овозможи добри фотографски мигови, ниту да се одгледува култура на зависноста.

---

¹⁰³ Pieterneel Gruppen, *Let's Abolish Development Aid*, 2001.

Наместо тоа, истото треба да значи убедување на луѓето да се вратат назад во своите домови - токму онаму каде тие сакаат да бидат - колку што е можно побрзо, и резонирање за она што им помага нивните потреби да останат таму и да процветат.¹⁰⁴

Денес, невладините организации оперираат практично во секој дел од Земјината топка, занимавајќи се со сосема разбирливи и потребни прашања. Иако интернационалните невладини активности се шират, многу од невладините организации оперираат само внатре во својата држава и често во чисто локални околности.

Многу значајните невладини организации, како што се оние кои работат на човековите права и на социјалната правда, покренуваат кампања за широки идеали. Има илјадници вакви организации на интернационално ниво. Тоа говори дека во основата на невладините организации нужно лежат етичките принципи и цели и тие се раководат според етичките норми, меѓу кои се основни оние кои се однесуваат на промовирањето, унапредувањето и заштитата на човековите права и слободи. За една невладина организација може да се рече дека работи за доброто на своите граѓани ако ги почитува нивните основни права и желбата за реализација на слободата. Само така ќе се изгради еден свет во кој ќе можеме да живееме слободно и меѓусебно да се почитуваме, т.е. без да се повредуваме, и така невладините организации ќе ја реализираат полноправно својата хумана, демократска и етичка улога.

Функцијата и значењето на невладините организации во застапувањето и одбраната на човековите права и слободи

Правата на човекот се најјасен израз на генералната слободарска идеја на денешното време и современиот свет. Луѓето меѓу себе треба да негуваат братски чувства без разлика од која нација или регион на светот доаѓаат, како и без оглед на нивната социјална и материјална положба! Тоа говори дека човекот на денешницата треба да биде отворена личност, без специјални предрасуди и затворени идеи, добиени еднаш засекогаш и неменливи. Членовите на денешното човештво се повеќе настапуваат како индивидуи кои потекнуваат од соодветна средина, имаат различни навики, но целиот свет е нивни и тие сакаат нему да му припаѓаат како слободни личности. Луѓето

---

¹⁰⁴ James V. Riker, *The Phenomenon NGO* <<http://www.globalpolicy.org/ngos/intro/growing/2005/0109>>.

настојуваат се повеќе и повеќе да се доближат едните до другите. Затоа тие се поврзуваат на различни начини, настојуваат да научат да соработуваат и заеднички да дејствуваат на сите полиња. Она што ги обединува во тој напор е настојувањето да воспостават заедничка постојана грижа за светот и да најдат решение за тешките проблеми со кои денес се соочуваме. Притоа, тие се стремат да имаат разбирање за сите човечки форми, за сите човечки личности, за сите добри човечки идеи, што значи дека главно се верува дека сите луѓе се еднакви. Во тој контекст, ним им се потребни широки права и тие сметаат дека сите луѓе треба да имаат еднакви права.

Едновремено, започна и поизразено воспоставување на светот на слободата. Денес се се мери според слободата, затоа што настојуваме да живееме во слобода. Притоа, посебна цел на експанзијата на човековите права е да се зголеми заштитата на достоинството на личноста.¹⁰⁵ Во тој контекст, луѓето се повеќе на себе гледаат како на суштества кои безусловно мора да бидат слободни, бидејќи слободата се разбира како единствена достоинствена форма на човечкиот живот. Тоа е нивно право. Нема слобода за луѓето без нивните права! Нема слобода за никого ако сите не ги уживаат своите права! Човековите права се содржани во елементите на слободата онака како што таа се реализира во човековиот свет и услови. Секој кој има права, ја има и истата должност нив да ги овозможи на сите други луѓе. Уште повеќе, денес, како никогаш досега, се потенцира значењето на човековата слобода. Речиси насекаде се говори за општествената и за личната слобода, за слободниот свет, за ослободувањето и на преостанатите земји кои се заложници на сопствениот диктаторски режим, за овие или оние слободни личности. Со падот на последните упоришта на социјалистичкиот режим, падна и дистинкцијата на двозначноста на поимите "слобода" и "независност". Човековата слобода започна да се разгледува во рамките на современото граѓанско општество, т.е. со поврзувањето на идејата на либерализмот со идејата на демократијата, како и со истакнувањето на исклучителното значење на либералната демократија, која ги спојува либералните и демократските начела и вредности во едно:

---

¹⁰⁵ Antonio Cassese, *Human Rights in a Changing World*, Philadelphia: Temple University Press, 1990, 3.

индивидуалната слобода и политичката еднаквост, правата на малцинствата и владеешето на мнозинството, конституционализмот и волјата на народот.¹⁰⁶

Но идејата е една, а реалноста често поинаква и сурова. Во таа смисла, се уште постојат општества каде не се почитуваат или многу малку се почитуваат и реализираат човековите права. Како потврда на овој став не мора да бараме примери подалеку од нашата држава. Доволен показател е последниот Извештај на Хелсиншкиот Комитет за човекови права на Република Македонија, во чиј генерален заклучок се вели:

Во 2004 година државата не исполнила ниту една од наведените задачи: да создаде услови за практикување на човековите права и слободи, да не ги повредува човековите права и слободи со дејствувањето на било кој орган, структура, поединец службеник или избран функционер, доколку се случи грешка која резултира како повреда на човековите права да ја констатира и исправи таа грешка и во најголема мерка да ги поништи или ублажи нејзините последици, односно да го санкционира таквото повредување и, на тој начин, да ги заштити човековите права и слободи. Односно, во 2004 година во Република Македонија не постоеја услови за практикување и заштита на базичните права и слободи на ниво соодветно на европските демократски држава, а државата во повеќе случаи и самата ги повреди и загрози правата и слободите на сопствените граѓани. Продолжувањето на практиката на злоупотреба на правото, непочитување на законите и рушењето на органите на демократската држава претставува нескриено манифестирање на самоволие од такви размери кои оневозможуваат елементарно остварување на базичните права и слободи на граѓаните.¹⁰⁷

Се разбира, реалноста на светот за чија философска и етичка основа е земена идејата на пошироките човекови права е се уште далеку од замислениот слободен братски свет на сите луѓе. Затоа, почитувањето на човековите права, освен како интегрален дел од меѓународните закони и политика, треба да стане и дел на домашните закони и дел од практикувањето на демократијата во сите земји. Човековите права можат да бидат користени како универзални, недискриминаторски стандарди за формулирање и за критикување на законот, да дејствуваат како водичи за исправно однесување.¹⁰⁸

---

¹⁰⁶ Поопширно види кај Slaven Ravlic, *Poredak slobode: Politicka misao Johna Stuarta Milla*, Hrvatsko filozofsko drustvo, Zagreb, 2001, str. 51-97.

¹⁰⁷ Извештај на Хелсиншкиот Комитет за човекови права на Р. Македонија за ситуацијата со човековите права во 2004 година -Годишен извештај, <<http://www.mhc.org.mk>>.

¹⁰⁸ David Little, *The Nature and Basis of Human Rights*, United States Institute of Peace.

Заедно со меѓународните инструменти и со националните законодавства и институции, неразделен елемент на системот на застапување, унапредување и заштита на човековите права претставуваат и невладините организации. Тие, своето базично меѓународно правно признание го добија токму на основачката конференција на ООН во Сан Франциско (1945) при изготвувањето на Повелбата на ООН - во нејзиниот чл. 71, каде се утврдува дека Економско-социјалниот совет може да склучува договори за советување со невладините организации кои се занимаваат со прашања што влегуваат во рамките на неговата надлежност.¹⁰⁹ Многу невладини организации се здобија со статусот консултанти на ООН на планот на унапредувањето на човековите права. За значењето на нивната работа во застапувањето и одбраната на човековите права и слободи, како илустрација можат да се издвојат две организации, кои најмногу се истакнуваат на ова поле. Првата е организацијата *Меѓународна амнестија (Amnesty Internacional)*, која е основана во 1961 година со цел да ги штити политичките затвореници и сите други луѓе лишени од слобода заради своите убедувања, а кои во своето дејствување не користеле насилни средства и методи. Методот на работа е спроведување на активна меѓународна кампања за ослободување на определена група и на поединци затворени заради нивното политичко или друго убедување. Доколку не може да издејствува ослободување на обвинетите за политички кривични дела, активностите се концентрираат на напорите да се обезбеди фер судење, вклучувајќи и настојувања на судењата како набљудувачи да присуствуваат не само домашните, туку и странските правници кои се докажани борци за човековите права. Оваа организација е еден од најпознатите носители на движењето за аболиција, т.е. за укинување на смртната казна. Во 1970-тите години таа ја доби и Нобеловата награда за мир. Втората организација е меѓународната *Хелсиншка федерација за човековите права*, која претставува форма на обединување на националните Хелсиншки комитети за човековите права, а постои од 1 август 1975 година - денот на потпишувањето на Завршниот акт на КЕБС. Методот на работа се состои во обидите да ги убедат националните влади на државите-потписнички на Завршниот акт на КЕБС да ги почитуваат своите обврски на планот на човековите права преземени со неговото

---

¹⁰⁹ *The role of NGO's in the Transition to a Democratic Society*, Council of Europe, Strasbourg, 1994 или *Обединети нации-Темелни документи*, Скопје, 1995.

потпишување. Активностите на националните хелсиншки комитети опфаќаат собирање на релевантни информации и составување и распространување на извештаи за одделните случаи или за практиката на нарушување на човековите права воопшто во одделни држави. Дobar дел од нивните активности се состои во едукацијата на широк круг граѓани во областа на човековите права и за системите за нивната заштита. Тие исто така широко ги користат медиумите со цел да влијаат врз јавното мислење и го стават во служба на унапредување на човековите права.

Без разлика на видовите невладини организации кои дејствуваат на полето на човековите права и слободи, како и опсегот на нивните активности на ова поле¹¹⁰, функцијата на поголем број од нив е содржана токму во обидот за реализација на благородните идеи на човештвото, т.е. на правата и слободите на човекот. Уште повеќе, без разлика на методите и стратегиите кои се користат во нивната работа, како и тоа кои методи преовладуваат во нивната работа¹¹¹, невладините организации се јавуваат во функција на дополнителен сегмент на институционалниот систем за застапување, гарантирање, унапредување и заштита на човековите права и слободи, како на меѓународен, така и на национален план. Тие со своите активности значително придонесуваат за ефикасноста на соодветните системи. Без нивниот ентузијазам, автентичност, непристрасност, а пред се без нивната силна приврзаност кон идеите на слободата и на солидарноста меѓу луѓето, многу важни меѓународни инструменти за унапредување и заштита на човековите права би останале само на хартија и без суштинско влијание врз секојдневниот

---

¹¹⁰ Тие можат да бидат организирани како национални и како меѓународни. Постојат невладини организации чија дејност е насочена исклучиво кон унапредување на човековите права и слободи, но постојат и такви кои опфаќаат многу поширок спектар на активности, вклучувајќи ги и човековите права. Од оние што се занимаваат само со човековите права, постојат такви кои се занимаваат со човековите права воопшто, но и такви кои се специјализирани за определена група права, па дури и за одделно право. Најмногубројни се оние невладини организации кои својата работа ја насочуваат кон традиционалните граѓански и политички права, но се повеќе се раѓа интересирање за третата генерација на економски, социјални и културни права, а веќе не е никаква реткост интересирањето за т.н. четврта генерација - еколошките права.

¹¹¹ Меѓу најчестите методи се: спроведување на сопствени истраги за кршењето на човековите права во конкретни случаи; анализи на остварувањето на човековите права во одделни земји, региони или ситуации; составување извештаи и нивно доставување до компетентните национални или меѓународни форуми; изградба и користење на лоби групи и групи за притисок во политичките структури на одделни држави или во меѓународните владини организации; влијание врз јавното мислење со цел да се зголеми чувствителноста на општеството за прашањата на почитувањето на човековите права..., како и многу други методи и техники.

живот на луѓето. Во таа смисла, постоењето, функционирањето и развојот на невладините организации кои се занимаваат со човековите права и слободи, особено на оние што се организирани на национално ниво, го изразуваат демократскиот карактер на соодветното општество. Тоа е најдобриот доказ дека во соодветната држава постојат макар елементарни услови за развој на институциите на граѓанското општество, чиј значаен дел се и тие како облици во кои луѓето слободно се здружуваат во една сфера која е заштитена од досегот на државата. Кога станува збор за меѓународните невладини организации кои работат на полето на човековите права и слободи, нивното постоење, функционирање и развој значајно ги растоварува меѓународните односи од оние стеги кои се присутни во официјалните билатерални и мултилатерални односи меѓу државите.¹¹²

Оваа функција на невладините организации истовремено го потенцира слободниот и демократски карактер на најголемиот дел од слободните општества, но истовремено и влијае на унапредувањето на таквиот нивни карактер. Токму заради отвореноста и демократичноста, современите политички системи се доста чувствителни за притисокот што доаѓа "оздола"- од страна на организираниите општествени групи (меѓу кои предничат невладините организации) и од јавното мислење. Овие околности влијаат благопријатно врз создавањето на клима во која се почитуваат и се заштитуваат човековите права. Истото се однесува и на планот на меѓународните невладини организации. Поместувањето на тежиштето на активностите од официјалните владини претставници во меѓународните форуми врз невладините организации, го ослободува процесот на унапредување и заштита на човековите права од претераното политизирање и од бранење по секоја цена на политичките позиции и интереси на сопствената држава, што им носи штета пред се на човековите права на сопствените граѓани.

Преку тоа најевидентно се согледува функцијата и особеното значење на невладините организации во застапувањето и одбраната на најсуштествениот сегмент на современиот човек - неговите права и слободи. Невладините организации знаат дека без застапување, зачувување,

---

¹¹² Цветан Цветковски, цит. дело, стр. 145.

унапредување и ширење на човековите права и слободи не е можен никаков развој во кој било сегмент од човечкиот живот, никаков развој во која било сфера на современото живеење. Застапувањето и одбраната на човековите права и слободи од страна на невладините организации значи предуслов за создавање на свет во кој сите ќе бидат еднакви и ќе ги уживаат истите права и слободи, т.е. можност за истакнување на достоинството на секој човек и на грижата за почитување и унапредување на достоинството на сите луѓе. Само така ќе се создадат услови за креирање на еден нов свет во кој луѓето нема повеќе да се плашат за својата опстојба, туку ќе работат на унапредување на својот живот преку прифаќање и застапување на најдобрите етичките вредности, кои ќе дадат поволен резултат во напорот за поквалитетен живот. Само така човекот ќе може да го одбере вистинскиот пат и да им овозможи иднина и на оние кои доаѓаат.

ГЛАВНИ ЕТИЧКИ ЦЕЛИ НА СОВРЕМЕНОТО ЧОВЕШТВО И НИВНОТО ИМПЛЕМЕНТИРАЊЕ ПРЕКУ НЕВЛАДИНИОТ СЕКТОР

Во современото доба на демократија и либерализам се повеќе се говори за етиката како насока во живеењето со помош на која не само што се создаваат услови за опстанок на човекот, туку и се унапредува квалитетот на неговиот животот, а се обезбедува и иднина за следните генерации. Во таа смисла, особено денес, кога етиката му кажува, го учи човекот што е добро и на тој начин му го покажува правилниот пат во животот, конкретно мислиме на вредностите кои се самата суштина на основните категории во етиката, фундамент на етичкиот механизам на дејствување и кои лежат во основа на етиката. Како што е наведено во "Етичкиот речник:

Вредноста значи квалитет на нештата заради кој тие се оценуваат позитивно, предизвикуваат задоволство и стануваат предмет на посакување и основа за дејствување. Во философска смисла, тоа е поим со кој се означуваат целите и стремежите на човекот кои имаат повисоко значење отколку обичните нешта.¹¹³

---

¹¹³ Кирил Темков, *Етички речник*, Просветно дело, Скопје, стр. 19.

Нејзиниот квалитет, кој се проверува според прашањата дали нешто чини, во смисла дали е добро или лошо, дали нешто ни се допаѓа или не, дали го избираме, го сакаме, го следиме и го препорачуваме, говори дека, *Прво*, вредноста значи некоја определеност, нешто зад што сме застанале во негова потврда. Се работи за механизмот на вредноста - човекот е оној кој ја избира, живее, дејствува, своите постапки ги планира според неа, ги мери своите реализации и ги спроведува делата врз другите луѓе. *Второ*, вредноста говори за што се застапуваат луѓето. Таа е човеков избор. Преку неа се изразува духот на етичката определба на личноста, карактерот во етичкото одбирање. Оттука, изборот на вредностите не е само етички, туку и животен избор на секого. Тоа значи дека вредноста е раководно начело во животот, но и во моралот на човекот. *Трето*, вредноста ги изразува човековите точни чувства и внатрешни согледби, т.е. преку неа се изразуваат човековите цели, интереси, желби и стремежи. Таа е духовен елемент со кој се поттикнуваат неговите сили и оправдуваат неговите настојувања. Нејзиното реализирање го води човекот до етичка доблест. Таа е неговата важна внатрешна димензија, но и широка општествена мера со која тој најдобро ги мери своите достигнуања, своите духовни и материјални дострели. Во овој контекст, вредноста е израз на неговата свест за животот, за односите меѓу луѓето и за неговото постапување. Само во моралната вредност се изразува целосната визија на човекот, вели Иван Девчиќ - она што се смета дека човекот како човек би требало да биде и како треба доследно да се живее и постапува. Моралната вредност е всушност нашата самосвест и саморазбирање, т.е. најдлабоко познание кое го имаме за себе си.¹¹⁴ *Четврто*, како главна карактеристика на вредноста е нејзиното значење за човекот. Основниот проблем лежи во избирањето, каде постои една двојна функција, прво, она што човекот е научен да го избира, т.е. традицијата, но и разумот и чувствата како средство за избор; и второ, етичката вредност, истакнувањето на сопствената морална вредност како човек. Оттука, тој ги избира и ги следи, а вредностите бараат да бидат почитувани како правило за однесување во моралот. Од вредностите зависи однесувањето на луѓето. Значи, вредноста бара да биде почитувана, инсистира човекот да внимава на неа и да ја следи.

---

¹¹⁴ Ivan Cehok, Ivan Koprek et al., *Etika*, Skolska knjiga, Zagreb, str. 100.

Според логиката на аксиологијата, вредностите имаат своја скала. Се разликуваат најзначајните од оние кои се помалку значајни, оние вредности кои мораат да ги почитуваат сите, од оние кои се предмет на индивидуален избор. Повисоките вредности ги сметаме за поважни во извршувањето, т.е. тие бараат да бидат сигурно спроведувани затоа што со нивната идеја и спроведување се влијае и врз оние вредности што сме ги сместиле на пониските нивоа. Се работи за хиерархија на вредностите како дискрепанца на механизмот на постапување, основата во етичкото дејствување и оценување.

Оттука, генерално, кога зборуваме за вредноста најчесто мислиме за онаа која е идеал, кон која се стреми човекот или сите луѓе од таа заедница, од која се изведени сите вредности, која значи највисоко добро и цел на животот, т.е. вредност која го определува животот. Таа е она што луѓето го бараат и го очекуваат од животот и која секогаш е апсолутно позитивна, зашто таа го инспирира човекот и човештвото за добар морал. Притоа, за човекот и за човечката заедница е мошне важно правилно етички да се избира. Затоа е важно која вредност ќе се прифати и ќе се воспостави како највисока, бидејќи од неа ќе се раководи животната и етичката активност на луѓето. Од изборот на првата вредност зависи насоката и квалитетот на човековото живеење, затоа што механизмот е децидно јасен: она што ќе го избирам, морам да го реализирам. Тоа говори сосема јасно дека во моралот ако не ги извршувате нормите нема да имате квалитетен живот. Заклучно, врз оценката за севкупното етичко дејствување влијаат поважните вредности. Во таа смисла, како што потенцира Кирил Темков,

Кај вредностите задолжително се мери и нивното извршување, а не само застапување. Со тоа изборот на вредностите и нивното спроведување се јасен, недвосмислен показ за квалитетот на животната етика. Избраните етички вредности кои немаат големо влијание се само празни слики на еден идеалитет кој што никој не го почитува и прифаќа.¹¹⁵

Не попусто се вели дека моралните норми кои произлегуваат од изборот, застапувањето и реализирањето на вредностите се силата на човекот како да се пронајде силата и патиштата за подобар живот.

---

¹¹⁵ Кирил Темков, *Етика за III година гимназиско образование*, Просветно дело, Скопје, стр.26.

Избор на најзначајните вредностите во современото човештво кои се основи за правењето и ширењето добро меѓу луѓето

Од пред извесен период луѓето се свртеа од минатото и традициите кон сегашноста и иднината, пред се, настојувајќи да ги отстранат причините за тешката животна реалност, лошите навики од човековото дејствување, болните доживувања од двете најголеми и најкрвави војни во историјата, како и причинителите на се поголемиот број конфликти. Со тоа се поттикна моралната чувствителност кај луѓето и се дојде до сознанието дека човечкото живеење зависи од делата на луѓето. Како резултат на ова свртување, во современото доба се рашири идејата да се престане со неморал, да се крене сопствениот глас против лошите решенија и да се употреби сопствениот ум за пронаоѓање подобри патишта. Вистинскиот одговор е дека моралот треба да се прифати и разгледа како животна концентрација, како став - сите нужно да постапуваат морално. Се дојде до сознанието дека само етиката е она што го разбудува пламенот на добрина и морал кај човекот. Се појавија обиди за позитивни духовни и етички промени, а еден од тие обиди е стремежот човештвото да се разбере во неговата целост. Луѓето се насочија кон нови вредности, цели и задачи на животот, се појавија мисионери кои прокламираа нови вредности како цели на новиот свет, како основа на етичките концепции на правењето и на ширењето на доброто. Притоа, денес се бара правење добри нешта и следење одредени вредности како цели на животот.

Збирно, во етиката можеме да зборуваме за голем број вредности. Истите сведочат за богатството на етичката област, за широчината на нејзините сознанија и за нејзиното големо значење за животот на човекот, затоа што според нив човекот се определува, сомерува и оценува во однесувањето. Постои подолг список на можни определби на луѓето како морални цели и вредности. Некои од нив се постари, но рехабилитирани вредности кои сеуште и денес имаат свое значење, а својата виталност и применливост ја покажуваат во вредносното дејствување. Некои од нив се сосема нови во смисла на императивот од нивното практикување во современото доба. Помеѓу сите нив се изделуваат најважните видови морални определби, како главна содржина и тематика на етиката, од нејзината историја и сегашност, како и од моралната практика. Во таа смисла, кога старите ќе се

споредат со современите позитивни морални ориентации, се забележува дека сите тие имаат две главни нешта кои говорат за нивното денешно значење. Имено, како содржина, моралот денес и во иднина мора да ја содржи љубовта кон живото(т) и опстанокот, а второ, како форма, во моралот мора да се види неприкосновената вредност на почитување на другите и на себе како достоинство и самодостоинство на човекот.

Општо познато е дека со возобновата на Етиката се сменија и теориите на моралот, се проширија неговите области. *Прво*, тука сеуште е класичната област на моралот како однос, избор наспроти "другиот" - Не сум сам на светот зашто постојат и други и што е најважно тие се слични на мене! Етиката не се развива само на односот кон себеси, туку се базира и ја препорачува емпатијата како вчувствување, сместување на местото на другиот - Откривајќи ги другите се откривам себеси! *Второ*, тука е заедницата или општеството. Сите луѓе живеат во заедница - Важно е да постои свест за таа врска меѓу мене и другиот, но сфатен како група! Новата идеја е дека до сега заедницата не била сфатена како цел, во смисла на нејзиното управување, унапредување, развивање, давање придонес од страна на граѓаните. Со тоа заедницата станува етичка заедница, а не надреден ентитет над човекот. Тој однос меѓу заедницата и личноста е двосмерен. Заедницата го чува, заштитува, се грижи за своите членови, но и секој член ја одржува, унапредува заедницата. *Трето*, односот кон природата. Со развојот на продукцијата забележани се голем број проблеми во природата, од кои еден е нарушениот природниот процес на обнова. Природата е место не само на нашето раѓање, туку и место на живеење! Мораме да се разбираме со неа, а не само да ја експлоатираме. Ова говори дека е потребно чување на природата, но и интимност во и со неа. Така, внимавањето на природата стана етички принцип. *Четврто*, свеста за местоположбата на човекот во Космосот. Се разви теоријата "космизам" за да научиме дека не сме единствени во светот и дека треба да бидеме скромни. *Петта* област, Јас, како предмет на животна и етичка грижа - Треба да се градиме и изградиме, да внимаваме на себеси не само во смисла на чување на здравјето, туку како достоинство да откриеме колку можеме да знаеме, научиме, да ги откриеме своите капацитети! Ова не значи да се биде егоист,

туку развој на сопствените капацитети, да не се биде слеп при очи, т.е. самоконцентрација за унапредување.

Согласно на ова, можеме да извлечеме повеќе видови етички вредности, норми и постапки на современото доба. Така, можеме да ги разгледуваме оние кои се однесуваат кон личните вредности на луѓето: Чесност, Пристојност, Самодостоинство, Самоверба, Воздржаност, Штедливост, Работливост, Разумност, Умереност, Коректност, Чистота, Стабилност, потоа оние вредности кои значат постапки кон другите луѓе: Почитување, Интеракција, Помагање, Чесност, т.е. како да се постапува кон другите луѓе - Разбирање, Емпатија, Љубов, Лојалност, Искреност, Неповредување. Бидејќи човекот е социјално суштество кое не може, а да не живее во заедница, нужно се јавуваат: Слога, Напредок, Разбирање, Работа, Заедничко дејствување, Либерализам, Доверба, т.е. оние кои се значајни за општественото живеење - Заедничко живеење, Поддршка, Пријателство, Братство, Солидарност. Посебно значајна категорија вредности се оние со кои се мисли на целото човештво: Мир, Љубов, Разбирање, Помагање, Соработка, т.е. оние кои се концепции на целото човештво: Добра волја, Желба за етичко однесување, Ненасилство, Толеранција. Од многуте позитивни вредности, морални норми и постапки се истакнуваат и оние кои се однесуваат на човековото слободно и радосно прифаќање на животот. Тоа се Оптимизмот, Љубовта, Вистината и Слободата.

Во секоја епоха постојат главни вредности кои доминираат во определбите на луѓето и кои се согледуваат во нивните чувства и постапувања. Денес една таква е Мирот, но и Слободата, Еднаквоста и Прогресот. Тие го определуваат однесувањето на луѓето и треба да бидат остварувани како врвни етички цели. Меѓу основните социјални и политички вредности на денешницата најмногу се истакнува Мирот. Тоа е така затоа што современото човештво настапува напроти милитантноста, тоталитаризмот и шовинизмот кои се најголеми извори на воените конфликти, притоа понудувајќи сознанија и визија на еден свет во кој ќе владее мир, во кој ќе се појави благоста, кроткоста на човекот и високата етика. Уште Херберт Спенсер тврдеше дека човекот се развива во суштество кое го согледува другото суштество и дека примарна социјална вредност станува солидарноста. Џон Стјуард Мил изрази

уверување дека современото човештво доаѓа до таков стадиум што повеќе нема да има потреба од војна. Имануел Кант во своето дело "Вечен мир" од 1795 година, посочуваше дека луѓето треба да разберат дека можат да живеат во мир, при што ја изложи идејата за траен мир во форма на спогодба и политичко обединување меѓу државите.

Во кратки црти, за ваквото инсистирање на вредноста на Мирот големо значење имаат негативните искуства на Првата и Втората светска војна и на другите војни во современата епоха. Во епохата на нуклеарното, биолошкото и хемиското оружје, како и на високоразвиените воени средства за далечен транспорт никој не е заштитен, заканата е упатена на сите, потенцира Кирил Темков.¹¹⁶ Како резултат на ова, Мирот започна да се појавува како барање произлезено од тешкотиите на животот, од лошите страни на војната, но и како израз на политичките цели. Се дојде до сознанието дека Мирот овозможува да се обезбеди опстанок и развиток, достоин живот за сите и иднина за генерациите кои доаѓаат. Затоа денес многу се инсистира на Мирот.

Но, за да нашата епоха стане цивилизација на Мирот, истиот треба да биде аксиолошки фундиран, т.е. да биде врв на вредносниот систем од кој што ќе се изведуваат останатите етички вредности и конкретни норми на севкупното однесување.¹¹⁷ Мирот треба да се сака по себе и за себе, а не само како функционална вредност за да се достигнат и реализираат некои други цели. Овој императив најубаво го отсликува паролата на Ернст Блох во која се вели: Човек на човека му е човек! Идеалот треба да биде личноста-творец, наспроти личноста-воин. Треба да се брани градењето наспроти уништувањето.

Генерално, тоа е философијата и етиката на мирот - пацифизам.¹¹⁸ Истиот може да биде дел од пошироката хуманистичка философија, но често и како придружен елемент на големиот број религиозни традиции.¹¹⁹ Се работи за философија која во својата апсолутна форма ги прогласува за безусловно погрешни сите форми на насилство, војна или убивање и која како идеал ја предлага социјалната взаемност во одржувањето на врските која треба да биде

---

¹¹⁶ Ibid., стр. 284.

¹¹⁷ Ibid., стр. 285.

¹¹⁸ Овој термин го постави Кант за да ја изложи идејата за мирот.

¹¹⁹ Особено во религиозна смисла, пацифизмот поаѓа од ставот дека животот е драгоцен и дека никој нема право да одземе некому нечиј живот.

комплетно ненасилна и мирољубива.¹²⁰ Притоа, пацифизмот не значи само ненасилство често толкувано како неефективно, оружје на слабите, т.е. не значи само воздржување од правење насилство и од воени конфликти, туку има и активна димензија, т.е. сообразни постапки и методи на мировно застапување и реализирање на тезата спротивна од онаа на Мао дека "силата доаѓа од добошот на пиштолот". Се работи за составните компоненти на Мирот, преку кои се укажува на вредностите кои произлегуваат од него. Тоа е најпрво состојбата на не-војна, духот на не-насилството, *ахимса*. Не мир по секоја цена, туку љубов според сите квалитети, вели Дик Шепард. Активната етичка норма на мировното однесување е толеранцијата како слободно артикулирање на намерите на секого, градење трпеливост наспроти другите форми на животот и човечката свест. Градењето на мирот зависи од неактивирањето на конфликтните методи. Треба да се запре ескалацијата на судирите. Градењето мир е процес кој го олеснува воспоставувањето на издржливиот и долготраен мир и се обидува да го спречи враќањето на насилството преку посочување на основните причини и напори на конфликтите низ помирување, институционално градење, како и политичка и економска трансформација.¹²¹ Ова се состои од збир на физички, социјални и структурни иницијативи. Притоа, иницијативите за градење мир се обидуваат да го одредат јадрото на проблемите кои лежат во основа на конфликтите и да ги променат образците на интеракција на инволвираните страни.¹²² Тие целат кон помрднување, промена на дадената популација од состојба на екстремна повредливост и зависност кон самодоволност и благосостојба.¹²³ Затоа се препорачува дијалог како толерантна и активна комуникација меѓу луѓето низ артикулирање на своите и ислушување на туѓите ставови. Патот кон тоа води преку запознавање и разбирање на другите. Резултатот на заедничката активност е соработката и солидарноста во животот при разни дејства кои се цел воопшто на слободните и зрели добронамерни луѓе.

---

¹²⁰ Alex Moseley, "Pacifism," *Internet Encyclopedia of Philosophy*, <<http://www.utm.edu/research/iep/p/pacifism.htm>>.

¹²¹ SAIS, *The Conflict Management Toolkit: Approaches - The Conflict Management Program*, Johns Hopkins University <<http://www.cmtoolkit.sais-jhu.edu/>>.

¹²² Luc Reyhler, *From Conflict to Sustainable Peacebuilding: Concepts and Analytical Tools in Peacebuilding: A Field Guide*, eds. Luc Reyhler and Thania Paffenholz, Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2001, pp. 12.

¹²³ John Paul Lederach, *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. Washington, D.C., United States Institute of Peace, 1997, pp. 75.

Затоа за главни етички норми за миротворноста денес особено се истакнуваат *неконфликтноста* како односи во кои спротивните погледи и интереси не предизвикуваат омраза или судири; *љубовта* како емоционално доживување на светот и на луѓето; *толерантноста* како цивилизирано и длабоко етичко поднесување на разни погледи и ориентации; *хуманизмот* како доживување на светот и настапување во него како место за човеков престој; како и *совладување на насилството* во форма на добро однесување и коректни меѓусебни релации во животот. Притоа, се вели дека учесниците во конфликтната ситуација мора да ја заменат спиралата на насилство и деструкција со спирала на мир и развој и да создадат средина корисна за самоодржување и траен мир. Креирањето на ваква средина има три централни димензии: посочување на основните причини за конфликтот, поправањето на оштетените врски и справување со психолошката траума на индивидуално ниво. Значи се работи за структурална димензија, релациона димензија и лична димензија. Првата се фокусира на социјалните услови кои го хранат насилниот конфликт. Затоа многумина забележуваат дека одржливиот мир мора да биде изграден на социјални, економски и политички основи кои служат на потребите на популацијата. Вториот интегрален дел на градењето на мирот се однесува на смалување на ефектите од непријателството поврзано со војната и тоа низ поправање и трансформација на општествените односи. Овој тип на димензија на градењето мир се фокусира на помирувањето, простувањето, градењето доверба и визиите за иднината. Таа се однесува на минимизирање на лошо функционирачката комуникација и на максимализација на заедничкото разбирање.¹²⁴ Третиот дел, личната димензија на градењето мир се концентрира на промените на индивидуално ниво. Ако индивидуалците не се способни да го издржат процесот на залечување, таму ќе се јават широки социјални, политички и економски реперкусии.¹²⁵ Деструктивните ефекти на социјалниот конфликт мора да бидат минимизирани, а неговиот потенцијал за личен растеж мора да биде максимизиран. Затоа се инсистира централната задача на градењето мир да биде создавањето позитивен мир, "стабилна социјална рамнотежа во која површноста на новите оспорувања не ескалира во

---

¹²⁴ Ibid., pp. 82.

¹²⁵ SAIS, op. cit.

насилство и војна".¹²⁶ Во оваа смисла, ако има Мир може да се гради свет на демократија и слобода, развиен и стабилен живот. Токму затоа, вредноста Мир ја истакнуваат и ООН во сите свои документи бидејќи оваа прва општосветска организација е направена со цел да се обезбеди и брани мирот. Имено, како што се потенцира во Преамбулата на Повелбата на ООН, истите првобитно беа основани да ги зачуваат генерациите кои доаѓаат од злото на војната.¹²⁷

Етиката на мирот е израз на животниот морал на разумниот човек. Таа истовремено значи свртување и кон себеси и кон другите затоа што ги инспирира човековите чувства и добра волја. Во овој контекст, за Мирот се вели дека е вистинска добродетел во која се обединети многу други вредности: Љубовта, како сила која човекот го отвора и го насочува кон другите луѓе и кон правењето добро; Ненасилството, како неповредување никого ниту со мисли, дела, намери или зборови; Довербата како увереност дека меѓу луѓето владее согласност и чесност; Толеранцијата како сфаќање на другиот во неговите разлики; Достоинството, како чувство за сопствената вредност и квалитет; но и Човештината, како идеални содржини на човечноста. Истовремено Мирот ги овозможува и вредностите: Среќа, Здравје, Правдина, како и низа други важни вредности: Солидарност, Соработка, Помош, Разбирање и Грижа.

Овие вредности денес се поставени на пиедесталот на највисоки вредности на човештвото. Затоа и се сметаат за основи на етичките концепции на правењето и на ширењето на доброто меѓу луѓето. Ова доаѓа оттаму што во современите општества повеќе никој не верува дека животот напостојно тече сам како некоја река во која или ќе запливаме или ќе се удавиме. Поттиснато е верувањето дека животот е нешто надвор од човекот, форма која се остварува без учество на човекот. Спротивно на ова, прифатена е концепцијата дека постои целина меѓу човекот и животот и тоа согласно вредностите кои тој ги одбира, застапува и реализира. Вредностите се оние кои имаат значење за човековиот живот. Отфрлен е велот на загонетноста дека тие се навидум дадени од некоја виша сила. Затоа е многу важно што ќе се одбере како

---

¹²⁶ Henning Haugerudbraaten, *Peacebuilding: Six Dimensions and Two Concepts*, Institute For Security Studies <<http://www.iss.co.za/Pubs/ASR/7No6/Peacebuilding.html>>.

¹²⁷ За оваа цел ООН во својата Повелба воспоставија механизми за зачувување на мирот иако истите мировни операции не беа развиени се до 1950-тите години.

највисока вредност и дали ќе се следи, т.е. ќе се инсистира на нејзиното реализирање како цел на животот. Во таа смисла, современиот развоток на општеството не ја отфрла етиката како систем од вредности. Се верува и се покажува дека се успешни и имаат добра иднина само општествата кои имаат високи, модерни вредности. Ако е направен лош избор, слаба артикулација и низок процент на ефикасност на вредностите, историскиот дострел на тоа општество ќе биде низок, а животот скуден и без перспективи. Едноставно нема да постојат добри визии и етички стандарди за тоа општество. Затоа на вредносниот систем, на изборот на главните вредности, на градењето на етиката врз стабилни, добри и ефикасни вредности, му се посветува големо внимание во политиката, во духовниот живот, во образованието, во севкупната култура и живејачка во сите современи општества.

За одбележување е дека имплементација на овие вредности е основен императив и во дејствувањето на невладиниот секторот. Во тој контекст, не само настојувањето на легитимните претставници на власта за просперитет и перспективност на општеството, туку во таа борба за унапредување на квалитетот на животот се вклучуваат и невладините организации и тоа преку имплементацијата на етички концепции во својот механизам на дејствување, како и во одбирањето и застапувањето на етичките цели на своето дејствување и оправдување. Денес речиси никаде во светот не постои невладина организација чии основни постулати во работењето се фундирани во застапување на негативните вредности како цели на нивното дејствување. Доколку постојат такви, тие обично не се сметаат за сектор преку кој се остварува визијата на човештвото за унапредување на својот живот и одбрана на истиот. Истите се отфрлаат и не им се дава можност за реално функционирање бидејќи напорот на современоста која се труди да човештвото стане поврзано и подобро се коси со нивните заложби за деструкција и остварување на ситни лични интереси или економски профит и политичка амбиција.

Обид за создавање на Универзална етика на човештвото

Светот е целина, Земјата е дом на сите луѓе, Природата е животна основа за сите живи суштества, а сите знаења на луѓето се општи и им

користат на сите. Ова сознание низ историјата се јави како продукт на идејата за поврзување на човештвото. Притоа, откако се откриени и најнепознатите предели на Земјината топка, спонтано започна реализацијата на оваа идеја, а најевидентно во новата епоха. Денес просторот е смален, луѓе има насекаде, целиот свет стана едно глобално село во кое, во оваа информатичка ера, сите се поврзани со стотици нишки, знаат се за секого и живеат сличен живот. Во политиката пак, со појавата на ООН, преку Советот на Европа и ЕУ, на сцена дојде ерата на поврзана меѓународна политика и други политички аспекти меѓу кои најзначаен е парадоксот на форумизацијата - идејата за форумот како јавна политичка трибина - која пред триесеттина години ја возобнови Труман Кепот за да се олицетвори демократскиот дух и расправи во рамките на сиот свет.

Терминолошки, не постои разлика дали овој процес на поврзување на светот, како создавање свет на меѓусебно поврзани единки, се нарекува глобализацијата (англосаксонски) или мондијализацијата (француски) или универзализација (философски). Важно е дека во сферата на дејствувањето, иако опфаќа многу области на човековото живеење, во моментот е видлив во петте најекспонирани сфери на современото живеење: во економијата, во медицината, во сообраќајот, во културата и во етиката. Во таа смисла, од економски аспект, глобализацијата сфатена како технолошко-движечки факт, говори за електронската комуникација, опаѓањето на транспортните трошоци, пофлексибилните форми на економска организација и порастот на значењето на претприемаштвата во смисла на финансии и знаења, востановени во хоризонтот од произведувачки можности преку националните граници, интегрираните пазари низ целиот свет и интернационализираните одлуки за работа и инвестиции.¹²⁸ Вака сфатената глобализација, од страна на бројните критичари, е претставена како вистински глобална институција контролирана од мал број на мултинационални корпорации. Како резултат на тоа, денес постои делумно опирање за прифаќање и приклучување кон оваа идеја затоа што луѓето сметаат дека со глобализацијата се генерираат менувачки насоки кон сиромаштија и несигурност, а особено во земјите кои што бараат нова и меѓународна помош. Истата некако ги плаши луѓето најмногу поради тоа што

---

¹²⁸ Michael Edwards, David Hulme and Tina Wallace, NGOs in a global future: *Marrying local delivery to worldwide leverage*, Conference background paper <www.globalpolicy.org/ngos/role/intro/gen/2000/.htm>.

таа е форма на она што пред сто години се нарекуваше империјализација. Но, утешително, за нејзините противници, е дека општата демократија која сега завладува со светот не е согласна со доминацијата на одделни големи држави над целиот останат свет. Тоа е она што штити. Од друг аспект, солуција нема. Согласно античката изрека: "Никој не може да и избега на судбината - или ќе одиш по неа или таа ќе те влече!", јасно е неминовното приклонување кон глобализацијата, кон тенденцијата светот да стане еден.

Против глобализацијата е можна само една одбрана - бегане во шума. Секоја индивидуална специјализација во знаењата и работењето, секое произведување на продукт за пазарот, размислување за подемот и прогресот, говор за потребите на луѓето, секоја акција за помош некому или за нешто - сето тоа ја поттикнува идеологијата на глобализацијата и ја крепи нејзината моќ. Силите против неа мора да бидат скромни во барањата, скудни во реализациите и срамежливи во пројавувањето. А таквите, пак, глобализацијата ги меле како слонот мравките.¹²⁹

Без оглед на отпорот на поединци и групи кои на глобализацијата гледаат песимистички и негативно, сепак поврзувањето на светот во сите негови сфери и аспекти се повеќе напредува. Притоа, од културен и етички аспект, предизвикот на поврзувањето е да се изгради човештво кое ќе преживее негувајќи ги различните идентитети, култури и вери на сите негови членови, а воедно ќе ги измеша и сплоти во мир, единство и разноликост. Целта не може да биде безлично информирање, туку изградба на свет во хармонија на различностите, свет во кој секој човек и секоја нација ќе си го задржат својот идентитет и дигнитет, а ќе живеат во слога и пријателство со другите луѓе. Не случајно, како основни вредности во еден ваков свет, се земени демократијата, слободата, достоинството, дијалогот, разбирањето и почитувањето на разликите. Затоа е потребен нов начин на разгледување на прашањата, нужни се нови согледувања, поинакво сфаќање на животот и врските меѓу луѓето.

Во прилог на ова се и другите нови појави на општата поврзаност. Како најзначајна е идејата за создавање на Универзална етика, една од фундаменталните димензии на светот во процесот на глобализација. Денес највисоките стандарди на глобализацијата бараат да се промовира етика на дијалог, отвореност, љубов и почитување меѓу сите луѓе на светот. Сега повеќе од јасно е дека на човештвото му е потребна една хуманистичка глобализација

---

¹²⁹ Кирил Темков, *Глобализацијата - фајде или ужас?*, Старт, 14 ноември, 2003, стр. 52-53.

во која препознавањето на етичките стандарди и принципи ќе биде водич кон иднината. Затоа излезот се бара во една општа етика за сите, универзална етика која е вредносно срце на глобалниот свет, етика во која лежи изворот на силата и креативноста на човештвото, чии погледи треба денес да го водат нашиот пристап кон животот и светот кој не опкружува и се поврзува, односно која ќе придонесе кон заложбите за добра иднина и вистински прогрес.

Според светското значење, Универзалната етика е нова појава во човештвото иста како и општата комуникација, глобализацијата на економски и на културен план и поврзаната меѓународна политика. Со развојот на демократијата и плурализмот, во политичка смисла, како и со појавата на идејата на ООН, започна да се создава единствена светска универзална етика, која како морален, но и политички феномен, ќе ги поврзува луѓето преку добрата основа во една заедничка целина и судбина. За тоа придонесуваат и многуте светски организации создадени со цел да ги поврзат луѓето со добри намери и со доблесна цел. За нејзиното настанување особено влијаеше создавањето на Универзалната декларација за правата на човекот како најзначаен документ на новото човештво. Кон тоа придонесоа и големиот број активности на УНЕСКО, посебно на неговиот оддел наменет за философија и етика.¹³⁰ Една од нив е изградбата и реализацијата на проектот "Универзална етика".¹³¹ Имено, на иницијатива на УНЕСКО, пролетта 1997 година, проминентни философи, теолози и етичари, меѓу кои Ханс Кинг, Карл Ото Апел, Михаел Валзер и Сесила Бок ги разгледаа можните основи за градење на мултикултурна, универзална етика, при што заклучија дека вредностите и принципите кои би биле во јадрото на оваа етика треба да се воспостават преку идентификацијата и одразот на оние вредности и принципи кои се

---

¹³⁰ УНЕСКО како специјализирана организација на ООН за прашања од образованието, науката и културата, ја продолжува традицијата на Меѓународниот институт за интелектуална соработка формиран во 1925 година. Во Преамбулата на неговиот Статут се изразува основната философија на постоењето и неговите цели: војните најпрвин започнуваат во умовите на луѓето, па затоа и средствата за заштитата на мирот треба да се родат во умовите на луѓето, а најдобар начин за постигнување на таа цел е широко распространување на образованието и културата во човештвото. Токму затоа, во центарот на вниманието е образованието. Оттука, главната дејност на УНЕСКО се концентрира врз остварување на програми со кои се создаваат материјални претпоставки за развивање на образованието, науката и културата.

¹³¹ Денес меѓу најзначајните идеи се заложбите и погледите на германскиот етичар и теолог Ханс Кинг. Самата идеја за Универзална етика беше поттикната од идеите, иницијативата и заложбите на Ханс Кинг изложени во неговото дело "Проект за Глобална Етика".

широко познати или неопходни за човештвото да може да проживее. Есента, истата година, Италијанскиот институт за философија беше домаќин на 30-тина професори и научници кои се фокусираа на денешните етички предизвици, формите на универзалноста и на философското оправдување на моралните универзалии кои се над културните разлики. Нивниот став беше дека разликите не мора и не треба да предизвикуваат конфликти, а нивните напори беа содржани во хармонизација на културните различности и универзалноста која не значи превласт на еден начин на гледање, туку вклучителност, размена, сеопфатност. Минималистичкиот пристап на општоприфатените вредности, потребен за достоинствен живот на индивидуите и општествата е во заемната грижа и отпорот кон насилството и лагата, а максималистичкиот ги вклучува вредностите како солидарност, толеранција и еднаквост. Согласно тоа, тие наведоа дека денес откривањето на заедничките вредности е поважно од кога и да е. Како резултат на овие согледби за универзалните етички вредности и принципи, пролетта 1998 година за прв пат од страна на УНЕСКО е објавен извештај кој беше изработен врз основа на философските оправдувања и мултидисциплинарни истражувања во таа област.¹³²

Како резултат на тие истражувања се роди напорот за реализација на идејата за Универзалната етика која ќе има за задача да придонесе за подобрување на свеста на жителите на планетата Земја за да се дојде до решавање на проблемите кои го загрозуваат нашиот опстанок. Универзалната етика може да овозможи заштита на човечката цивилизација и нејзин подем. Тоа го гарантира историјата во која честопати философите објаснуваа дека етичките вредности се универзални, дека важат за сие луѓе и во сите времиња. Согласно, универзалната етика сега поаѓа од овој став. Притоа, таа е составена од две нешта: етичкиот систем од општоважечки вредности и норми во кој би влегле моралните цели и норми кои се најважни за целото човештво и кои би биле почитувани од сите луѓе, а второ, тоа е етичкото искуство на сите луѓе како богатство на човештвото, лепеза од различни етички цели и ставови. Тоа говори дека Универзалната етика се стреми во целина да ги поврзе највредните етички идеи на народите и најдобрите етички начела на светските

---

¹³² *The Universal Ethical Project*, Division of Philosophy and Ethics, UNESCO <<http://www.unesco.org>>.

религиозни системи кои заедно ќе допринесат за подигање на свеста на луѓето и ќе го подигнат етичкото дејствување, т.е. се гради од веќе постојните етички вредности како реални вредности и норми. Оттука, таа ги содржи најголемите вредности и норми од сите епохи, од сите народи и од најдобрите мислители на човештвото. Ова говори дека таа не е виртуелна, туку дејствена етика, затоа што се заснова врз вредности кои не се замислени како етички желби и можности, туку се аксиолошко хиерархиски поставени, вредности со приоритети и повик за нивно реализирање.

Универзалната етика која се преведува како еднаквост и поврзаност на сите луѓе значи етичка конструкција за која луѓето со добра волја се надеваат дека ќе биде успешно дело. Нејзината замисла не е само идеалистичка, туку реалистичка бидејќи ја изразува подготвеноста на човештвото да се заложува за сопствен опстанок кој е условен од мирното човеково однесување и од почитувањето на основните човечки вредности. Оваа концепција значи визија за еден човечки свет што уште не е готова реалност, но се гради и секој ден е се поблиску до реалноста. Бидејќи се залага за позитивно однесување, го брани животот и правото на сите на добро живеење, таа едновременно е и оптимистичка етика. Според неа, луѓето треба да се надеваат на добро, да прават добро и да се трудат доброто да стане присутно во севкупната човечка егзистенција, да стане општ симбол на човечкото постоење. Во таа смисла, оваа етика треба да биде општочовечка должност и услов за успешна позитивна соработка меѓу луѓето. Само така ќе се постави темел на мирен соживот меѓу сите луѓе и на нивниот соживот со природата, како и основа за обединување на народите и цивилизациите преку дијалог за елиминација на бариерите поттикнати од заемното недоразбирање и заснованите стереотипи.

Со појавата и реализирањето на Универзалната етика се овозможува по првпат сите луѓе да имаат ист морал, верба да бидат водени од исти вредности и морални норми. Прва од нив е Мирот, како нешто највредното и најскапоценото кое стои на врвот придружувано од Меѓусебното почитување, Соработка, Толеранцијата, Љубов и уште некои други. Тие се најважни нови вредности кои на целото човештво му овозможуваат да опстане, да постои како целина и да се развива во позитивна насока. Во Универзалната етика, Мирот се гледа како продукт на човечката добра волја и намери, како

експресија на пријателство и на посакувањето спокојно да се живее и гради иднината. Затоа стремежот на оваа етика е да се живее со доброходно однесување од коешто природно следува состојба на Мир. Со иста смисла се и вредностите Толеранција, Солидарност и Соработка. Тие имаат позитивна форма и можат да се реализираат како глобални духовни сили кои ги опфаќаат сите луѓе. Тоа значи дека тие не се негативен префикс на лошото однесување, туку креативен и активен придонес кон вредноста Мир, начин на кој луѓето кои сакаат мир се однесуваат меѓу себе. Оваа логика на позитивна форма ја инаугурира индиската вредност Ахимса која значи ненасилство, трпеливост, ненавредување. Таа не означува не-насилство, не-трпеливост, туку позитивно однесување, љубов и почитување, градење добри односи, помагање. Нејзиниот модерен етички восклик е оној на Саи Баба "Help ever, hurt never!".

За Ахимсата како градбен дел од мирот, основата е во воздржување од насилството, како што и вредноста Мир е замислена како градење на мир со психичката стабилност и чистите намери на секого. Затоа тука во основата не се класичните вредности Воздржување, Умереност, Разумност, кои се стандардни важни човечки вредности, туку човековото свртување кон вредностите Разбирање, Давање и Љубов за ближниот, како посустествени за новото сфаќање на етиката и за новиот здружен свет.¹³³

Во иста насока и со иста смисла се и останатите вредности на Универзалната етичка скала. И тие ја изразуваат логиката на еден свет кој е свесен за нужноста од заедничка егзистенција и од мирно човечко однесување со цел натамошен опстанок на човештвото и на животот на земјата. На високо место котираат Достоинството и Самодостоинството, вредностите во однос на сфаќањето и разрешувањето на проблемите и причините за конфликтите, како и вредностите на работењето, разбирањето на себе и на другиот и давањето помош.¹³⁴

---

¹³³ Кирил Темков, *Какво чудо е Универзалната етика?*, Старт, 21 ноември 2003, стр. 52-53.

¹³⁴ Во овој контекст во декември 2004 година во Хрватска започна голема хуманитарна акција под името "Не заборавај ме" за изградба на домови за старите, сиромашни и незгрижени лица. Имено, таму за сместување во дом чекаат на ред 13.000 лица од кои итно сместување им е потребно на 6.810 луѓе. Целта на акцијата беше да се соберат најмалку 2,1 милион куни за изградба на семеен дом за старите, сиромашни и напуштени лица во Велика Горица. Иницијатор на акцијата беше Заводот "Бискуп Јосип Ланг", а носители на акцијата беа Т-Хрватскиот Телеком, ХРТВ и Europarcs holding. Во состав на акцијата, хрватските музички ѕвезди снимиле и носач на звук со духовни песни, насловен "Жеден за твојата љубов". На ист начин во март 2005 година, хрватската музичка елита обединета со химната "Мој ангеле" реализираше и втора иницијатива, овој пат за помош на хендикепираните лица. Вакви

Во една ваква етика, секој може да даде допринос кон градбата на нејзините вредности затоа што сите народи на светот имаат добра етика и ги разбираат прашањата на мирот и соработката, на работењето и градењето, на страдањето и помагањето. Оттука, во неа има место за сите етички идеи од сите епохи и од сите народи кои воделе кон мир и добра волја меѓу луѓето, како и пораките од сите етички мислители кои ги учеле луѓето своите лични интереси да ги усогласуваат со добрите желби за другите и да постигнуваат успех благодарейќи на соработката меѓу луѓето.

ЕТИЧКИТЕ ВРЕДНОСТИ ВО ДЕЈСТВУВАЊЕТО НА НЕВЛАДИНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

Во современиот свет е нужно почитување и застапување на најзначајните животни и етички вредности, затоа што на тој начин се елиминираат или барем ублажуваат негативните пројави во човечкиот живот и се врши негово унапредување, особено зголемување на животниот квалитет. Не станува збор само за идеал, за сонувана доблест, за нереализиран сон, туку за една реалност која сакаме, можеме и имаме сили да ја создадеме и реализираме. Впрочем, опстанокот на целото човештво не притиска на тоа. Преку етичкото, со кое пред се осознаваме и дејствуваме во заедничката цел на обединетото човештво и слободниот живот, се настојува да се создадат услови за континуиран подобар развој во целост кај сите луѓе, на нивната егзистенција, опстојба. Затоа се промовираат претходно посочените вредности

примери надвор од Балканот се секојдневен напор за пружање помош на оние кои имаат потреба од неа.

и толку многу се инсистира на нив. Во тој напор треба да се вклучиме сите, барем доколку сакаме подобар живот, живејачка ослободена од сите предрасуди како извор на голем број несогласување, измачување, стагнирање, војни и други лоши нешта што го тиштат човекот.

Етичките вредности во невладините организации како инспирација за нивното нормирање и дејствување

Во тие обиди за унапредување на човечкиот живот активно се вклучуваат и невладините организации. Согласно со нивната проблематика во дејствувањето и преземените акции, целта мора да се совпаѓа со идејата - тие постојат за да го надополнат она што владините институции не можат да стигнат или не се расположени да го направат, но едновременно и да ги изразат потребите на граѓаните во едно граѓанско општество, да му помогнат на народот, на претставниците на граѓанското општество во нивните напори да се развијат и реализираат потребите кои се нужни за одржување и унапредување на животот денес. Во своето дејствување невладините организации се раководат од одредени етички вредности, норми, а нивната реализација станува концепција за активноста во НВО секторот. Станува збор за благородните идеи на човештвото, т.е. за соработката, слободата, правата, достоинството, мирот, благосостојбата, помагањето..., - вредности без чие застапување и ефектуирање не е можно да се достигне целта на животот денес ниту во иднина, а уште повеќе добри услови за живот на оние кои доаѓаат. Затоа, во основата на дејствениот механизам на целиот невладин сектор, па и поединечно кај секоја невладина организација, основни постулати се добро профилираните и избрани вредности според кои тие се раководат, но според кои и се оценува нивната активност и се бараат соодветни резултати. Тоа е така затоа што вредноста претставува избор на она што се смета дека е добро и претставува оградување од она што е зло. Тоа е механизмот на вредноста: оној кој ја избира, живее, дејствува, според неа ги планира своите постапки, ги мери своите реализации и ги споредува делата на другите. Во овој контекст, вредноста е израз на нашата свест за животот, за односите меѓу луѓето и за нашето постапување. Во моралната вредност се изразува целосната визија на човекот - како би требало доследно да се живее и постапува.

Застапувајќи ги овие вредности и уште повеќе напорите за нивно промовирање, невладиниот сектор покажува силна волја и намера нив да ги реализира, затоа што тие најдобро ги изразуваат човечките цели, интереси, желби и стремежи. Овој контекст можеби најдобро го илустрира дефиницијата за невладините организации на Фанјана Д. Мазибуко дека тие се кучиња-чувари во однос на состојбите и на нивниот развој во интерес на сите.¹³⁵ Преку невладините организации ние ги изложуваме и браниме моралните вредности, а со тоа и ги избираме, градиме, застапуваме, препорачуваме и спроведуваме вредностите. Само преку нивното реализирање ние може да постапуваме во согласност со добродетелта. Од друга страна, вредноста како најважна човечка внатрешна димензија, едновременно е и широка општествена мера со која секој од нас најдобро ги мери своите достигнуања, своите духовни и материјални дострели, а со неа во заедницата се оценуваат ориентациите, чекорите и постапките во нејзините рамки. Затоа е важно која вредност ќе се прифати и ќе се воспостави како висока и највиша, бидејќи од тоа ќе се раководи животната и етичката активност на луѓето. Значи, од изборот на првите вредности зависи насоката и квалитетот на човековото живеење. Затоа врз оценката за севкупното етичко дејствување влијаат поважните вредности.

Но, тука најмалку се работи само за декларативно ниво на застапување на овие вредности. Тие се инспирација за создавање на активистички концепции во невладиниот сектор, а уште повеќе, овој сектор во изминатите години покажа дека поседува интенција и сили за нивно реализирање преку својот начин на дејствување. Нивните напори и акции се раководат согласно со прифаќањето на одредените позитивни, добри вредности и со отфрлањето на негативните, лоши вредности. Генерално, и покрај сите разноликости помеѓу невладините организации во однос на методот, предметот на дејствување итн. сепак можеме да извлечеме неколку основни вредности во нивното дејствување, а кои истовремено се смисла на нивното сопствено постоење и кои говорат во одбрана на нивните напори за дејствување во име на подоброто денес и утре.

---

¹³⁵ Fanyana D. Mazibuko, *The Role of the Non-Governmental Organizations in Educational Advancement in Developing Countries: The South African Experience*, <<http://www.home.hiroshima-u.ac.jp/ice/maz3-1.pdf>>.

Основните вредности во дејствувањето во невладините организации

Во рамките на дејствувањето на невладиниот сектор можеме да издвоиме голем број од вредности како најзначајни, врз кои се поставува основата на дејствувачкиот механизам - базични се *активизмот* како прв импулс-двигател на процесот, *саработката* како нужен предуслов во креирањето и ефектуирањето на напорите за подобро сплотено човештво, *филантропијата* како израз на човештината и секако значаен дел од процесот на обединувањето на луѓето во приближно еднакви животни услови, и секако *волонтерството* како експресија на филантропските идеи за заемно помагање.

Тие вредности едновремено се појавуваат и како норми, но и како концепции во дејствувањето на овој сектор.

Активизам

Во секој сегмент, во секое дејство, во секоја размисла треба да се има активен пристап за животот, светот, за стварите и односот кон сите нив. Тоа значи дека активниот, позитивен пристап истовремено е поддршка на добрите страни на животот и претставува отварање на личноста кон светот и кон животот. Се работи за една борбена философија која се противи на идејата за лошата судбина на неможноста да се реализираат замислите и желбите за добар живот, успеси и среќа. Имено, во светот има достатно радост и потенцијали за да не поткрепат и да не се предаваме пред животните тегобности и дека човекот има доволно ум, мотиви и сили да си ги оствари своите цели. Оттука, се воскликнува: "Биди позитивен! - Биди активен!"

Се работи за еден нов вид на **активизам**, т.е. свртување на човекот кон решавањето на проблемите. Не препуштеност на текот на настаните и времето, туку активизам во смисла на застапување и реализација на напорот проблемите да се решат. Историјата го покажа индолентниот пристап кон проблемите во развојот на човештвото. Затоа не треба да се дозволи истите да се зголемат и да станат огромни и нерешливи. Така се умртвува амбицијата да се превземе нешто за нивно надминување. Од човекот, во конкретниот случај од групата луѓе кои формираат невладина организација или од чадорот

невладини организации, се бара дејствување, а не пасивност и неактивност. Она што охрабрува е самиот ангажман. Моментот на ангажирање значи не слепо препуштање на околностите, туку активно учество во животот, во срцевината на нашата егзистенција. Само активизмот како насока во животот дава нови сили и натамошна позитивност. Доброто со добро раѓа!

Активизмот е еден поглед на светот, етички систем или животен став кој го истакнува значењето на човековата жива и настојчива дејност, особено во изградбата и менувањето на светот и на околностите на животот. Преку активизмот се нагласува значењето на моралните аспекти на животот. Свкупната активност на една личност не се дели на живот и етика, на активност и вреднување, на работа и морално постапување, туку се е една целост. Но, не станува збор за некој едноставен волјев морален избор, туку за единствен животен избор на насоката на живејачката, на размислата, на моралот и на свкупното постапување.

Од своја страна, ваквото размислување се базира врз увереноста во силата на човечкиот ум да најде решение за проблемите. Тоа претставува и посочување на човечкиот разум да се определи за најдобра вредност и да побара најдобар начин на однесување како одговор на животните принципи. Со тоа овој активизам е нова варијанта на американскиот прагматизам кој ги охрабрува луѓето да ја бараат вистината во средбата со реалноста на егзистенцијата. Не треба да се робува на закостените сознанија и шеми, туку секое сознание треба да се провери во практиката и да се менува за да се дојде до добро решение. Така ќе се успее да се дојде до човештво кое по дефиниција ќе значи подобри и посигурни луѓе и изградба на поквалитетно општество, општи услови за живот на сите, па и на оние кои доаѓаат. Затоа толку многу се инсистира на изборот на Доброто како животен принцип, како работен принцип во дејствувањето и на Добрината како реална морална вредност, т.е на човечкиот активизам.

Соработка

Периодот од 3000 години покажа дека лошото само со лошо враќа и дека на тој начин не е можен развој. Ова говори дека доколку човештвото во генерални рамки не се освести и не преземе активни чекори кон разрешување

на проблемите, тогаш нужно запаѓа во ескапизам и пропаст. Затоа ни е потребно застапување на добри вредности, нивно унапредување и имплементација во вид на концепции на нашето дејствување. Но далеку поефикасно ќе се истакнеме во актот доколку делуваме здружени во напорите, преку еден вид на соработка и разбирање меѓу себе. Станува збор за заедничкото работење, делењето на идеите, дејствувањето и на резултатите од работењето. Денес безусловна задача на човекот стана правењето добро на другите и нивно неповредување, како и свртеноста кон другите и нивно помагање. Сето ова е можно преку основната концепција на меѓусебна соработка меѓу сите луѓе. Тоа говори дека луѓето, полека но сигурно, учат дека опстанокот зависи од заедничките напори во дејствувањето и разрешувањето на проблемите, дека тие мораат да соработуваат во заедничката борба за живот. Потврда за тоа е дека човекот е суштество на групата, живее со други луѓе и опстанокот не го замислува без нив. Затоа треба да се има сообразни морални цели и дејства, секој за секого да води сметка. Кај нас постои изреката: "Се бидува со луѓе!". Со други зборови, никој не е изолиран остров, туку постои една универзална поврзаност меѓу луѓето. Тоа најубаво го прикажа англискиот философ и поет Џон Дан преку една мисла врз која подоцна Ернест Хемингвеј го гради делото *За коѓо бијат камбаниите*. Сите луѓе мора да се зближат, разберат, помагаат и соработуваат. Тоа е една од најважните норми на денешниот општ морал. Притоа, нормата на соработка меѓу луѓето ја изразува потребата од меѓусебно поврзување во разрешувањето на проблемите.

Најдобра илустрација наоѓаме во иницијативата на Мондијалото од 2003 година за интеркултурен дијалог, соработка и размена. Се работи за еден нов јавен и приватен проект, резултат од партнерството меѓу УНЕСКО¹³⁶ и Дајмлер & Крајслер¹³⁷ кој го покажува она што ги придвижува луѓето -

---

¹³⁶ Едукативната, научна и културна организација на ООН (УНЕСКО) е специјализирана агенција од ООН системот. Главната цел на организацијата е да допринесе за мирот и безбедноста преку промовирање на соработката меѓу нациите низ едукација, наука и култура за да го унапреди универзалниот респект за правдина, за правилото на законот и за човековите права и фундаменталните слободи (Чл. 1 од УНЕСКО Статутот). УНЕСКО ги врши сопствените акции низ пет програмски сектори: едукација, природни науки, социјални и хумани науки, култура и комуникации и информација. Организацијата е сместена во Париз со преку 50 канцеларии и неколку институти и центри низ светот. Формирана 1946 досега има 190 членки.

¹³⁷ Дајмлер & Крајслер е автомобилска компанија со операции ширум светот. Компанијата се гледа себеси како активен дел од светската заедница и чувствува одговорност во помагањето

дијалогот, размената и соработката меѓу културите како услов за мирољубива иднина.¹³⁸ Се што правиме и сме е резултат на влијанието и обликот на заемно дејствување меѓу културите. Како ќе изгледа нашата иднина, ќе зависи од пресудниот степен, опсег на заеднички живот, комуникација и соработка на различните култури на оваа планета. Модерните информативни технологии и зголемената мобилност ги зближуваат луѓето се повеќе и повеќе еден кон друг. Предизвикот е јасен: Без соработка меѓу културите нема напредок! Притоа се смета дека интеркултуралниот дијалог и соработка меѓу цивилизациите е од голема важност како извор на размена, инспирација, обнова и креативност. Овој конструктивен дијалог и соработка со другите култури, води кон заедничко разбирање, почит и толеранција, а оттука овозможува важна основа мирољубиво коегзистирање на луѓето. Интеркултуралниот дијалог и соработка ја формира основата за меѓусебно разбирање, почит, и над се, толеранција. Накратко, за заедничко живеење.

Во рамките, пак, на невладиниот сектор, водени од вредноста "соработка" создаден е поимот "чадор организации" за да се означи градењето коалиции и унапредувањето на соработката меѓу невладините организации. Во деновите кога главната форма на комуникација беше преку пошта, па дури и меѓународниот телефон, кога конверзациите беа скапи и бараа многу време за средување, овие коалиции се јавуваа како чадор организации, преку заедничките напори ги совладуваа сите тешкотии на своето време, заедно ги делеа трошоците и успехите, неуспехите и падовите. Но оттогаш до денес многу работи се променија како резултат на брзиот техничко-технолошки развој кој го поттикна формирањето на слободните мрежи на невладини организации кои ќе разменуваат информации, ќе ја мобилизираат поддршката и ќе ги координираат стратегиите. Интернационалната мрежа за правилна исхрана на децата беше таков прототип кој подоцна беше следен од слични мрежи кои се однесуваа на заштитата од пестициди, на дождовните шуми, климатските промени и други прашања. Со воспоставувањето на техничките и

да се обликуваат процесите на глобализација така да му помага секому - без оглед каде луѓето живеат. Работи со речиси 365.000 вработени од различно потекло во повеќе од 200 земји и гледишта, промовирајќи интеркултурален дијалог и соработка како суштински дел од својата социјална одговорност. Поради овие себе наметнати обврски околу социјалната одговорност, Дајмлер & Крајслер поддржуваат социјални, хуманитарни, културни, еколошки и научни проекти ширум светот.

¹³⁸ Поопширно погледни на <<http://www.mondialogo.org>>.

политичките комуникациски вештини и коалицијата од стотици невладини организации започна рапидно да се формира, а нивното влијание да се фокусира на специфични цели. Спектакуларни примери на вакви коалиции, чадор организации, се Интернационалната кампања за забрана на пешадиските мини, Коалицијата за интернационален криминален суд како и прославата на новиот милениум.

Еден таков тип на чадор организација е и Светската Асоцијација на невладини организации - ВАНГО (World Association of Non-Governmental Organizations - WANGO) како интернационална членска организација која оперира во преку 120 земји обединувајќи ги невладините организации ширум светот со цел унапредување на мирот и глобалната благосостојба.¹³⁹ Негова мисија е да им служи на своите членски организации и да помага да се обезбеди механизам и поддршка потребни за невладините организации за да тие се поврзат, здружат, поделат, инспирираат и ги мултиплицираат своите придонеси за решавање на човечките основни проблеми. Тој им помага на невладините организации ширум светот да понудат силен и обединет глас во надминувањето на конфликтните решенија и моралните солуции во однос на итните глобални, национални и социјални проблеми. Резултати од неговото дејствување се "Милениумската Декларација на ООН: Одговор од граѓанското општество" во октомври 2000 година, која се јави како одговор на историскиот Милениумски Самит на Светските Лидери собрани во ООН, самит кој доведе до Милениумската Декларација. Подоцна во партнерство со останатите интернационални организации, ВАНГО одигра клучна улога во координирањето на светската турнеја за ширење и споделување на вредностите и визијата од Милениумската Декларација со сите сектори од граѓанското општество. Овие програми беа структурирани околу шест фундаментални вредности наведени од Декларацијата и беа следени од невладините организации, телата на ООН, владини претставници, невладини организации, медиумите и академици. Подоцна тие шест фундаментални вредности ВАНГО ги преточи во категории за доделување на награди: за Мир и безбедност; за Образование, медиуми и уметности; за Животна средина; за Човекови права; за Семејство и мир; како и за Интеррелигиозна соработка.

---

¹³⁹ Подетално погледни на <<http://www.wango.org>>.

Овие шест награди се за невладини организации, додека седмата награда: за Универзален мир, е награда за извонреден индивидуалец чија работа го вклучува во невладините заедници и чиј придонес е суштински за светскиот мир и глобалната благосостојба.¹⁴⁰

Главна одлика на ВАНГО е Годишната конференција која традиционално се одржува секоја година во месец октомври. Се работи за водечка светска средба на невладините организации кои истражуваат како може да ја зголемат соработката меѓусебе, т.е една уникатна крстосница за претставниците на невладините организации, колеги и универзитети, владини и интервладини агенции, како и корпорации, да се сретнат, поделат иновативни идеи и практики, како и изградат стратегиски партнерства кои можат да помогнат на невладините организации во исполнувањето на нивните мисии.

Филантропија

Со развојот на човештвото се менува животот, неговите услови, свеста на луѓето, па нормално и значењето на некои термини. Но уште повеќе, се нагласуваат и некои други аспекти на одделни зборови. Еден таков важен поим е оној кој ја означува *љубовта за луѓето* - "**филантропија**". Истиот е измислен уште од дамни времиња и ги означува позитивните чувства кон блиските и кон сите луѓе воопшто. Со него се истакнува дека околу нас постојат и други суштества слични на нас, кои ние ги почитуваме, сметаме дека ни се пријатели, дека мнозинството се добри и дека може да ги разбереме и сакаме.

Под филантропија денес подразбираме љубов за човекот (штвото). Љубовта е многу важна за секого од нас, влијае врз нашето разбирање на светот и врз нашето однесување во него. Таа е позитивно, силно и широко чувство кое означува крајна свртеност кон некоја личност, предмет или дејство. Се работи за единствениот мотив и цел кои се оправдани за крајно посветување, дури и жртвување. Истата има три форми кои на различен начин ги претставуваат чувствата и посветеноста на личноста:¹⁴¹

---

¹⁴⁰ Истата награда во 2002 ја доби Проф. д-р Фредерико Мајер Сарагоса, поранешен Генерален Директор на УНЕСКО, а во 2003 ја доби принцезата од Тајланд Х.Р.Х. Маха Шакти Шириндхорн.

¹⁴¹ Поопширно кај Кирил Темков, *Етика за III година гимназиско образование*, Просветно дело, Скопје, стр. 156-157.

- *ἡοσвей̄енос̄т̄ӣ* (грч. филија) значи заинтересираност и ангажираност на личноста за некои предмети или дејства;
- *ο̄ῑσ̄ῑτ̄ῑα* љубов (грч. агапе, лат. каритас) што значи свртеност кон се што постои, најшироко разбирање за се нешто, за сите форми на животот, за целиот свет и човештвото во сета негова историја;
- *σ̄ῑρ̄ασ̄ῑτ̄ῑ*, занес (грч. ерос, лат. амор) кои значат изразување на чувствата кон љубовниот партнер.

Одделно, вториот тип на љубов, во смисла на општа љубов за целиот свет и човештвото, е основа на денешното сфаќање на филантропијата. Денес се почесто се јавува токму оваа смисла на љубовта за луѓето.

Од чистото добро чувство за другиот тоа станува прашање на конкретна помош за подобро живеење. Така љубовта за луѓето се престори во задача да им се помага на луѓето, а заедно со тоа оди и целта да не му се нанесува штета на другиот и никој никого да не повредува. Ова е толку силно што стана морална вредност за мнозина.¹⁴²

Можните последици на оваа љубов кон човекот, водат кон укинување на ропството и овозможување на слобода и еднаквост на сите, но и кон посебни начини на изразување на филантропијата како што е давањето помош за оние кои имаат помалку, кои живеат тешко и не можат да ги развијат своите таленти.¹⁴³ Во оваа смисла, помошта за луѓето има најразлични форми. Основното е да им се помага на младите, да им се даде шанса да се развијат правилно и да се образуваат за да можат успешно самите да се снајдат и борат во животот. Важно е да им се помага на болните кои со намалените сили не можат да живеат добро. Обврзно треба да им се помага и на оние кои имаат пречки во развојот, кои се инвалиди, за да не останат прекратени за новите можности на човечкото општество. Бедните страдаат од немаштија, од немањето современи услови за живеење и за дејствување и ним обврзно треба да им се помага за да ги пребродат тешкотиите и да можат самите себеси да си помогнат. Правилото гласи: "Треба да му се помогне на секој оној кој нема сили за да се реализира во вистинска смисла на зборот". Овој принцип е сила на новото човештво. Заедничката помош е начин на добро и исправно

¹⁴² Кирил Темков, *Љубов за човекоӣ*, Скопје, ЗАМАН, 2-8 февруари 2005, стр. 9

¹⁴³ Така на пример, во Америка постои школата за филантропија на Базедов која се повикува на учењето на Жан Жак Русо. Од оваа школа произлезе и Цереми Бентан, а во XIX век и филантропските друштва од кои подоцна произлегоа акциите против аболицијата.

живеење денес. Љубовта за човекот е убаво позитивно чувство кое ги храбри луѓето да прават добро и да покажуваат дека не се осамени. Затоа треба да се шири идејата за блискост и пријателство меѓу луѓето преку конкретната помош. Помагањето на луѓето е најдобар начин да се покаже дека имаме вистинска љубов за нив. Примерите со Мајка Тереза се солидна дискрепанца на вистинската љубов кон луѓето. Во таа смисла, преку овој термин се укажува на степенот до кој се развил човекот. Тоа е така затоа што истиот термин означува постоење на личност која се развила толку што може да ги сака другите луѓе и која спротивно на мизантропија вели дека реалноста го води човекот дотаму што тој има доверба кон луѓето, земена како основа на пријателството и соработката, и не се брани со кревање ограда од лоши чувства кон нив.

Ова отвара разгледување на двата аспекти на проблематиката на филантропијата, т.е. двете нејзини димензии: религиозниот и граѓанскиот аспект. Религиозна димензија има во старата супстанцијална филантропска концепција, на пример кај Исус Христос: "Љуби го ближниот како себе!" како едно идентификување со другиот, но и кај Мајка Тереза во посветувањето себеси на добри дела за да им се помогне и демонстрира на луѓето дека тие имаат доволно љубов да надминат се: "Мали нешта со голема љубов". Во овој контекст, тоа е смислата, клучот на филантропијата. Основната теза е дека целиот живот е во функција на правењето добро и љубов кон другите. Имено, големите религии секогаш укажувале дека една од основните должности на луѓето е да им помагаат на другите. Во Исламот, на пример, е создаден систем на зекат и вакаф како едни од најблагородните етички задачи на секој човек. Но, за одбележување е дека оваа религиозна филантропска димензија денес се прелева во граѓанска димензија и тоа на четири начини:¹⁴⁴

1. Доколку филантропијата не се зема како љубов кон Бога туку како акција. Таков пример е Њујоршкото етичко друштво кое ги пропагираше овие идеи за акција.

---

¹⁴⁴ Од излагањето на Проф. д-р Кирил Темков на Конференцијата по повод финансиската одржливост на граѓанскиот сектор на тема "Филантропија и оданочување", одржана на 27.01.2005 година во организација на Детската амбасада "Меѓаши" и Здружението на даночни работници на Р.М.

2. Во модерното општество филантропијата се раѓа како љубов кон помагање и давање помош. Носител на оваа идеја е прагматизмот на Вилијам Џејмс. Се работи за тоа што државата и внатре неа се прави на овој план. Пример за ваквиот тип филантропија е помошта која ја делеше Ендрју Карнеги.
3. Доколку филантропијата се поврзе со развојот значи не само давање љубов туку и напор за прогрес. Најдобар пример е фондацијата на Хенри Форд која служи за развој на еколошки и културни цели.
4. Но филантропијата денес се сфаќа и како милостиња која треба да биде давање со добра волја без да се загрози сопствениот опстанок. Во оваа смисла таа е со слично значење како и религиозната филантропија.

Оттука, како постулати на филантропијата во современото доба ги пронаоѓаме *социјална ојправданоси*, т.е. љубовта и помошта како психолошка основа - комплексот на социјалната психологија. Ова значи сите да ја уживаат благосостојбата. Како втор елемент се јавува *демократија*, што преведено значи дека со ресурсите ќе решаваат сите. Како трет елемент се јавува *принципиот на еднакви шанси*, т.е. можноста сите да се изборат за своето место во овој свет, но според правилата на фер плејот и меѓусебното почитување на човечкото достоинство. Кај вака сфатената филантропија, базична вредност е сочувството, т.е. емпатијата, но и добрата волја во смисла да не се повредува и помага. Тука е клучот како општеството да постапува кон филантропијата.

Согласно ова, гледано од аспект на дејствувањето на невладините организации, филантропијата се осознава и посакува како најубав и најважен принцип и начин на обезбедување на егзистенција, но и на нешто што значи шанса за ангажман во овој конвулзивен свет, при што не смее да се остане на нивото на индивидуата, туку треба да се вклучи и државата не со "ограбување" преку даноците туку, пред се, со финансиско помагање на развојот на филантропските активности. Во таа смисла, невладините организации настојуваат не само да обезбедат средства за сопствен опстанок, т.е. краткорочните активности, туку и долгорочно, т.е. ја подигнаат свеста во развивањето на филантропијата. При овој процес истите се соочуваат со законски и финансиски рестрикции на филантропијата во граѓанското општество, потоа адаптацијата на културните ставови и вредности кои целосно не ги прифаќаат и поддржуваат улогите на граѓанското општество и

филантропијата, па лимитираните индивидуални ангажирања во процесите на филантропија, како и недоволниот капацитет на граѓанското општество и инфраструктура во поглед на филантропијата. Сите овие предизвици невладините организации треба да ги совладаат бидејќи промовирањето на филантропијата во последно време стана субјект на зголемен интерес и на помал обем на залагање меѓу оние кои веруваат дека истата има важна улога во адресирањето на човечките предизвици и во зајакнувањето на граѓанското општество.¹⁴⁵

Волонтерство

Кога говориме за феноменот на филантропијата, истиот не може да се издвои посебно, надвор од неговата тесна поврзаност со волонтерството како, условно кажано, една негова форма. Според најшироката дефиниција, се работи за активност на добра волја и бесплатна услуга, за залагањето да се даде сопственото време и пари, т.е филантропскиот принцип бесплатно да помогнете затоа што тоа е добро за сите (утилитаристичкиот принцип). Притоа, главната цел е да се научи да се живее заедно и да се одржува заедничкото живеење.¹⁴⁶ Се работи за нова дефиниција на социјалната солидарност, како еден вид на умна филантропија, емоционално исполнета филантропија која бара мобилизација на човечки и технолошки ресурси на сите нивоа, која се наоѓа над капацитетот и волјата на властите и чија легална форма се нарекува волонтерство.¹⁴⁷

Волонтерството е очекуван начин на учество и контрибуција кон подобрувањето на општеството во речиси сите култури. Се работи за волонтерскиот дух кој ги снабдува луѓето со сила, енергија и голем товар од фондовите да се извршат тие различни активности кои значат подобрување на животните прилики на секој оној кој има потреба од истите. Волонтерството и контрибуцијата на заедницата се крвоток на многу, ако не и повеќето,

---

¹⁴⁵ Promoting Philanthropy: *Global Challenges and Approaches*, Paula D. Johnson, Harvard University, Stephen P. Johnson, The Philanthropic Initiative, Andrew Kingman, Allavida <<http://www.insp.efc.be>>.

¹⁴⁶ Од излагањето на г.Трифун Костовски во Дебата на тема "Етиката на јавните служби и односот со граѓанските организации" одржана на 05.04.2005 на Филозофскиот факултет во Скопје во организација на Етичкиот Центар и Центарот за меѓуетничка толеранција и бегалци.

¹⁴⁷ Susan U. Raymond, *The Future of Philanthropy: Economics, Ethics and Management*, John Wiley & Sons, March, 2004.

организации. Притоа, тие се потпираат на поддршката од заедницата, богатите индивидуалци и фондации кои ја финансираат нивната работа. Во таа смисла, бизнисот исто така игра една улога во поддржувањето и финансирањето на непрофитните организации. Овие контрибуции често служат како признаница и баланс во однос на политиката и активностите на организациите, помагајќи им да осигурат одговорност. Се работи за легалните, етичките и операционалните аспекти на финансирањето, волонтерските контрибуции, и финансиската поддршка од приватниот сектор и од владата како прашања поврзани со независноста, транспарентноста, одговорноста, растежот и доволноста да се излезе во пресрет на барањата сместени во волонтерскиот сектор. Во овој контекст, волонтерството се однесува на широкиот опсег на поддршка која организациите и индивидуалците им ја обезбедуваат на НВО заедницата, вклучувајќи и канцелариска работа, работа на поле, собирање средства, нудење помош на сиромашните и слично.

Во таа смисла, согласно дефиницијата на опсегот и методологијата на работа на невладините организации може слободно да се каже дека волонтерството претставува дел од широката дефиниција за мобилизација на ресурсите. Се работи за неплатена работа на квалификувана личност или снабдување со услуги со цел постигнување на целите на специфична организација. Во основа волонтерството значи дека самите волонтери го даваат своето време, знаење и вештини без да примат плата, т.е. тие се согласни да не бидат платени. Истото се прави за да невладините организации излезат во пресрет на потребите на заедниците ширум светот. Во Македонија егземпларен тип на волонтерство во рамките на невладините организации наоѓаме кај детската амбасада "Меѓаши" во рамките на нивниот проект "Мак Акција" или "Македонските волонтери во акција". Се работи за проект чија мисија е да го поттикне волонтерството и помошта во заедницата преку обезбедување на неформална обука и ограничена финансиска поддршка на волонтерите за развој на активности насочени кон заедницата, кои промовираат мултиетничка соработка, размена меѓу региони, како и грижа за околината.¹⁴⁸ Притоа најголемиот акцент е ставен на кампањите за подигање

---

¹⁴⁸ Поопширно види во *Годишен извештај за 2003*, Скопје, Прва детска амасада во светот "Меѓаши", 2003, стр. 10.

на свеста за волонтерството, но и на имплементацијата на проектите кои најмногу резултираа со бенефит за заедницата.

* * *

Со создавањето на нови врски, ковењето нови пријателства и учењето за важноста на отвореноста, почитта, толеранцијата и заедничкото разбирање, се создаваат нужните предуслови за заедничко живеење во мир и благосостојба, се одржува добриот живот и се врши негово унапредување. Токму тоа е главната интенција на невладиниот сектор. Затоа толку многу се инсистира и полага на промовирањето на овие вредности како норми и концепции во дејствувањето, притоа подигајќи го нивото на свест кај сите од нас дека само заеднички можеме да го достигнеме она што е наш идеал. Едновремено истите вредности се земаат и како инспирација за дејствувањето на невладините организации, но и како нивен критериум за оценување.

ЕТИЧКИ КОДЕКС НА ДЕЈСТВУВАЊЕТО НА НЕВЛАДИНИОТ СЕКТОР

Невладините организации се обидуваат да дадат свој придонес во изградбата на современиот свет. Затоа е нужно да имаат стандарди во извршувањето на својата дејност, т.е. да се воспостават основни принципи според кои таа ќе се реализира. Не станува збор за професионализација на нивните активности, туку за потребните параметри, за определени цели,

вредности и методи во нивната дејност, за нејзиниот највисок можен квалитет - што значи соодветна етика на нивните определби и дејства.

Според тоа, потребно е да се изгради етички Кодекс на дејствувањето на невладините организации, од чии начела и одредби ќе се видат и етичките димензии на нивното организирање, насочување и постапување.

Дефинирање на поимот "етички кодекс"

Поимот "етички кодекс" се однесува на работната и професионалната етика. Со тие начела се објаснуваат моралните аспекти на дејствувањето и барањата кои се поставуваат пред таквиот вид постапување.

Со кодексот се објаснува значењето на соодветната дејност и се изнесуваат нејзините општи норми со оглед на особените задачи во таа специфична активност. Притоа се укажува на етичкото значење на одредената дејност, на нејзината корист за луѓето, како и за нејзината вклопеност во системот на човечкото дејствување. Работната и професионалната етика укажуваат и на посебните етички димензии кои произлегуваат од соодветната активност - на нејзините особени цели, на особеностите на тој вид дејност, евентуално на опасностите во неа и од неа, на нужното внимавање на посебните аспекти во тој вид дејност и за издржувањето пред предизвиците, за потребата од достигнување квалитет во дејноста, како и за улогата на дејствениците во таа област. Вака определен, моралот говори зошто и како треба да се извршува соодветната дејност, кои се најзначајните етички норми во неа, што личноста треба да прави, а што да избегнува во тој вид дејност, каков треба да биде односот кон основната задача во таа дејност, кон унапредувањето на потребните знаења, вештини и врски со другите слични дејци, кон личностите кои очекуваат резултати од соодветните дејци, каков треба да биде односот кон деловната, технолошката и општествената тајна, каков треба да биде односот со колегите од истиот вид дејност и на кој начин во тој круг дејственици можат да влезат други личности. Притоа, посебен дел е посветен на тоа како се санкционираат престапите против тие норми на работната етика.

Значи, во работната и професионалната етика се среќаваме со низа обврски, норми и задачи, кои треба да ги извршуваат учесниците во таа област.

Тоа се нарекува и деонтологија, т.е. морален систем од норми и должности за една област или професија.

Етичките правила во кодексите ги изразуваат сознанијата за моралното дејствување на луѓето, укажуваат што се смета за добро и исправно, а што за лошо и неправилно и посочуваат што треба да се прави, т.е. добрите постапки да се следат, лошите да се избегнуваат. Овие правила можат да бидат конкретизирани за некоја ситуација или за определена дејствена област. Во етичкиот кодекс, правилата се изнесуваат прецизно и со амбиција да се изложи она што е најважно и неопходно за моралното дејствување во некоја област. Со латинскиот збор, кој значи збир или зборник на прописи, се означуваат таквите низи и избори на основните етички правила за некоја дејност.

Основното значење на етичкиот кодекс

Кодексите на професионалното однесување и морал ги донесуваат правилата за дејствувањето на луѓето од таа област и професија. Работниот и Професионалниот морал ги имаат содржините и карактеристиките според видот на дејноста и според својствата на самата дејност. Разликуваме занаетчиски, лекарски, наставнички, трговски, војнички... морал, а согласно со тоа и такви етички кодекси. Во тие кодекси се зборува општо за тој специфичен морал, а се донесуваат и конкретни норми, обврзни за нејзините членови. Професионалните етички кодекси ги содржат прописите за морално дејствување во една област, а оние кои дејствуваат тука се обврзуваат дека ќе ги почитуваат и ќе ги следат тие правила во својата дејност, т.е. ќе се придржуваат кон основните насоки и начела кои ги изразува кодексот.

Кодексот е израз на новото разбирање на професионалната етика, како и на новиот бран на нивно етичко кодифицирање. Можеби тој не е апсолутно нужен за извршувањето на професијата и за успешното деловно дејствување, но тој ја дава рамката за правилното дејствување со оглед на нивната социјална, етичка и политичка улога во обликувањето на заедницата.¹⁴⁹

Затоа кодексите се потребни. Тие се своевидна концентрација на етичките сознанија и можност да се искажат јавно и определено сите позиции во врска со етиката на една професија. Тие се документ со практични дејствени

---

¹⁴⁹ Кирил Темков, *Професионалните етички кодекси*, "Правилник" - Гласило на Здружението на правници од стопанството на Република Македонија, Скопје, 9 март 2004, стр.19-21.

правила. Токму затоа современите етички истражувања се концентрираат врз етичките кодекси, затоа што таму се изнесени основните идеи, вредности и норми на моралот во некоја област или професија. Ако станува збор за важна дејност, кодексот за таа дејност е меѓу најзначајните во едно општество. Од него се сознава какви се информатичките, социјалните и етичките тенденции во тоа општество и какви се целите на прогресот во таа заедница. Во таа смисла, за професионалната етика се мошне важни начелата во етичките кодекси, како елементи и норми кои овозможуваат нивно непречено и успешно развивање, со што полесно и поквалитетно ќе се градат заедничкото живеење и прогресот на заедницата.

Овие кодекси се истовремено и морални и професионални кодекси. Од нив се гледа дека професионалниот морал е *сѝрог еѝички сисѝем* - важен не само со оглед на значењето на трудот за животот на луѓето, како и на соодветниот професионален ангажман на луѓето од таа професија, туку и заради големите последици кои произлегуваат од неа врз животот и за другите луѓе. Ова говори дека етичките кодекси се важни не само за одредена професија, туку и за животот воопшто. Во оваа смисла, етичкиот кодекс значи систем, збир од одредени ставови, насоки и ограничувања, кои ги практикуваме по сопствена желба, со цел да го подобриме начинот на однесување во животот.

Етичкиот кодекс не е нешто што може да се наметне и што треба да се наметне, туку претставува дополна на однесувањето. Еден човек се однесува во согласност со некој етички кодекс затоа што тој го сака тоа или, пак, затоа што чувствува дека е доволно горд, доволно пристоеен, или доволно цивилизиран за да се однесува така.¹⁵⁰

Затоа е потребно изградување и практикување на кодексите. Тие се важни за практиката и нужни се дотолку, што се бара нивно практикување. А кодексите се составени од норми.

Нормата како основа во етичкото дејствување

Моралот не е нешто апстрактно, туку, спротивно - тој е дело на конкретни луѓе, во себе ја вклучува нивната свеста, се однесува на конкретни

---

¹⁵⁰ Л. Рон Хабард, "Динамик", *Еѝика и морал*, Скопје, Хабардов Центар за Дијанетика и Скиентологија, 2003, стр. 3.

животни задачи и социјални релации меѓу луѓето, а, како резултат на тоа, донесува и соодветни последици.

Реализацијата на моралот се остварува низ четири меѓусебно поврзани форми: идеал, вредност, норма и постапување. Во тој контекст, нормативната димензија на моралот се однесува на механизмот на етичкото дејствување - чија база е *нормата*, како став што да се прави или да не се прави; како *прифаќање* на определбата, т.е. како согласност за извршувањето на нормата; како *внатрешен* налог во смисла на претворање на етичкото барање во дејствен морален импулс. Сето тоа е обврзано со *волјата* како сила на сопствениот карактер, која се активира за некое дело, цел или определба и го води човекот кон етичкото дејствување и низ неговиот тек за да се изврши нормата. Сликочно овој механизам може да се претстави вака:

вредност ⇨ определба ⇨ волја ⇨ акт

или

вредност ⇨ норма ⇨ дело

Еден од најзначајните, носечки дел на механизмот на моралот е секако нормата. На неа може да се гледа како на *етичка заповед* во дејствувањето - за тоа како треба да се насочи постапувањето, но едновременно и како на *етичка поука*, која дава совети за тоа што е добро и што треба да се посакува за себеси и за другите. Исто така нормата кажува и како бараните нешта треба да се прават или да се избегнуваат. Во таа смисла, нормата претставува барање што да се прави, *барање за дејствување*, директен опис на она што е вредно и што се наложува да се прави, односно исказ за она што нема вредност и што се бара да не се прави, т.е. таа е вредност во форма пред извршување, со насока за извршување.

Она што е основно за нормата е изразот "треба". Во таа смисла, нормата значи наложување, барање, пропишување, заповед. Со неа се покажува дека станува збор за вредност и за нешто што навистина е нужно, потребно да се направи токму во таква смисла. Кирил Темков истакнува:

Нормата ги поврзува основните сознанија за доброто со делото, со реализацијата на доброто. Треба да се стави во погон волјата во луѓето, која ќе ги раздвижи нивните сили за правилно дејствување. Тоа го обезбедува заповедта ТРЕБА! Таа во себе содржи тврдење дека она што се бара е оправдано, дека тоа е образложен идеал и вредност, а исто така и дека не е доволно само да се изложи, туку и дека

тоа треба да се спроведе. Нормата директно им се обраќа на човековата свест и волја да го прави тоа. Таа ја брани вредноста, истовремено и бара доброто да биде реализирано. Идеалот и вредноста остануваат само замисли додека не се престорат во норма и не преминат во дело.¹⁵¹

Доколку не постои прифаќање на нормата, нема функционалност на моралот. Ако прифаќањето не стане внатрешен налог, дел на човековата волја, нормата нема да биде задача. Ако волјата не се престори во определба, насока кон дејство, нормата нема да се реализира. Во таа смисла, императивот бара реализација - што и да се избере, мора да се направи соодветно дело.

Со други зборови, со моралните норми човекот ги пронаоѓа силите и патиштата за подобро однесува и живеење. Моралот е извршување на вредностите и води кон квалитетен живот. Затоа нормите не се само став, нечиј налог и заповед до некого да постапува правилно, туку општо барање до сите да постапуваат така и да помогнат во реализирањето на определената вредност. Нормата е пред се идеја и поттик за дејство. Со неа се изразува смислата на моралот. Кодексите ги содржат нормите кои се потребни за подобрување на севкупниот живот. Преку извршувањето на кодексите всушност се следат соодветните истакнати норми во некоја област или професија и преку нивното извршување се влијае врз квалитетот на живеењето.

Примери за етички кодекс на невладиниот сектор

Разгледувајќи го НВО секторот, може да се согледа дека тука не станува збор за дејност по себе, која се исцрпува со своите активности. Иако тоа претставува важна активност за неговите учесници, тоа е дејност која служи за унапредување на животот. Главна содржина и цел на сета етика е *живојтој*, неговото подобрување, заштита и унапредување - па така дејствувањето во невладиниот сектор е дел од општото живеење, а етиката на дејствувањето во невладините организации е дел од општата етика. Како што покажавме, невладините организации се една од најистакнатите дејности на денешницата, т.е. една тешка и одговорна дејност, значајна за унапредување на животот. Таа, нужно има и мора да има своја конкретна дејствена етика, која

---

¹⁵¹ Кирил Темков, *Етика за III година гимназиско образование*, Скопје, Просветно дело, 2004, стр. 62.

(ќе) зборува за моралните проблеми во нејзиното извршување и за специфичните обврски во таа дејност.

Затоа денес ширум светот се развиени голем број етички кодекси за НВО секторот, меѓу кои се истакнуваат:

- *Стандардите за хуманитарна одговорност* на БББ Алијансата за помош;
- *Кодексот на етички принципи и стандарди на професионалната практика* на Асоцијацијата за професионално собирање на средства;
- *Кодексот за управување* на Меѓународниот црвен крст, на Црвената полумесечина и на невладините организации во кризните региони;
- *Кодексот за управување со невладините организации*, донесен на Самитот посветен на планетата Земја во 1992 година;
- *Меѓународните стандарди* донесени од Меѓународната организација за собирање на средства (ИКФО);
- *Стандардите во напредувањето: Етичкиот кодекс и одговорност* на нејрофитниот сектор на Асоцијацијата за непрофитни организации од Мериленд (САД);
- *Принципите и практиките за нејрофитабилен успех* на Советот за непрофитни организации на Минесота (САД);
- *Кодексот за управување со невладините организации* во Етиопија;
- *Невладиниот кодекс за управување* од Боцвана;
- *Кодексот за управување* на Австралискиот совет за прекуморска помош (АКФОА);
- *Кодексот за добра практика* на организацијата "Луѓе за помош";
- *Етичкиот кодекс: Цел, мисија и улоги на НВО и ПОС* на организацијата "Стар Кампуча";
- *Состојбата на визиите, вредностите и на водечките принципи* на организацијата "Меѓународна транспарентност";

Во овие кодекси има многу интересни идеи и важни норми, кои помагаат добро да се извршат целите и вредностите на овие невладини организации, а истовремено да се разбере смислата на етичкото дејствување во НВО секторот.

Особено треба да се истакне обидот на Светската асоцијација на невладини организации ВАНГО (WANGO) да создаде *Етички кодекс и Кодекс*

за управување со невладиниот секторот. За таа цел ВАНГО создаде Меѓународен комитет, како широк спектар на невладини друштва и лидери на невладините организации од сите региони во светот. Тие изработија *Кодекс на етиката и на водењето на невладини организации*. При формулирањето на овој кодекс, беа консултирани бројни стандарди и кодекси за управување и за етика на невладините организации од светски рамки. При изработката на овој етички кодекс беа земени в предвид и тенденциите како во едно општество се формулираат принципите. Имено, познато е дека секој припадник на одредено општество работи врз основа на основните принципи, без разлика дали се јасно прикажани или се подразбираат. Секако, организациите внатре во одредено општество се држат до универзалното почитување на принципи и притоа откриваат еден вид заедништво во овие принципи.

Подолу изложените правила се артикулација на најважните заеднички фундаментални принципи изложени во кодексот направен од ВАНГО:¹⁵²

А. Одговорност, давање услуги и сериозност кон јавноста

Најнапред е покажано дека поради прокламираниот прогрес, мир и правда сите невладини организации настојуваат да придонесат за општото добро. Една невладина организација треба да прифати и во себе вгради саморазвој и давање услуги на другите, притоа балансирајќи ги индивидуалните и јавните грижи и потреби и фокусирајќи се кон повисоките и пошироки јавни нивоа на услуги. Тоа значи дека:

- една невладина организација треба да се однесува одговорно, да ги насочи своите активности кон доброто на другите, без разлика дали станува збор за јавноста како целина или за одреден сегмент од јавноста;
- јавните средства не смеат да бидат злоупотребени за егоистични цели, а сите јавни добра треба да се третираат со највисока сериозност, т.е. да се оствари света јавна доверба;
- една невладина организација треба да има предвид дека нејзиното однесување и активности влијаат врз јавното мислење, како за неа, така и во однос на имиџот на другите вакви организации, и за тоа треба да ја споделува одговорноста со другите невладини организации;

---

¹⁵² Поопширно види на <www.wango.org/ethicalcode/pdf>.

- една невладина организација треба во сите свои активности да изрази одговорен и грижлив став кон околината.

Б. Сорабойќа преку границиите

Специфичен прогрес кон сеопштиот мир и глобалното добро може да биде постигнат со надминување на интеррелигиозните, меѓукултурните и меѓуетничките бариери во политиката, кои се стремат да ги одделат луѓето, пред се од институциите. Во таа смисла:

- една невладината организација треба да одржува етички, кооперативни врски со другите невладини организации и треба да соработува секаде каде што таа соработка се однесува на јавното добро;
- една невладина организација треба да настојува да работи над границите на политиката, религијата, културата, расата и на етничката припадност, да се ограничи и на дејствувањето врз доменот на одредени документи и во соработка со организации и со индивидуи што реализираат заеднички вредности и добра.

В. Човекови права и достоинство

Во Универзалната декларација за човековите права стои: "Сите човечки суштества се раѓаат слободни и еднакви во достоинството и правата. Тие се обдарени со разум и совест и треба едни кон други да постапуваат во духот на братството".¹⁵³ Притоа треба да се води сметка и за фактот дека "семејството е природна и основна клетка на општеството и дека секој има право на заштита од општеството и државата".¹⁵⁴ Во таа смисла:

- една невладина организација не треба да ги злоупотребува основните човекови права, со кои располага секоја личност;
- една невладина организација треба да ги почитува сите луѓе, бидејќи тие се родени слободни и еднакви во достоинството;

---

¹⁵³ Член 1 од Универзалната Декларација за човековите права и слободи, <<http://www.mhc.org.mk>>.

¹⁵⁴ Член 16, став 3 од Универзалната Декларација за човековите права и слободи, <<http://www.mhc.org.mk>>.

- една невладина организација треба да има чувство за моралните вредности, религијата, обичаите, традицијата и за културата во општествата во кои служи;
- една невладина организација треба да го почитува интегритетот на семејствата и да го поддржува семејниот живот.

Г. Религиозна слобода

Во Универзалната декларација стои: "Секој има право на слобода на мислата, совеста и вероисповедта. Ова право ја вклучува и слободата за промена на вероисповедта или убедувањето и слободата човекот сам или во заедница со другите, јавно или приватно да ја манифестира својата вера или уверување по пат на настава, исповедување на верата и вршење обреди".¹⁵⁵ Во оваа смисла:

- невладината организација треба да ја почитува религиозната слобода.

Д. Транспарентност и одговорност

Невладината организација треба да се бори за отвореност и за чесност, како интегрално, така и во однос на донаторите и на јавноста. Преку културата на партиципирање и комплетна одговорност внатре во организацијата се говори за промовирањето на демократија, а клучниот дел е транспарентноста. Во таа смисла:

- невладината организација треба да биде одговорна за своите акции и одлуки не само кон себе, туку и кон луѓето на кои им служи, своите вработени и членови, т.е. организации и партнери, како и кон јавноста пошироко;
- невладината организација треба да воспостави механизми за вклучување на јавноста и на партнерите во планирањето на програмите и во проценувањето на директните ефекти од нив;
- невладината организација треба да е транспарентна во сите свои соработки со владата, јавноста, донаторите, партнерите и со другите заинтересирани страни, како и за личните дејства и информации. Основните финансиски информации на невладината организација треба да бидат отворени и достапни за јавно набљудување;

¹⁵⁵ Член 18 од Универзалната Декларација за човековите права и слободи, <<http://www.mhc.org.mk>>.

- невладината организација треба да направи напори да ја информира јавноста за својата работа и за потеклото и употребата на средствата што ги поседува.

Г. Независноси и автономија

Според дефиницијата на невладината организација, таа не треба да биде контролирана од ниедна влада или владино тело, како и од корпоративните интереси. Таа не треба да се оддалечува ригидно во своето дејствување или да стои против која било влада или политичка партија, туку да се фокусира врз принципите на политиката.

Е. Точност и законност

Невладината организација треба да биде чесна и точна во соработката со своите донатори, со достапните проекти, персоналот, членството, партнерите, властите и со јавноста воопшто. Тоа значи да ги почитува законите на секоја правна заедница во која што е активна. Во таа смисла:

- невладината организација треба да изнесува точни информации, и за себе и за проектите, без разлика дали се однесуваат на индивидуи или на организации, на проекти или на законодавство, т.е. за она за што таа се противречи или за што во неа се дискутира;

- невладината организација не треба да се вклучува во какви било општествени активности што се незаконски според законите на државата во која е создадена или работи, и треба строго да биде против и да не биде партнер во корупцијата, митото и во другите финансиски неправилности;

- невладината организација треба да има сообразни начела за персоналот и за волонтерите за да може да обезбеди докази за управното тело во случај на неизвршување или на непочитување на зададените обврски на кој било член на организацијата;

- невладината организација треба да ги следи сите правни обврски во земјата. Таквите обврски вклучуваат закони за асоцирање, закони за собирање на средства, еднакви можности за вработување и здравје, стандарди за безбедност, правила за приватност, за трговија и закони за авторски права. Невладината организација треба да презема соодветни правилни акции кога

ќе се откријат грешки меѓу вработените, управното тело, волонтерите или меѓу противниците или партнерите.

Принципите на етичкиот Кодекс на ВАНГО исцрпно и доследно ги изложуваат правилата за дејствување на невладините организации.

Предлог на етички кодекс на невладините организации во Република Македонија

Етичкиот кодекс на невладините организации како збир од основни етички правила, дејствени принципи и стандарди за нивната активност, би требало да ги води делата и однесувањето на невладините организации.¹⁵⁶ Притоа, свесни сме дека општиот поим "невладин сектор" вклучува широки, разнолики групации на невладини организации, кои се залагаат и поддржуваат различен број програми, потреби и идеи, различни според својата големина, средствата со кои располагаат и кои ги користат во дејствувањето и според своето организациско ниво.

Во овој контекст, една невладина организација се дефинира широко и како не-профитна организација. Поимот "непрофитна" се однесува на особено "непрофитно дистрибуирање", при што секој остварен профит се инвестира во дејноста на организацијата, т.е. се вложува за јавно добро, а не за персоналот на организацијата. На тој начин невладиниот сектор се изделува од бизнис секторот. Поимот "невладина" се користи во смисла дека организацијата треба да биде независна од властите, т.е. да не е основана од властите, да не ги извршува налозите на властите, да не е под контрола од некој ентитет на власта, ниту основана како резултат на меѓувладини договори.

Кај вака сфатените невладини организации, етичкиот кодекс би требало да биде конципиран и изложен така што ќе биде широко прифатен од нивна страна. Кодексот треба да биде применлив кај сите, без разлика дали одредени организации се од меѓусебна или од најопшта полза, т.е. дали работат за подобрување на состојбите во општеството во целост или сегментирано. Истовремено, кодексот би требало да биде применлив и за организациите кои

---

¹⁵⁶ Тоа беа основните интенции при појдовните дискусии за ова истражување со м-р Владо Димовски, истакнат деец во невладиниот сектор и претставник на нашиот Парламент на невладините организации.

се фокусирани на меѓународните цели и програми, како и за оние со помал опсег на работа, т.е. кои настојуваат да ги подобрат условите внатре во својот дел на заедницата. Всушност, стандардите од етичкиот кодекс треба да бидат употребливи без разлика на фокусот, посебните цели и интересирања на невладините организации, т.е. дали станува збор за хуманитарна поддршка, за застапување, истражување, едукација или мониторинг на човековите права, за заштита од конфликти и за нивното смирување и разрешување, за здравствената грижа или за заштитата на природата, или за некој од другите области на дејност на невладините организации.

Невладините организации можат да помогнат во развивањето на општата свест и етичка совест во оваа епоха на брзи општи процеси насекаде, во оваа ера на глобална цивилизација. Затоа, невладините организации имаат обврска да ги одржуваат највисоките етички стандарди и да настојуваат на курсот на своите практики, притоа поставувајќи долгорочни визии во своите дејности и со начинот на дејствување. Предложениот етички кодекс на невладините организации во Република Македонија ги содржи овие генерални цели и ја изразува суштината на моралниот лик и на етичките определби и задачи на организациите во невладиниот сектор:

- Невладините организации се особен вид демократско дејствување во современиот свет, израз на граѓанскиот дух и на животните и моралните стремежи на денешните луѓе;

- Невладините организации треба да дадат свој придонес кон општото јавно добро, да ги развиваат и застапуваат вредностите на современото живеење, да настојуваат да ги имплементираат во своите домени на интересирање и активност;

- Реализацијата на вредностите за кои се заложуваат невладините организации значи претставување на општите етички вредности во граѓанскиот живот и во системот на невладиниот сектор и на посебните вредности кои се основа за постоењето и дејствувањето на таа особена невладина организација;

- Невладините организации имаат одговорност да ги задоволуваат потребите на луѓето и да ја унапредуваат нивната благосостојба;

- Невладините организации треба да овозможат партиципирање во демократијата;

- Главниот интерес на невладините организации е свртен кон човекот и неговиот развиток однос на човекот како нивен главен предмет на интерес;

- Невладините организации треба во своите цели и дејства да ги почитуваат правата, различните култури и достоинството на луѓето, како и да ја зголемат општата еднаквост меѓу луѓето, посебно меѓу расите, половите, генерациите, меѓу луѓето со различна имотна и социјална положба;

- Невладините организации треба да останат достојни и верни на својата мисија и предмет на активноста;

- Невладините организации треба да промовираат волонтерство и активна доброволна вклученост во сите нивоа на својата активност;

- Невладините организации треба да развиваат транспарентност во своето работење;

- Невладините организации треба заеднички да соработуваат и да си помагаат, да се поврзуваат во мрежа на сите вакви организации како трајна форма на заедничко информирање, споделување на проблемите, како и околу прашања кои се заедничка грижа на неколку организации;

- Невладините организации треба да настојуваат да дејствуваат квалитетно, успешно и ефективно давајќи ги своите услуги за полза на сите.

Се надеваме дека вака конституираните определби за еден етички кодекс на невладиниот сектор ќе помогнат во осмислувањето, информирањето, планирањето, дејствувањето и управувањето со работата на невладините организации. Нивните домени и можности се големи и тоа сака да го истакнат овие препораки за начинот за управување и дејствување на невладините организации.

ЗАКЛУЧОК

Во последниве десеттина години сведоци сме на огромниот пораст на значењето, на бројот и на дејноста на невладините организации. Како најзначајни причини кои доведоа до нивниот енормен подем се наведуваат:¹⁵⁷

- крајот на Студената војна, кој придонесе да невладините организации можат полесно да оперираат;

---

¹⁵⁷ Richard Robbins, *Global Problems and the Culture of Capitalism*, Second Edition, Allyn and Bacon, 2002, pp. 128-129.

- комуникацискиот напредок, посебно појавата и развојот на Интернетот, што помогна во креирањето на нови глобални врски меѓу луѓето со слични сфаќања ширум и надвор од државните рамки;
- зголемените ресурси, растечкиот професионализам и се поголемите дејствени можности во невладините организации;
- способноста на медиумите да ги информираат луѓето за глобалните проблеми, што доведе до зголемување на свесноста, при што јавноста бара акции од сопствената влада во тие области или општо вклучување во разрешување на проблемот;
- (можеби најзначајно) е тоа што невладините организации се развија како дел од големата неолиберална социјална, економска и политичка визија и активност. Промените во социјалната, економската и политичката идеологија отворија можност за зголемување на активноста на невладините организации и за нивна поддршка од страна на нивните влади и на официјалните агенции за давање помош;
- (треба да се додаде и) подемот на етичката свест, која ги активира луѓето да се борат за подобрување на живеењето и за решавање на најразлични проблеми на луѓето.

Невладините организации сега влијаат врз политиката и врз прогресивните иницијативи, кои порано беа подрачја исклучиво резервирани за властите и за профитните корпорации, како и за нивните хуманитарни служби, кои се основани за да работат за доброто на личноста и за општеството насекаде во светот. Во овие неколку децении се покажа дека невладините организации се повешти од нив за решавање на одредени потреби, особено во пополнувањето на празнините кои властите не можат или не сакаат да ги пополнат, т.е. во меѓупросторот меѓу најразличните човечки потреби и реалноста на нивното исполнување. Со тоа се зголеми и се здоби со значење нивната улога и место во процесот на "залекувањето" и унапредувањето на овој "повреден" свет.

Така се дојде до сознанието дека невладините организации дејствуваат во корист на успешноста на спроведувањето на животот. Тие се сметаат за средства, за форма преку која луѓето земаат иницијативи и го менуваат и унапредуваат животот во нивните земји. Се осозна и дека нивните цели не се

самостојни, изделени од социјалното милје и контекст, туку посредни и морални - тоа се доброто на заедницата и на луѓето во неа. Во оваа смисла, тие имаат висока утилитарна функција, неопходна за човечкиот опстанок и успешно живеење. Затоа, како што истакнува Лестер М. Саламон, тие се апсолутно широк светски феномен.¹⁵⁸

Протолкувани како *glas na narodoi*, тие се свртени кон оние потреби за кои се оглушуваат официјалните државни претставници. Со тоа стануваат клучен фактор и партнер со другите релевантни општествени сегменти, од кои зависи промената и одржливоста на општествениот тек и развој, а пошироко и унапредувањето на човештвото. Како моќен "трет сектор", постоејќи помеѓу доменот на властите и областа на бизнисот, невладините организации имаат силна виталност и можност за поттикнување на решавањето на критичните проблеми, почнувајќи од дејствувањето на јавните служби па се до светскиот мир. Нивната флексибилност и поврзаност со широко членство во општествата им помагаат во нивната брза и често ефикасна мобилизација на луѓе, на акции, на средства за кои има потреба. Нивното единствено признание во форма на благодарност и силната етичка мотивација да се помогне им обезбедуваат на невладините организации граѓанска сила, што може им недостасува на другите институции.

За подемот и валидноста на невладините организации говорат и нивните активности, резултати, ефекти и успеси во однос на ширењето на мирот, демократијата, благосостојбата, разрешувањето на регионалните конфликти, човековите права, животната средина, правата на жените и на децата, развојната помош и обезбедувањето на странска помош¹⁵⁹, посебно во однос на хуманитарната помош поврзана со мисиите за зачувување на мирот¹⁶⁰... Исто така, невладините организации се клучни и во развивањето на алтернативните

---

¹⁵⁸ <<http://www.globalpolicy.org/ngos/0322ngos.htm>>.

¹⁵⁹ Токму тука е особено признаено нивното истакнато место - во однос на помошта за сиромаштијата и за развојните процеси. Проценето е дека 25.000 вакви организации оперираат ширум светот. (Norimitsu Onishi, *Nongovernmental Organizations Show Their Growing Power*, New York Times, <<http://www.globalpolicy.org/ngos/0322ngos.htm>>.)

¹⁶⁰ Невладините организации започнаа зголемено да бидат посочувани во резолуциите на ООН, а некои од нив дури и започнаа формално да се состануваат со Советот за безбедност при ООН за да ги координираат акциите во кризните подрачја. Со тоа нивниот број беше драстично зголемен од времето на формирање на ООН во 1945 година, кога постоеја 2.865 интернационални невладини организации. До 1990 година бројот се зголеми на 13.591 невладини организации, споредено со 3.443 интернационални интервладини организации во околу 200 земји (според *Yearbook of International Organizations*, 1990-91. Table 4. pp.165-68).

методи и пристапи, за еднаквоста, половата разлика и одржливиот развој на животната средина. Во таа смисла, невладиниот сектор се користи како инструмент во националните реформи за подобрување на здравството, едукацијата, човековите права, законскиот систем, социјалните услуги, животната средина и правата на децата. Охрабрен од овие активности на невладините организации, при својата инаугурацијата во 1996 година Генералниот секретар при ООН Кофи Анан истакна:

Се поизвесно е светот кој доаѓа да биде општество управувано од страна на граѓаните. Притоа, невладиниот сектор треба уште повеќе да работи на своето трансформирање во нова организираност, која ефективно ќе служи на развојот на човечкото општество и тоа преку работење во тесна соработка со сите граѓански групи и организации ширум светот.

Позитивна критика во однос на значењето на невладините организации е дадена и за "Одржливата способност" во партнерство со "Глобалниот договор и програмата за животна средина на ООН" (Sustain ability in partnership with the Global Compact and the UN Environment Programme), за што на 26 јуни 2003 година е поднесен Извештај за улогата на невладините организации во XXI-от век.¹⁶¹ Тие заклучија дека невладините организации веројатно ќе бидат многу важен фактор во иднината како во дефинирањето на улогата на државата и на бизнисот, така и во нивното лично дејствување:

- НВО организациите како и ЦСО организациите играат многу витална улога во демократските општества и во општествата во кои се развива демократијата;
- Предизвиците кои невладините организации ги посочуваат се растечки и ќе продолжат да растат;
- Властите и компаниите можат да се опираат врз нивното застапување, но сега постои реален интерес за потенцијалните улоги кои невладините организации можат да ги одиграат за развојот и за создавањето солучии за многуте проблеми;
- Како резултат на тоа, се отвора новиот пазарно фокусиран простор за нивните можности, но тој често бара солучии кои не се просто засновани врз единечна одговорност во однос на соодветното прашање;

---

¹⁶¹ *The 21st Century NGO: In the Market for Change, Sustain ability and the United Nations*, June 26, 2003.

- Ова претставува предизвик за матичните невладини организации, па така во епохата на силни промени, партнерствата меѓу јавниот и приватниот сектор стануваат се повеќе есенцијални;
- Во овој процес, се развиваат нови форми на натпревар меѓу учесниците, како што се компаниите, бизнис мрежите, НВО секторот и мрежите и социјалните активисти, со што се менуваат и замаглуваат традиционалните граници меѓу нив;
- И националните и интернационалните невладини организации, како резултат на оваа ситуација, мора да обрнат повеќе внимание на севкупната област на своето позиционирање и компетитивно дејствување;
- Со тоа, од етаблираните невладини организации се бара нова одговорна творечка дејност и доградба;
- Проблем е што сето ова се случува во времето кога традиционалните извори на финансирање на невладините организации се мошне исцрпени;
- Конечно, се насетува ургентна потреба за ревизија и натамошен развој на моделот на дејствувањето на НВО секторот.

Притоа, се истакна дека, ако сегашната политичка, економска и социјална ситуација продолжи и натаму во истата насока, ќе биде уште попотребно да се работи со различни невладини организации.

Како потврда на овој заклучок, One World Trade изјави дека "од времето на укинување на ропството, нацртот на Повелбата на ООН и нејзината следна творба изведена преку кампањата за Интернационалниот криминален суд, како и за забраната за пешадиските мини, невладините организации го направиле критичен, значајно различен нашиот свет".¹⁶²

Меѓутоа, со зголеменото значење доаѓа и поголема одговорност. Невладините организации имаат етички и доблесни социјални и политички цели, затоа треба да бидат транспарентни, чесни, достоинствени и морални, да учествуваат во размената на информации, да не манипулираат заради лична корист на својот персонал. Таа дејност мора да се вивне над границите на нацијата, религијата, тесната култура и партиската политика. Тие имаат

---

¹⁶² *What are NGO's?*, <<http://www.globalissues.org/TradeRelated/Poverty/NGOs.asp#WhatareNGOs>>.

обврска да ги почитуваат основните човекови права на секоја индивидуа затоа што се борат пред се за човековите права. Со нив треба правилно да се управува за да се овозможи внимателно третирање на сите јавни донации и притоа да се биде мошне сериозен спрема прашањата на јавната доверба, т.е. донациите и дејноста да не се злоупотребуваат за егоистични цели. Невладините организации се должни да не застануваат на страната на една партија или против која било партија - од чисто себични интереси или за кусорочни цели и да не дозволат да бидат управувани од ниту едно владино тело.

Накратко, невладините организации имаат одговорност да се посветат на доброто на другите и да работат според највисоките правила на моралното однесување. Улогата што тие ја имаат во современите процеси произлегува токму од демократскиот начин на реализацијата на нивните активности, од етичката смисла и содржина на нивната дејност, од благодарноста на основната идеја на нивниот конституирачки механизам, како и од нивните бројни интерактивни значајни односи. За таа цел тие денес и во иднина треба многу повеќе да му посветат внимание на конституирањето и функционалноста на етичкиот механизам на своето дејствување, да поаѓаат од претходно избрани високи морални вредности, чие застапување и реализација токму ќе бидат репери на нивното дејствување. Само преку одредени вредности и поцврст систем од етички норми во дејствувањето, овие организации ќе можат да ја оправдаат смислата на својот опстанок и да се ориентираат кон унапредувањето, т.е. да пронајдат вистинска инспирација и сили за да помогнат во прогресот на човештвото. На тој начин ќе се оправда нивното постоење и самата нивна благородна активност.¹⁶³

Невладините организации генерално дејствуваат во име на општото јавно добро, т.е. ги заштитуваат интересите на јавноста. Целта на нивните активности е да се постигне, со ненасилни методи, придржување кон човековите права, отстранување на дискриминацијата, зголемување на

---

¹⁶³ Како што наведува Алан Фолер во својата книга "Рушење на рамнотежата", постојат многу учесници во невладиниот сектор што не се одговорни, што се неморални. Тој прави корисна колекција на НВО акроними за да се идентификуваат различни "НВО преправачи", како што се БРИНГО (НВО во вид на чанта), КОНГО (комерцијална НВО), ФАНГО (фалсификат НВО), КРИНГО (криминална НВО), ГОНГО (НВО кои посредуваат во односите со властите), МАНГО (мафијашка НВО) и ПАНГО (партиска НВО).

животната заштита или систематско реформирање на функционирањето на државата и сл. Така се раѓа голем диверзитет на вредностите застапувани од различни невладини организации. Според истражувањата кои беа направени, во овој магистерски труд покажуваме една листа на вредности кои се основен предуслов во дејствувањето на овие организации. Преточени, преку нормите, во идеи и насоки за дејствување, тие го формираат самиот Кодекс на однесувањето, чие придржување дава соодветни резултати. Она што беше предмет на ова истражување, сега останува вистински да се имплементира во невладините организации во Македонија - за да стане видлив ефектот од нивната работа и таа да даде соодветни прогресивни резултати во напредувањето на заедничкиот подобар живот.

КОНСУЛТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. A Global Guide to Business and Sustainable Development: *Working with NGO's*, 09.02.2005 <<http://www.bsddglobal.com/ngo/roles.asp>>.
2. Anderson, Marry. Do No Harm: *How Aid Can Support Peace or War*, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1999.
3. *Arrangements and practices for the interaction of NGO's in all activities of the UN system*, Report of the Secretary-General, A/53/170, 10 July 1998.

4. Берлин, Исаија. *Четири есеи за слободаиѝа*. прев. Љубица Арсовска, Скопје: Култура, 2000.
5. Bendel, Jem. *The meaning of the NGO*, 11.02.2005
<<http://www.bsdglobal.com/ngo/roles.asp>>.
6. Bloch, Ernst. *Prirodno pravo i ljudsko dostojanstvo*, Beograd: Komunist, 1977.
7. Bloem, Renate. *The role of NGOs in the Age of Democratic Civil Society*, September 13, 2001 <<http://www.globalpolicy.org/ngos/issues/>>.
8. Boss, A. Judith. *Perspectives on ethics*, New York: Mayfield Publishing Company, 1998.
9. Boulding, Elise. *Women in the Twentieth Century World*, New York: John Wiley, 1977.
10. Цаца, Ѓ., *Слободиѝе и ѝраваиѝа на човекоѝ и ѝраѓаниноѝ во Република Македонија*, Скопје: Студентски збор, 1994.
11. Cassese, Antonio. *Human Rights in a Changing World*, Philadelphia: Temple University Press, 1990.
12. *(The) Conquest of Human Rights through History*, Council of Europe, Strasbourg, 1993.
13. Цветковски Ц., Лазареска Р., *Крайок водич низ ѝосѝаѝкаѝа ѝред Европскиоѝ суд за човекови ѝрава*, Скопје: Центар за граѓанско општество, 1999.
14. Цветковски, Цветан. *Човекови ѝрава 1 & 2*, Скопје: Каритас, 1999.
15. Човекови права и темелни документи, педесет години од универзалната декларација за човекови права 1948-1998: Универзалнаѝа Декларација за човекови ѝрава и слободи. Скопје, октомври, 1998.
16. Дебата: *Еѝѝкаѝа на јавниѝе служби и односоѝ со ѝраѓанскиѝе организациѝи* 05.04.2005, Филозофскиот факултет, Скопје, Етички Центар и Центар за меѓуетничка толеранција и бегалци.
17. Democracy, Governance and European NGOs: *Building a Stronger Structured Civil Dialogue* - Platform of European Social NGOs, March 2001
<<http://www.socialplatform.org/anim/anim.htm>>.
18. Димитриевска, Весна и Татјана Стојановска. *Родов концепѝѝ во руралниѝе средини во Република Македонија*, Скопје: СОЖМ, 2003.
19. Edwards, Michael, David Hulme and Tina Wallace. NGOs in a global future: Marrying local delivery to worldwide leverage, Conference background paper, 12.04.2005
<www.globalpolicy.org/ngos/role/intro/gen/2000/111400.htm>.

20. *Ethical Code and Code for conduct*, 18.03.2005
<<http://www.wango.org/ethicalcode/pdf>>.
21. *(The) European Convention on Human Rights and Cultural Rights*, Council of Europe, Strasbourg, 1995.
22. Европска Комисија, Генерален директорат за печат и комуникации. *Како работи Европската Унија - Прирачник за институции на Европската Унија наменети за граѓанинџе*. Луксембург, Канцеларија за службени изданија на Европските заедници, 2003.
23. Facione, A. Peter, Donald Scherer and Thomas Attig. *Ethics and society*, second edition, New Jersey: Prentice Hall Inc., 1991.
24. Finn Reske – Nielsen, Statement by UNDP Representative & UN Development Coordinator on the occasion of the appointment of Cecilio Caminha Freitas as New Director of East Timor NGO Forum, "Open Day" at the NGO Forum, 19.02.2002
<<http://www.undp.east-timor.org>>.
25. Грамбергер, Марк. Граѓаните како партнери: *Прирачник на ОЕЦД за информирање, консултации и учество на јавноста во изготвувањето на годишникот - раководење*, Скопје: Фондација Институт Отворено општество Македонија, 2001.
26. Gruppen, Pieter. *Let's Abolish Development Aid*, Radio Netherlands, 16.05.2001
<<http://www.rholmus.org>>.
27. *Годишен извештај за ситуацијата со човековите права во 2004 година*, Хелсиншкиот Комитет за човекови права на Р. Македонија, 23.04.2005
<<http://www.mhc.org.mk>>.
28. *Годишен извештај за 2003*, Прва детска амасада во светот "Меѓаши", Скопје, 2003.
29. Хабард, Л. Рон. *Динамик, Етика и морал*, Скопје: Хабардов Центар за Дијанетика и Скиентологија, 2003.
30. Haugerudbraaten, Henning. *Peacebuilding: Six Dimensions and Two Concepts*, Institute For Security Studies, 11.04.2005
<<http://www.iss.co.za/Pubs/ASR/7No6/Peacebuilding.html>>.
31. Hill, Michael. *The NGO Phenomenon*, Baltimore Sun, January 9, 2005
<<http://www.baltimoresun.com>>.
32. Howell, Jude and Jenny Pearce. *New Roles and Relevance: Development NGOs and the Challenge of Change*, New York: Kumarian Press, 2000.
33. *Human Rights Today: A United Nations Priority*, The United Nations, 2000, 23.02.2005 <<http://www.un.org/rights/HRToday>>.

34. Humphrey, J.P. Human rights and the United Nations: A Great adventure, New York: Transnational Publishers, 1984.
35. *Intercultural dialogue and exchange*, 12.01.2005 <<http://www.mondialogo.org>>.
36. Јакимовски, Јорде. *Учесивојто на женијте во социјалниот и политичкиот живот во Република Македонија*, Скопје: СОЖМ, 2002.
37. James A. Paul. *NGOs and Global Policy Making*, 23.02.2005 <<http://www.globalpolicy.org/ngos/analysis/analoo.htm>>.
38. James, Alan. Peacekeeping and Ethnic Conflict: Theory and Evidence in Peace in the Midst of Wars: Preventing and Managing Ethnic Conflicts, Columbia, S.C.: University of South Carolina Press, 1998.
39. Јанкуловски, З. *Човекови права*, Скопје: Фондација Институт Отворено општество на Република Македонија, 1993.
40. Јанкуловски, З. и Калаџијев, Г. *Водич низ човековите права*, Скопје: Хелсиншки комитет за човекови права во Република Македонија, 1999.
41. Johnson, P. Stephen and Paula D. Johnson. Promoting Philanthropy: Global Challenges and Approaches, Harvard University, 19.02.2005 <<http://www.insp.efc.be>>.
42. Кант, Имануел. *Критика на практичниот ум*, прев. Кирил Темков, Скопје: Епоха, 1993.
43. Kingman, Andrew. *The Philanthropic Initiative*, Allavida, 29.12.2004 <<http://www.insp.efc.be>>.
44. Конференција Финансиската одржливост на граѓанскиот сектор на тема: Филантропија и одначување, 27.01.2005, Клуб на пратеници, Скопје, Детска амбасада "Меѓаши" и Здружението на даночни работници на Р.М.
45. Koprek, Ivan, Сехок, Ivan et al. *Etika*, Zagreb, Skolska knjiga, 1996.
46. Lederach, John Paul. Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies. Washington, D.C.: United States Institute of Peace, 1997.
47. Lewis, Paul. *Fixing World Crises Isn't Just a Job for Diplomats*, New York Times, April 5, 1992, section 4, p.4.
48. Little, David. *The Nature and Basis of Human Rights*, United States Institute of Peace, 16.03.2005 <<http://www.usip.org/research/rehr/universality.html>>.
49. Little, David. *Universality of Human Rights*, United States Institute of Peace, 16.03.2005 <<http://www.usip.org/research/rehr/universality.html>>.

50. Maiese, Michelle. *Human rights protect*, 19.03.2005
<http://www.intractableconflict.org/m/human_rights_protect.jsp>.
51. Марковиќ, Ненад и други. *Тејтрајќи за демократија*, Скопје: Фондација Институт Отворено општество Македонија, 2003.
52. Matulovic, Miodir. *Ljudska prava: Uvod u teoriju ljudskih prava*, Zagreb, Hrvatsko filozofsko drustvo, 1996.
53. Mazibuko, D. Fanyana. *The Role of the Non-Governmental Organizations in Educational Advancement in Developing Countries: The South African Experience*, 25.12.2004 <<http://www.home.hiroshima-u.ac.jp/cice/maz3-1.pdf>>.
54. Мекингаир, Алесдер. *По доблесиа*, прев. Драги Јакимовски, Скопје: Табернакул, 1998.
55. Мил, Џон Стјуард. *За слободаиа*, прев. Кирил Темков, Скопје: Епоха, 1996.
56. Моро, Џовани. *Вовед во активноиа граѓанско учесиво: Македонија*, прев. Ана Ангеловска, Скопје: OPEN - Партнери за развој, 2004.
57. Moseley, Alex. *Pacifism*, *Internet Encyclopedia of Philosophy*, 10. 01.2005
<<http://www.utm.edu/research/iep/p/pacifism.htm>>.
58. *Обединети нации-Темелни документи*, Скопје, 1995.
59. Onishi, Norimitsu. *Nongovernmental Organizations Show Their Growing Power*, New York Times, 22.02.2005 <<http://www.globalpolicy.org/ngos/0322ngos.htm>>.
60. Pavicevic, Vuko. *Osnovi etike*, Beograd, BIGZ, 1974.
61. Pazanin, Ante. *Etika i politika*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko drustvo, 2001.
62. Пејн, Томас. *Права човека*, пред. Драгољуб Миќуновиќ, Београд: Завод за издавачку делатност Филип Вишњиќ, 1987.
63. Raymond, U. Susan. *The Future of Philanthropy: Economics, Ethics and Management*, Philadelphia: John Wiley & Sons, 2004.
64. Ravlic, Slaven. *Poredak slobode, Politicka misao Johna Stuarta Milla*, Zagreb, Hrvatsko filozofsko drustvo, 2001.
65. Report from SEE Youth Policy Conference held on 17-20 November 2004 in Ohrid Macedonia, Youth Council Prilep, Prilep, 2004.
66. Reychler, Luc. *From Conflict to Sustainable Peacebuilding: Concepts and Analytical Tools in Peacebuilding-A Field Guide*, Colorado: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2001.
67. Riker, V. James. *The Phenomenon NGO*, 09.01.2005
<<http://www.globalpolicy.org/ngos/intro/growing/2005/0109>>.

68. Robbins, Richard. *Global Problems and the Culture of Capitalism*, second edition, New York: Allyn and Bacon, 2002.
69. Робинсон, Мери. *Порака од Високиоџи комесар за човекови љрава*, 21.02.2005 <<http://www.mhc.org.mk>>.
70. *(The) Role and the Task of NGO's in the 21st Century*, Speech delivered in the 50th Annual NGO/DPI Conference held in UN in 1997, <<http://www.gcs-ngo.org/gcsenglish/data/speech/add-50.doc>>.
71. *(The) Role of NGO`s in the Transittion to a Democratic Society*, Council of Europe, Strasbourg, 1994.
72. SAIS, *The Conflict Management Toolkit: Approaches, The Conflict Management Program*, Johns Hopkins University, 17.01.2005 <<http://www.cmtoolkit.sais-jhu.edu/>>.
73. Sesic, Bogdan. *Nuznost i sloboda*, Beograd: Kultura, 1963.
74. Simmons, P.J. *Learning to Live with NGOs*, Foreign Policy, Fall 1998 <<http://www.globalpolicy.org/ngos/issues/>>.
75. Shah, Anup. *Non-governmental Organizations on Development Issues*, 25.03.2005 <<http://www.globalissues.org/TradeRelated/Poverty/NGOs.asp#WhatareNGOs>>.
76. Skok, D. *Ljudska prava-Osnovni medjunardoni dokumenti*, Zagreb: Skolske novine, 1990.
77. Старова, Гзиме. *Положбаџи и љравџи на вработенџи жена*, Скопје: СОЖМ, 2003.
78. Stephenson, Carolyn. *What is NGO's*, 12.04.2005 <http://www.intractableconflict.ogr/m/role_ngo.jsp>.
79. Stephenson, Carolyn. *Non-government organizations*, 12.04.2005 <http://intractableconflict.ogr/m/role_ngo.jsp>.
80. Teichman, Jenny. *Social ethics*, Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 1996.
81. Темков, Кирил. "Професионалните етички кодекси", *Гласило на Здружение на љравници од сџоџансџвоџо на Р.М.Скопје*, 9.3. Март 2004.
82. Темков, Кирил. *Еџички речник*, Скопје: Просветно дело, 2004.
83. Темков, Кирил. *Еџика за III година гимназиско образование*, Скопје: Просветно дело, 2004.
84. Темков, Кирил. *Еџика*, Скопје: Епоха, 1998.

85. Темков, Кирил. *Глобализацијата - фајде или ужас?*, Скопје: Старт, 14 ноември, 2003.
86. Темков, Кирил. *Какво чудо е Универзалната етика?*, Скопје: Старт, 21 ноември 2003.
87. Темков, Кирил. *Љубов за човеки*, Скопје: ЗАМАН - Бројаници, 2-8 февруари 2005.
88. Темков, Кирил. *Етичкиите и аксиолошкиите идеи во философската поезија на Павао Вук-Павловиќ*, "Годишен зборник на Филозофскиот факултет", Скопје, 2003.
89. Tokvil, de Aleksis. *O demokratiji u Americi*, Sremski Karlovci, Jovan Stojanovic, 1999.
90. Tuck, Richard. Natural rights theories: Their origin and development, Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
91. *UNESCO Encyclopedia of Life Support Systems*, SECTION 1 International and infrastructure resource issues, Article 1.44.3.7 NGO's.
92. United Nations Non-Governmental Liaison Service (NGLS). Voices from Africa 10: NGO responses to HIV/AIDS. Issue No.10, Geneva:United Nations, May 2001.
93. *(The) Universal Ethical Project*, Division of Philosophy and Ethics, UNESCO, 07.02.2005 <<http://www.unesco.org>>.
94. Велковски, Зоран и други. *Придонес на коалицијата на младински НВО-и СЕГА кон подобројовката на Националната соработница за млади*, Прилеп: Младински Совет-Прилеп, 2004.
95. Vuk-Pavlovic, Pavao. *Zov*, Skopje, 1964.
96. *What is NGO?*, NVO Centres from Latvia, 20.01.2005 <<http://www.ngo.org.lv>>.
97. *What are NGO's*, 12.04.2005 <<http://www.globalissues.org/TradeRelated/Poverty/NGOs.asp#WhatareNGO>>.
98. *Женска парламентарна визија - Акциски план 2004*, Скопје: СОЖМ - Женски родови студии, 2004.
99. Wisser, Richard. *Odgovornost u mijeni vremena*, Sarajevo: Svjetlost, 1988.
100. *(The) 21st Century NGO: In the Market for Change*, Sustainability and the United Nations, June 26, 2003.